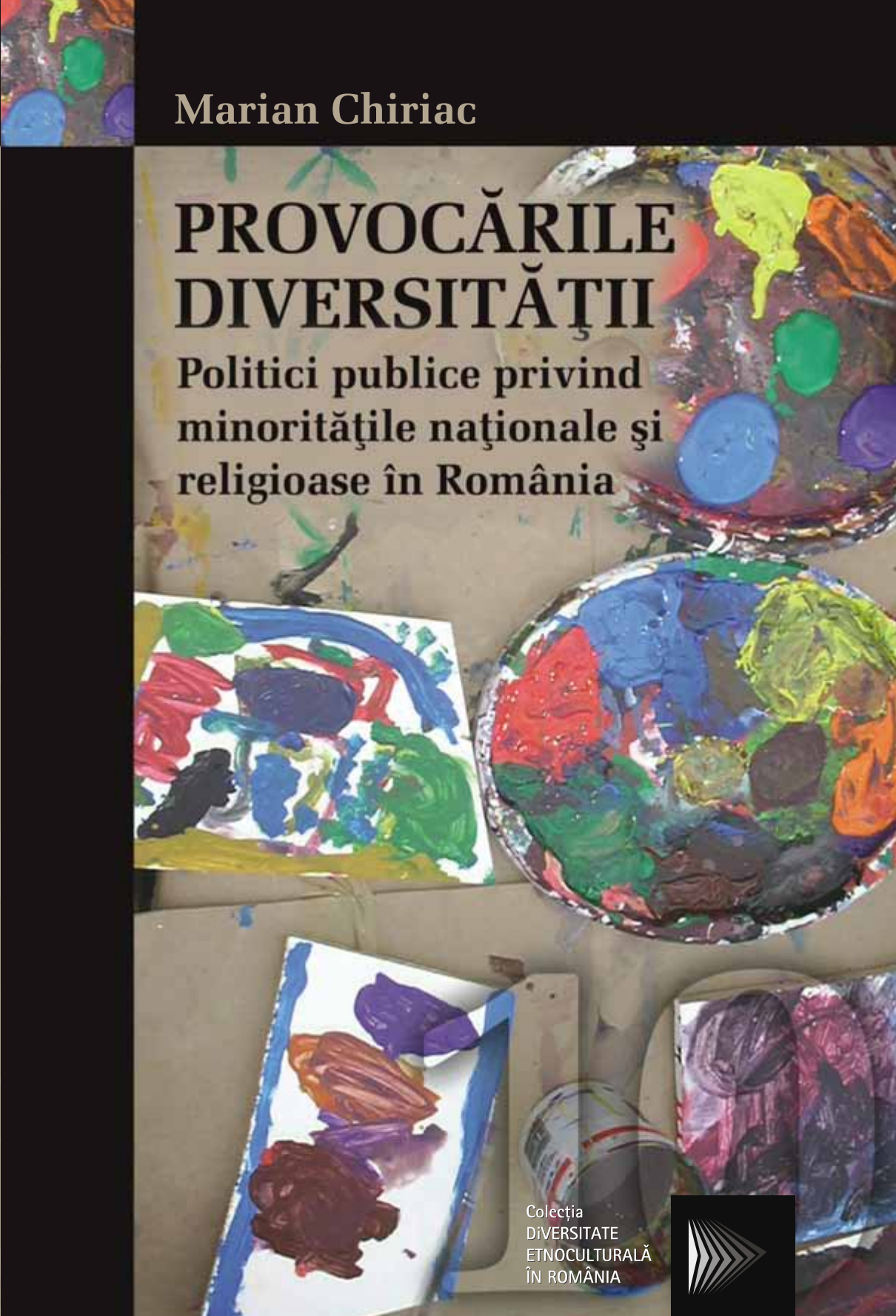

Marian Chiriac

PROVOCĂRILE DIVERSITĂȚII

Politici publice privind
minoritățile naționale și
religioase în România

Colecția
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ
ÎN ROMÂNIA

PROVOCĂRILE DIVERSITĂȚII
Politici publice privind
minoritățile naționale și religioase
în România

PROVOCĂRILE DIVERSITĂȚII
Politici publice privind
minoritățile naționale și religioase
în România

Marian CHIRIAC

CENTRUL DE
RESURSE PENTRU
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ

ETHNOCULTURAL
DIVERSITY
RESOURCE
CENTER

CLUJ, 2005

PROVOCĂRILE DIVERSITĂȚII

Politici publice privind minoritățile naționale și religioase în România

Cluj-Napoca, Fundația CRDE, 2005

128 p.; 16×23,5 cm

ISBN 973-86239-7-9

I. CHIRIAC, Marian

94(498)

323.1(498)

© CENTRUL DE RESURSE PENTRU

DIVERSITATE ETNOCULTURALĂ

Cluj-Napoca, 2005

Seria: „Sinteze”

Coordonatori: Gábor ÁDÁM și Levente SALAT

Volumul 10:

PROVOCĂRILE DIVERSITĂȚII

Politici publice privind minoritățile naționale și religioase în România

Coordonator proiect: Rarița SZAKÁTS

Documentare, interviuri: Béla AMBRUS, Monica ROBOTIN, Gabriela VIERU

Lector: Monica ROBOTIN

Corector: Cristina GRIGOREAN

Tehnoredactare: András TÁNCZOS, Lineart S.R.L.

Coperta și grafica seriei: Elemér KÖNCZEY

Volum realizat în cadrul proiectului

„Conștientizarea opiniei publice asupra problemelor minorităților etnice”,
finanțat de Ambasada Regatului Țărilor de Jos

în cadrul programului Matra-KAP.

Ambassade van het

Koninkrijk der Nederlanden

CUPRINS

Un altfel de cuvânt înainte (*Marian Chiriac – Rarița Szakáts*)7

Cu jumătate de măsură. Raport privind procesul retrocedării
proprietăților care au aparținut cultelor religioase
din România11

O necesară schimbare de strategie. Raport privind stadiul de aplicare
a *Strategiei guvernamentale de îmbunătățire a situației romilor*
din România33

O lege pentru (aceiași) status quo? Raport privind efectele
aplicării *Legii pentru maghiarii din statele vecine Ungariei*59

Minorități în tranziție. Raport privind politicile publice în domeniul
minorităților naționale și etnice din România92

UN ALT FEL DE CUVÂNT ÎNAINTE

Nu știm încă dacă volumul de față este un pariu câștigat. Cu certitudine însă, este o tentativă onestă prin care ne-am propus să abordăm câteva subiecte delicate și inedite, toate legate de problematica diversității etno-culturale din România.

Garantarea și protejarea drepturilor minorităților, promovarea dialogului interetnic și a unor politici publice privind diversitatea etnoculturală sunt preocupări constante ale Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală (CRDE). Proiectele de promovare a accesului minorităților în rândul unor instituții publice precum poliția, activitățile de dezvoltare comunitară în medii multietnice și inițiativele din domeniul educației multiculturale sunt mărturia efortului depus de echipa CRDE în acest sens. În anii din urmă au fost publicate sub egida CRDE o serie de cercetări și studii, inclusiv rapoarte cu privire la minoritățile etnice și religioase, a căror principală calitate este rigurozitatea demersului științific și editorial.

De această dată ne-am propus să reducem distanța dintre abordarea strict științifică, ce presupune un travaliu minuțios și îndelungat, și chestiunile de stringentă actualitate. Și, deoarece ne-am dorit să aducem problemele minorităților din România în atenția opiniei publice, am căutat să ne adevcăm limbajul întâi de toate unui public nespecializat. Au rezultat patru rapoarte-analiză privind problematici din domeniul minorităților etnice și religioase, pe care vi le supunem în continuare atenției.

Ideea acestei abordări s-a născut din monitorizarea prezenței minorităților în presă și din observația privind nivelul scăzut de interes și înțelegere față de provocările diversității. Lista temelor care au urmat a fi abordate s-a conturat firesc la o trecere în revistă a subiectelor care sunt pe agenda de priorități a organizațiilor minorităților sau care au fost cel mai adesea prezente în presă.

Nu a mai fost nevoie decât de un finanțator, mai exact Programul Matra-KAP, al Ambasadei Regatului Țărilor de Jos, pentru ca ideea să prindă viață. A urmat un an de muncă migăloasă, atentă, desfășurată cu obligatorie determinare, în care au fost combinate – sperăm cu optimă măsură – și acribia demersului academic, dar și tenacitatea jurnalismului de investigație. Acestea pentru că am încercat să verificăm și fapte, dar și teorii, să vedem cât de puternice mai sunt unele stereotipuri sau prejudecăți, dar și cum funcționează (sau mai curând nu) diferite mecanisme instituționale. Nu în cele din urmă ne-am dorit să prezentăm totul astfel încât să fie satisfăcută nevoia de informare și reflecție atât a specialiștilor din domeniul, cât și a publicului larg. Pentru asta am intervievat, riguros din punct de

vedere sociologic, reprezentanți și lideri ai diferitelor minorități etnice sau religioase, membri ai societății civile ori responsabili guvernamentali, analiști și experți în chestiunea minorităților. Problemele, opiniile lor le-am categorisit, ierarhizat, dar și transpus apoi într-un limbaj accesibil. Am consultat și sumarizat cam toată bibliografia existentă pe fiecare dintre problemele existente. În cele din urmă, am încercat să tragem niște concluzii și să oferim câte un set de recomandări pentru îmbunătățirea politicilor publice în chestiunea minorităților.

Să le luăm totuși pe rând. Primul raport, intitulat „Cu jumătate de măsură” inventariază și punctează toate problemele, ca și toate disfuncționalitățile unui sistem legislativ, în chestiunea retrocedării proprietăților care au aparținut cultelor religioase, confiscate în timpul regimului comunist. Nu este vorba aici, cum ar părea la prima vedere, doar de recuperarea traumei unui trecut recent, nici doar de înțelegerea unei nedreptăți. Am constatat în cele din urmă că acest subiect – atâta timp cât vorbește despre inconsistența la nivel legislativ, de ritmul greoi de funcționare a instituțiilor publice ori despre predominanța concepției statului unic religios – reflectă de fapt o parte din România contemporană.

Cel de-al doilea raport, „O necesară schimbare de strategie” are în centrul atenției minoritatea romă. Aflați mai mereu la marginea istoriei și a societății, romii au beneficiat în perioada post-comunistă de o atenție și grijă sporite din partea statului român și a diferitelor organisme internaționale. Numai că acest interes nu a fost întotdeauna datorat nevoii de cunoaștere și de sprijin pentru îmbunătățirea situației sociale a acestora, ci mai ales obligației asumate formal de către autoritățile române în acest sens. Acesta este de fapt punctul nevralgic – identificat în raport – în ce privește modul în care funcționează Strategia guvernamentală de îmbunătățire a situației romilor: un document generos în intenții, care a trasat cadrul juridic, a stabilit un set de obiective și măsurile necesare pentru realizarea acestora, dar a cărui aplicare în practică se face totuși greoi și ineficace.

Un alt capitol important al diversității etnoculturale din România este cel al relațiilor dintre români și maghiari. Aflat constant în centrul dezbaterei publice și politice, atât în Ungaria, cât și în România, acest subiect nu înregistrează forme acute, de genul celor din fosta Iugoslavie sau din alte țări confruntate cu conflicte interetnice. Totuși, în ciuda unei îmbunătățiri semnificative a legăturilor oficiale dintre București și Budapesta, ca și a existenței unui climat de bună conviețuire la nivel personal, relațiile dintre români și maghiari rămân conflictuale la nivel legislativ, administrativ și mai ales ideatic. Este vorba de confruntarea civilizată dintre două grupuri etnice diferite ce încearcă să-și atingă propriile obiective, care adesea vin în contradicție cu interesele celorlalți. Plecând de la aceste premise, cel de-al treilea raport CRDE, „O lege pentru (aceiași) status-quo?” pune în discuție efectele aplicării în România a Legii pentru maghiarii din afara granițelor Ungariei. Precedată de un imens zgomot de fond (excese verbale la nivelul opiniei publice, tensionarea relațiilor diplomatice etc), adoptarea

Legii statutului avea să reprezinte în cele din urmă un punct de cotitură în relațiile româno-maghiare, dar să și arate că cele două țări au capacitatea de a-și depăși împreună neînțelegerile, într-un cadru circumscris legislației internaționale. Cât despre celelalte efecte concrete ale aplicării Legii statutului, va lăsa plăcerea să le descoperiți citind raportul.

În cele din urmă, pentru a încheia această radiografie a câtorva dintre principalele problematice legate de minoritățile naționale și religioase din România, am decis că este cazul să vedem modul în care funcționează și se aplică politicile publice în domeniu. Așa a rezultat cel de-al patrulea și ultim raport, intitulat „Minorități în tranziție”. Întrebarea de la care am pornit a fost: este România un bun exemplu în ce privește garantarea și protecția drepturilor minorităților? Iar răspunsul este ferm: deși progresele în domeniu sunt sesizabile, rămân în continuare unele chestiuni care necesită o rezolvare sau o reglementare urgentă. Întâi de toate am constatat că este nevoie de o monitorizare eficientă a modului în care sunt respectate drepturile minorităților etnice, ca și de o reformare a modului în care reprezentanții acestora ajung să fie aleși în Parlamentul României. Pe de altă parte, considerăm că este nevoie de îmbunătățirea modului în care se alocă fondurile bugetare către organizațiile minorităților, dar mai ales de o sporită eficiență și transparență din partea acestora din urmă. În final, am făcut un apel la sporirea eforturilor – atât oficiale, cât și din partea societății civile – în direcția conservării limbii, tradițiilor și culturii diferitelor comunități etnice, ca și încurajarea și facilitarea comunicării interculturale și a educației multiculturale.

Adresăm mulțumirile noastre celor care ne-au oferit expertiză în realizarea acestor rapoarte – Gábor Ádám, Gabriel Andreescu, Maria Ionescu, Zoltán Kántor, Attila Markó, Florin Moisă, Lucian Nastasă, Dan Oprescu, Monica Robotin, Levente Salat, Renate Weber, redactorilor Béla Ambrus și Gabriela Vieru, dar și tuturor aceluia care, într-un fel sau altul, au făcut demersul nostru posibil.

Spuneam la începutul acestui cuvânt introductiv că nu știm încă dacă demersul nostru reprezintă un pariu câștigat. Credem că este necesar să existe astfel de rapoarte independente care să monitorizeze și să identifice probleme, dar și să ofere soluții. Dacă însă eforturile noastre nu sunt însoțite și de aplicarea unor politici publice în domeniu, efective și vizibile, care să ducă la schimbări reale la nivelul vieții concrete a diferitelor comunități etnice, credem că vom câștiga doar pe jumătate.

Marian Chiriac și Rarița Szakáts

Ianuarie 2004 – ianuarie 2005

CU JUMĂTATE DE MĂSURĂ

Raport privind procesul retrocedării proprietăților care au aparținut cultelor religioase din România

1. Introducere

De aproape 15 ani, orice raport serios al organismelor internaționale care apreciază România la capitolul respectării drepturilor omului, face constant referire la o chestiune aparent minoră: restituirea proprietăților cultelor religioase.

Pentru majoritatea românilor, de confesiune ortodoxă și considerând biserica drept cea mai credibilă instituție, alături de armată, eventualele probleme ale cultelor religioase nu sunt cunoscute, aproape că nu există. Asta deși România este o țară în care aceste culte nu sunt chiar puține și nici lipsite de importanță.

De fapt, măsura în care problematica cultelor religioase, a bisericilor minoritare în general, a fost rezolvată ține de contextul mai larg al dezvoltării unei societăți civile normale. Felul în care funcționează sistemele de instituții specifice unor minorități – iar instituția bisericii își are locul ei bine definit aici – permite să se aprecieze măsura în care minoritățile își pot trăi specificitatea vieții sociale, economice, culturale sau confesionale.

Este și cazul României? Nu stă în intenția raportului de față să ofere un răspuns la această întrebare. Desigur că România post-comunistă garantează libertatea de conștiință sau asociere, că recunoaște și sprijină material nu mai puțin de 17 culte și organizații religioase, că a promovat o legislație care în general permite optima funcționare a cultelor.

Cu toate acestea, există încă o problemă care, după decembrie 1989, și-a găsit cu greu o rezolvare, și asta – în opinia noastră – doar cu jumătate de măsură. Este vorba, desigur, de retrocedarea proprietăților care au aparținut cultelor religioase.

Procesul acesta este parte integrantă a celui mai larg proces de retrocedare a bunurilor și proprietăților confiscate în timpul regimului comunist (6 martie 1945 – 22 decembrie 1989). Numai că, în cazul cultelor, după cum se va putea vedea în continuare, există situații specifice, cazuri unice.

Raportul de față își propune să analizeze stadiul retrocedării proprietăților cultelor religioase la un an de la demararea efectivă a procesului, mai exact de la intrarea în vigoare a Legii nr. 501/2002.

După o prezentare succintă a cultelor religioase din România, facem o analiză a regimului proprietății, a cadrului normativ în domeniu și a rezul-

tatelor concrete de până acum. În continuare, pe baza unor interviuri sociologice realizate cu persoane direct implicate (reprezentanți ai majorității cultelor religioase, ai autorităților), am identificat șase probleme principale care împiedică asupra desfășurării optime a procesului de retrocedare. În încheiere, oferim la nivel de principii o listă de concluzii și recomandări.

Ținem să facem o mențiune specială. Deși legislația în vigoare se referă și la retrocedarea bunurilor confiscate Bisericii Ortodoxe Române (BOR), raportul de față și-a propus să analizeze doar situația cultelor religioase minoritare (bisericele tradiționale maghiare, Biserica Greco-Catolică, Cultul mozaic, Biserica Armeană etc). Asta nu înseamnă că nu acordăm toată atenția cuvenită treburilor Bisericii Ortodoxe Române. Dimpotrivă. Numai că problemele apărute în cadrul procesului de restituire sunt fie specifice tuturor cultelor (deci și BOR), fie îndeosebi celor minoritare. De aici și accentul pus de noi pe cauzistica legată de cultele minoritare din România.

Nu în cele din urmă, considerăm că raportul de față poate oferi o perspectivă asupra problemelor care se vor ivi în scurt timp într-o altă chestiune importantă pe care o are de rezolvat România: retrocedarea bunurilor aparținând comunităților etnice. Pe 2 martie 2004 Parlamentul a adoptat legea care permite acest lucru, așa că procesul de restituire ar trebui să înceapă în scurt timp. Considerăm că, dacă s-ar lua în considerație o serie de probleme semnalate în acest raport, constatate în cadrul retrocedării proprietăților cultelor religioase, ar putea fi evitate mai multe neajunsuri. Rămâne de văzut dacă acest lucru se va întâmpla totuși.

2. Culte religioase în România – scurt istoric

România este un stat în care circa 87 la sută din populație se declară de religie ortodoxă și în care majoritatea aparține confesional Bisericii Ortodoxe Române.¹ Totuși, chiar dacă reprezintă o minoritate, în România există o diversitate semnificativă de alte culte și organizații religioase (în continuare).

Încă de la constituirea sa ca stat modern, România garanta practica religioasă liberă și dreptul la liberă asociere. Semnificative în acest sens sunt, spre exemplu, Constituțiile din anii 1866 și 1923.

Constituția din 1923, spre exemplu, declara Biserica Ortodoxă Română drept „biserica dominantă în Stat”, (art. 22) în timp ce Biserica Greco-Catolică (a doua ca pondere și importanță) era desemnată drept „cult național”, cu „întâietate față de celelalte culte”. Legea pentru regimul general al cultelor din 1928 preciza că, în afară de Bisericile Ortodoxă și Greco-Catolică, celelalte culte erau denumite „culte istorice”. Cultul român greco-catolic era „național”, dar de rangul doi în raport cu Biserica Ortodoxă. Printre cultele istorice recunoscute la acea dată se numărau cultul romano-catolic,

¹ Conform datelor oficiale ale recensământului populației din anul 2002.

cultul reformat calvinist al minorității maghiare, cultul evanghelic luteran al comunității săsești, cultul ungar unitarian, cultul armeanogregorian, cultul mozaic și cultul musulman. Celelalte culte, cum ar fi confesiunile neoprotestante, erau considerate drept asociații religioase.²

În perioada interbelică, de o situație cu totul specială a beneficiat în sens negativ minoritatea evreiască, ai cărei membri aparțin exclusiv cultului mozaic. Odată cu regimurile dictatoriale instaurate de Carol al II-lea în anul 1938 și de Ion Antonescu în anul 1940 se impune o politică oficială de discriminare a evreilor, adoptându-se mai multe legi cu caracter rasist, care introduc principiul inegalității în fața legii în funcție de apartenența confesională sau etnică. Dintre numeroasele acte normative cu caracter anti-evreiesc amintim aici doar Legea privind exproprierea proprietăților urbane evreiești adoptată de regimul Antonescu la 21 martie 1941.³

În 30 decembrie 1942, în plin război mondial și într-o atmosferă în care orice credință sau influență străină erau considerate un pericol potențial, regimul mareșalului Ion Antonescu emite un decret prin care toate „sectele” religioase din România sunt efectiv interzise (Legea 927), membrii acestora fiind amenințați cu deportarea în masă în Transnistria, de altfel unii chiar ajungând acolo. Termenul „sectă” în România acelor ani desemna „asociațiile religioase”, mai exact confesiunile neoprotestante, precum baptiștii, adventiștii, penticostalii, creștinii după Evanghelie etc.⁴

² Olivier Gillet, *Religie și naționalism*, Editura Compania, București, 2001, p. 46.

³ Victor Neumann, *Istoria evreilor din România*, Editura Amarcord, Timișoara, 1996, pp 211-215. Pentru toată legislația antievreiască din această perioadă vezi *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. I, *Legislația antievreiască*, ed. Lya Benjamin, coord. Sergiu Stanciu, București, Edit. Hasefer, 1993.

⁴ Pentru istoria bisericilor evanghelice din România sunt puține lucrări, cele existente având un caracter mai degrabă devoțional, cu note personale accentuate, chiar exagerate. Cu toate acestea, informații utile pot fi aflate la: Alexa Popovici, *Istoria baptiștilor din România. Curs predat la seminarul teologic baptist din București, România*, vol. I, 1856–1919, vol. II, 1919–1944, Chicago, Editura Bisericii Baptiste Române, s.a.; Ioan Bunaciu, *Istoria Răspândirii Credinței Creștine Baptiste în România*, București, Editura Uniunii Comunităților Creștine Baptiste, 1981; Earl A. Pope, „Protestantism în România”, în vol. Sabrina Petra Ramet, *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia. The Communist and Postcommunist Eras*, Durham and London, Duke University Press, 1992, pp. 157–208; Ioan Bunaciu, Otniel Bunaciu, *Istoria răspândirii credinței baptiste*, București, Editura Universității, 1997, în special partea a II-a (realizată exclusiv de Ioan Bunaciu), „Bisericile creștine baptiste din România, după 1944. Oameni, Fapte, Întâmplări”, pp. 87–241; Iosif Țon, „Persecuția religioasă între anii 1920–1944”, în *Libertatea religioasă. Contribuția baptiștilor la dezvoltarea acestui concept*, Oradea, Editura Cartea Creștină, 1995, pp. 101-119; Trandafir Sandru, *Biserica Penticostală în istoria creștinismului*, București, Editura Bisericii lui Dumnezeu Apostolice Penticostale din România, 1992, pp. 123–168; Eliezer Măceșaru, *Adunările Creștine după Evanghelie în istoria creștinismului la români (1899–1943)*, lucrare de licență, Institutul Biblic Român, Facultatea de Teologie Pastoral-Didactică, București, 1997.

După 23 august 1944, noua putere instalată la București abolește toate legile impuse în timpul dictaturii carliste, precum și cele ale regimului Antonescu, iar din acest moment toate cultele din România sunt iarăși oficial recunoscute⁵. La scurt timp însă, odată cu abolirea monarhiei și instaurarea Republicii Populare, noua Constituție din 1948 aduce noi modificări în ceea ce privește religia. Deși Constituția și implicit statul român garantau „libertatea de conștiință și libertatea religioasă” sau faptul că „toate cultele sunt libere și egale în fața legii”, totuși statul comunist – prin regimul general al cultelor, enunțat la 4 august 1948⁶ – nu va recunoaște oficial decât existența a 14 culte. Sunt în acest fel scoase în afara legii Biserica Greco-Catolică, Martorii lui Iehova și alte câteva culte neoprotestante. Acestea din urmă erau acuzate că „ar avea o ideologie vecină cu cea «legionară teocratică și anticreștină» sau că ar fi purtătoare de cuvânt ale Statelor Unite ale Americii”, conform punctului de vedere oficial al regimului comunist.⁷

Legea cultelor religioase, emisă la 4 august 1948, permitea supremația statului – prin Ministerul Cultelor, transformat în 1957 în Departamentul Cultelor – asupra vieții religioase. Regimul comunist a mimat libertatea religioasă, prin constituțiile sale succesive, deși ducea programatic o politică ateistă. Competențele confesiunilor din România au fost limitate strict la clădirile bisericilor, fiindu-le interzisă orice manifestare vizibilă.

Pe linia reducerii rolului clerului în viața publică, guvernul elaborează la 2 august 1948 Decretul nr. 176 pentru trecerea în proprietatea statului a bunurilor bisericilor, congregațiilor, comunităților sau particularilor, ce au servit pentru funcționarea și întreținerea instituțiilor de învățământ general, tehnic sau profesional.

În acest context de opresiune, situația bisericilor romano-catolică și a celei greco-catolică se „bucură” de mai multă atenție din partea autorităților comuniste. Pentru a se aduce cele două biserici la obediență, la 17 iulie

⁵ După 6 martie 1945 au fost recunoscute următoarele culte: Adventist de ziua a șaptea, prin decretul-lege nr. 407 din 1946 (în „Monitorul Oficial” nr.126 din 3 iunie 1946); cultul creștin de rit vechi (lipovenesc), prin Decretul-lege nr. 722 („Monitorul Oficial” nr. 212 din 15 septembrie 1946); cultul creștin după evanghelie, prin Decretul-lege nr. 883 („Monitorul Oficial” nr. 264 din 9 noiembrie 1946). Au mai fost recunoscute alte șapte asociații religioase.

⁶ Decretul nr. 177 al Marii Adunări Naționale reglementează regimul general al cultelor religioase. Preoții devin salariați de stat, iar biserica era controlată de stat. Conform art. 29, bunurile mobile și imobile ale cultelor religioase, ale diferitelor părți constitutive, așezămintelor, asociațiunilor, ordinelor și congregațiilor, vor fi inventariate de organele lor statutare. Organele centrale ale cultelor religioase vor comunica toate datele cu privire la aceste inventare Ministerului Cultelor, pentru exercitarea dreptului de verificare și control. În plus, toate cultele au bugete proprii, dar acestea sunt supuse controlului Ministerului Cultelor.

⁷ Olivier Gillet, *Religie și naționalism, Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, traducere de Mariana Petrișor, Editura Compania, București, 2001, p. 49.

1948 este denunțat Concordatul cu Vaticanul, dorindu-se în acest fel întreruperea oricărei legături cu exteriorul. „Tot ceea ce se afla în relație cu Sfântul Scaun sau nu accepta înregimentarea la politica partidului risca automat acuzația de agent/agentură a imperialismului anglo-american, iar de cele mai multe ori – fiind vorba în majoritatea cazurilor de preoți de etnie maghiară – și de revizionism.”⁸

Așa că treptat clerul bisericilor minoritare (dar îndeosebi al celor romano-catolică și greco-catolică) este destituit sau arestat. Un act cu deosebite implicații este emis de Prezidiul Republicii Populare Române la 1 decembrie 1948, respectiv decretul nr. 358 „pentru stabilirea situației de drept a fostului cult greco-catolic”, prin care toate bunurile acestuia sunt preluate de statul român, urmând ca o comisie specială să decidă destinația acestor averi. Comisia putea „atribui o parte din ele Bisericii Ortodoxe Române sau diferitelor ei părți componente, se mai arată în decretul regimului comunist”.⁹ Pentru împărțirea bunurilor patrimoniale ale Bisericii Unite s-a emis Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1719 din 27 decembrie 1948 (publicată în „Monitorul Oficial”, partea IB din 29 decembrie 1948) care institua pe lângă Ministerul Cultelor o comisie interministerială ce trebuia să repartizeze bunurile bisericii greco-catolice, parohiile acesteia fiind cedate bisericii ortodoxe.

În urma acestor măsuri de forță¹⁰, majoritatea credincioșilor și a clerului greco-catolic (431 de preoți și 87 la sută dintre parohii) acceptă „trece-rea” la biserica ortodoxă, în timp ce credincioșii care nu vor să renunțe la

⁸ Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andrea Varga, *Mărturii documentare. Maghiarii din România (1956-1968)*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2003, p. 34.

⁹ Decret nr. 358, pentru stabilirea situației de drept a fostului cult greco-catolic. Art. 1. În urma revenirii comunităților locale (parohii) ale cultului greco-catolic la cultul ortodox român și în conformitate cu art. 13 al Decretului 177 din 1948, organizațiile centrale și statutare ale acestui cult, ca: Mitropolia, episcopiile, capitalurile, ordinele, congregațiile, protopopiatele, mănăstirile, fundațiile, asociațiile, precum și orice alte instituții și organizații, oricare ar fi natura sau denumirea lor, încetează de a mai exista.

Art. 2. Averele mobilă și imobilă aparținând organizațiilor și instituțiilor arătate la art. 1 din prezentul Decret, cu excepția expresă a bunurilor fostelor parohii, revine Statului român, care le va lua în primire imediat.

O comisie interdepartamentală, compusă din delegați ai Ministerelor: Culte, Finanțe, Interne, Agricultură și Domenii și Învățământ Public, va hotărî destinația acestor averi, putând atribui o parte din ele Bisericii Ortodoxe Române sau diferitelor ei părți componente. Dat în București la 1 Decembrie 1948.

¹⁰ Desființarea Bisericii Greco-Catolice a avut și o vădită natură economică, dincolo de considerentele politice sau de natură religioasă. Conform datelor prezentate de Oliver Gillet în volumul amintit mai sus (pag. 196), Biserica Greco-Catolică (ce reprezenta circa 8 la sută din populația țării la nivelul anului 1948) deținea 3130,42 ha de teren arabil și 3082,45 ha de pădure, în timp ce Biserica Ortodoxă (70 la sută din populație) deținea doar 1731,42 ha de teren agricol și 2519,81 ha de pădure.

apartenența lor vor intra în clandestinitate, iar Biserica Greco-Catolică va deveni una a „catacombelor”.¹¹

O serie de alte naționalizări a avut loc în anii 50, când multe clădiri și terenuri ale cultelor religioase au fost preluate fără titlu legal.

În concluzie, regimul comunist va duce între 1948 și 1989 o politică de estompere a existenței minorităților etnice (înlocuite prin termenul specific de „naționalități conlocuitoare”) sau religioase, deși în mod oficial se vorbea de România ca o țară „de convergență” a numeroase confesiuni, care trăiesc împreună „în bună înțelegere” și într-o atmosferă de toleranță, inclusiv religioasă. Între Biserica Ortodoxă, majoritară, și cultele recunoscute oficial va avea loc în permanență un „dialog ecumenic”, în fapt ceremonii de reafirmare a supunerii față de puterea vremii¹².

După căderea comunismului, situația bisericilor și cultelor religioase s-a îmbunătățit sensibil, cel puțin în ceea ce privește acceptarea și recunoașterea lor oficială. Legat de Biserica Greco-Catolică, aceasta a intrat în legalitate imediat după revoluție, când în baza Decretului 9 din 31 decembrie 1989 i-a fost redată libertatea de a exista și de a funcționa.

Totuși la capitolul libertății religioase, în România lucrurile au evoluat cu o oarecare greutate, amintind în acest sens doar recunoașterea târzie de către stat, abia în mai 2003, a organizației Martorii lui Iehova.

La această oră în România sunt recunoscute următoarele culte și organizații religioase: Biserica Ortodoxă (18,82 milioane persoane s-au declarat ca aparținând acestei biserici la recensământul din anul 2002), Biserica Romano-Catolică (1,02 milioane membri); Biserica Greco-Catolică (191.556 membri); cultele protestante: Biserica Reformată (701.077 membri), Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană (8.716 membri), Biserica Evanghelică Lutherană Sinodo-Presbiteriană (27.112 membri), Biserica Unitariană (66.944 membri); Biserica Armeană (687 membri); Cultul Creștin de Rit Vechi (38.147 membri); cultele neoprotestante: Biserica Creștină Baptistă

¹¹ Pentru aceste aspecte vezi Ioan-Marius Bucur, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice române (1918-1953)*, Cluj, Edit. Accent, 2003, p.202-261.

¹² Cultele aveau obligația să răspândească în lume toate temele predilecte ale guvernelor comuniste. Au fost astfel denunțate campaniile făcute în străinătate pe marginea faptului că în România naționalitățile conlocuitoare și minoritățile confesionale sunt lipsite de libertate. Iată spre exemplu ce se scria într-un oficios din anul 1987: „Ca răspuns la publicarea inoportună și nejustificată a unor date false privind istoria românilor din Transilvania, dar și la propaganda făcută de cercuri dușmănoase din străinătate în legătură cu așa-zisa lipsă a libertăților naționale și religioase în România (...) au fost amintite dovezile documentare incontestabile ale istoriei ce susțin permanența și continuitatea poporului român în Transilvania, credința lui creștină, ospitalitatea și toleranța de care a dat dovadă față de toți cei care au venit să se instaleze pe pământurile pe care locuia, pentru a descrie apoi relațiile de bună înțelegere și colaborare existente între poporul român și naționalitățile conlocuitoare”. (Cf. Oliver Gillet, *op. cit.*, pp 214-215).

(126.639 membri), Cultul Penticostal (324.462 membri), Biserica Adventistă de ziua a șaptea (93.670 membri), Cultul Creștin după Evanghelie (44.476 membri), Biserica Evanghelică (18.178 membri); Cultul Musulman (67.257 membri), Cultul Mozaic (6057 membri); altă religie, inclusiv organizația Martorii lui Iehova (88.509 persoane). Alte circa 33 de mii de persoane s-au declarat la ultimul recensământ fără religie, atei sau nu au vrut să-și facă publică apartenența religioasă.

3. Procesul de restituire a imobilelor cultelor religioase

Regimul proprietății

Spuneam că răsturnarea regimului comunist a adus cu sine schimbări importante și în ce privește libertatea de funcționare a bisericilor minoritare din România. Totuși, mai rămânea de rezolvat o problemă importantă: repunerea lor în drepturi.

Noua Constituție a României adoptată la 21 noiembrie 1991¹³, care cuprindea printre altele și o nouă concepție asupra proprietății, dar și Constituția revizuită din 2003¹⁴ au deschis calea și permit totodată adoptarea unor reglementări speciale în materia proprietății, negând, cel puțin la nivel de principiu, legalitatea confiscărilor abuzive săvârșite de statul comunist.

Treptat, îndeosebi în urma presiunilor internaționale și a angajamentelor asumate de România în ce privește aderarea la instituțiile europene (Consiliul Europei, Uniunea Europeană mai ales), primele guvernări post-comuniste adoptă o serie de acte normative speciale care prevedeau restituirea proprietăților preluate abuziv de statul comunist sau acordarea de despăgubiri persoanelor și organizațiilor care și-au pierdut dreptul de

¹³ Dintre principiile introduse de Constituția din 1991 menționăm: proprietatea privată este ocrotită în mod egal de lege, indiferent de titular; nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică; averea dobândită licit nu poate fi confiscată; caracterul licit al dobândirii se prezumă.

¹⁴ Constituția revizuită în anul 2003 prevede la articolul 44, privind dreptul de proprietate privată:

1. Dreptul de proprietate, precum și creanțele asupra statului sunt garantate. Conținutul și limitele acestor drepturi sunt stabilite de lege;

2. Proprietatea privată este garantată și ocrotită în mod egal de lege, indiferent de titular;

3. Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii, cu dreaptă și prealabilă despăgubire;

4. Sunt interzise naționalizarea sau orice alte măsuri de trecere silită în proprietate publică a unor bunuri pe baza apartenenței sociale, etnice, religioase, politice sau de altă natură discriminatorie a titularilor.

proprietate asupra unor bunuri de valoare, fie acestea proprietăți funciare, construcții, proprietăți industriale, bunuri mobile de valoare.¹⁵

Tocmai pentru că a reprezentat un caz special, Biserica Greco-Catolică a beneficiat de mai multe încercări de reglementare a situației sale patrimoniale. Astfel, la 24 aprilie 1990 se aprobă Decretul-Lege nr. 126 în care se stipulează că „bunurile preluate de către stat prin efectul Decretului nr. 358/1948, aflate în prezent în patrimoniul statului, cu excepția moșiilor, se restituie, în starea lor actuală”. În acest act normativ se mai prevedea că acolo unde numărul lăcașurilor de cult este insuficient raportat la numărul de credincioși, statul „va sprijini construirea de noi lăcașuri de cult prin punerea la dispoziție a terenurilor aferente și a unor fonduri bănești”. Referitor la bunurile preluate de Biserica Ortodoxă Română, art. 3 al Decretului-Lege nr. 126/1990 prevedea: „Situația juridică a lăcașurilor de cult, a caselor parohiale care au aparținut Bisericii Române Unite cu Roma și au fost preluate de Biserica Ortodoxă Română se va stabili de către o comisie mixtă, formată din reprezentanți clericali ai celor două culte religioase, ținând seama de dorința credincioșilor din comunitățile care dețin aceste bunuri”. În primă fază, pe baza art. 2 al acestui decret, 80 de clădiri și terenuri intravilane au fost trecute din proprietatea statului în cea a greco-catolicilor, prin Hotărârea de Guvern nr. 466/1992¹⁶. Ulterior, Comisia mixtă a mai stabilit retrocedarea unor lăcașuri de cult către Biserica Unită cu Roma, dar acest proces s-a desfășurat și se desfășoară extrem de greoi și în contextul a nu puține dispute cu biserica majoritară.

Cadru normativ și măsuri guvernamentale

Chiar dacă au existat și încercări anterioare, mai exact emiterea de hotărâri de guvern speciale, problema restituirii imobilelor care au aparținut comunităților etnice sau cultelor religioase începe să se pună în mod real în România abia din anii 1996-97, odată cu venirea la putere a unei coaliții reformatoare, constituită din Convenția Democrată din România

¹⁵ Dintre numeroasele atitudini critice adoptate de comunitatea internațională menționăm, Rezoluția 1123/24 aprilie 1997 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei care „încuraja România să reglementeze problema restituirii bunurilor imobiliare confiscate sau expropriate”. Parlamentul European adoptă la 3 decembrie 1998 Rezoluția nr. A4-0428 prin care României i se cere „să găsească o soluție definitivă și corectă care să asigure restituirea integrală a proprietăților sau, dacă acest lucru nu e posibil, plata unei compensații corespunzătoare”. Puncte de vedere asemănătoare se întâlnesc de fapt în fiecare Raport de țară al Comisiei Europene sau în cele ale Departamentului de Stat al SUA.

¹⁶ Hotărârea de Guvern 466/1992 a fost adoptată în contextul în care România dorea să obțină statutul de membru al Consiliului Europei. Una dintre cerințe în acest sens era și retrocedarea bunurilor bisericești.

(CDR), Partidul Democrat (PD) și Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR).¹⁷

În această perioadă sunt emise ordonanțe de urgență privind restituirea unor proprietăți confiscate de regimul comunist care, în anexe, conțineau și câteva imobile aparținând diferitelor culte religioase sau comunități etnice. Menționăm în acest sens restituirea unor clădiri cu valoare simbolică, aparținând îndeosebi comunității evreiești, prin Legea 140/1997 privind aprobarea Ordonanței de Urgență nr. 21/1997, respectiv prin Ordonanța de Urgență nr. 13/1998.

Deși aceste restituiri au fost într-o oarecare măsură finalizate, nu se putea totuși vorbi de un cadru general de restituire a proprietăților bisericești.

Până la apariția Legii nr. 10/2001, regimul juridic general de restituire a bunurilor care au aparținut cultelor religioase era reglementat prin Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 94/2000. Respectivul act normativ trata problema restituirii într-o abordare limitată, în sensul că permitea restituirea a numai 10 imobile pentru fiecare cult religios în parte.¹⁸

Dar mai bine să lăsăm să vorbească o persoană direct implicată în acest proces: „În perioada în care se lucra la elaborarea viitoarei Legi 10, adică pe undeva prin 1998-99, proiectul inițial a ajuns la avizare și la Departamentul pentru Protecția Minorităților Naționale, unde era ministru Péter Eckstein Kovacs. Văzând că se lucrează la o lege generală de restituire a proprietăților, am propus și includerea aici a cultelor religioase. Pentru că din punct de vedere al «filosofiei» legii, aceasta se referea în primul rând la proprietățile private, am ajuns la o soluție de compromis și am inclus un articol în lege, numărul 8, alineat 2, prin care se stabilea cerința elaborării și adoptării ulterioare a unui nou act normativ special în această materie. Am făcut deci o trimitere la o viitoare lege și am făcut o mențiune prin care s-a interzis înstrăinarea acelor imobile posibil a fi revendicate”¹⁹.

Aveau să mai treacă peste doi ani de la aceste evenimente până la adoptarea Legii 501/2002²⁰. Ani marcați de negocieri între formațiunea aflată acum la guvernare, Partidul Social Democrat și respectiv Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR), pentru încheierea unor protocoale de colaborare la nivel parlamentar și local. Și în 2001, și în 2002, aceste protocoale au inclus chestiunea elaborării cadrului juridic care să permită

¹⁷ Merită accentuat acest lucru deoarece, din interviuri realizate cu persoane direct implicate în acest proces, a rezultat că prezența UDMR la guvernare s-a dovedit decisivă în ce privește elaborarea și aplicarea legilor restituirii proprietăților confiscate în timpul regimului comunist.

¹⁸ Informații oferite de Autoritatea pentru urmărirea aplicării unitare a Legii nr. 10/2001, privind regimul juridic al unor imobile preluate abuziv în perioada 6 martie 1945 – 22 decembrie 1989.

¹⁹ Interviu cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501.

²⁰ Publicată în Monitorul Oficial al României nr. 561, Partea I, din 31 iulie 2002.

retrocedarea imobilelor cultelor religioase. În plus, în toată această perioadă au avut loc mai multe întâlniri ale șefilor bisericilor istorice maghiare cu premierul Adrian Năstase, iar comunitatea evreiască (atât cea din România, cât și numeroase organizații internaționale) a făcut un lobby susținut pentru rezolvarea chestiunii.

Revenind la o idee enunțată mai sus, trebuie spus că adoptarea Legii 501 nu a reprezentat un act de voință politică, ci a fost urmarea unor presiuni rezolvate prin soluții de conjunctură. Astfel, pentru adoptarea acestei legi s-a profitat de existența în circuitul parlamentar a Ordonanței de Urgență nr. 94/2000, care a fost amendată substanțial în comisiile parlamentare. Astfel, de la o ordonanță cu doar câteva articole și care își propunea o abordare parțială a chestiunii retrocedărilor imobilelor religioase s-a ajuns la Legea 501, care a fost adoptată în regim de urgență de cele două Camere legislative.²¹

În opinia autorităților, Legea 501/2002 reușește să impună câteva chestiuni importante pentru repararea nedreptăților trecutului, ca și pentru desfășurarea cât mai eficientă a procesului de restituire. Astfel:

- s-a extins aria de restituire a imobilelor care au aparținut cultelor religioase prin înlăturarea limitărilor inițiale, care erau de maximum zece astfel de imobile;
- există posibilitatea restituirii proprietății și în cazul în care imobilele revendicate sunt afectate unor activități de interes public;
- se oferă posibilitatea restituirii și a unor bunuri mobile destinate funcționării cultului religios, dacă acestea au fost preluate odată cu imobilul preluat abuziv și dacă acestea mai există fizic la data retrocedării imobilului;
- a fost constituită o comisie specială de restituire cu un număr mai restrâns de membri (5 față de 7) în vederea fluidizării procesului decizional și s-a reușit dotarea acesteia cu un aparat tehnic de lucru (prin intermediul specialiștilor din cadrul Ministerului Administrației și Internelor – Autoritatea pentru urmărirea aplicării unitare a Legii nr. 10/2001);
- au fost oferite termene mult mai scurte pentru analiza și emiterea deciziei de restituire (respectiv 60 de zile de la data depunerii cererii de restituire și a actelor doveditoare).²²

Prin Hotărârea Guvernului nr. 1164 din 17 octombrie 2002 au fost aprobate și Normele metodologice de aplicare a Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 94/2000, precum și Regulamentul privind organizarea și funcționarea Comisiei Speciale de Retrocedare, inclusiv componența acesteia (Monitorul Oficial al României, partea 1, nr. 805/6.11.2002).

²¹ Interviu cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501.

²² Informații oferite de Autoritatea pentru urmărirea aplicării unitare a Legii nr. 10/2001, privind regimul juridic al unor imobile preluate abuziv în perioada 6 martie 1945 – 22 decembrie 1989.

Ministerul Administrației și Internelor, prin intermediul președintelui Autorității pentru urmărirea aplicării unitare a Legii nr. 10/2001, asigură coordonarea acestei activități. În acest context, la sediul Autorității au fost puse la dispoziție atât logistica, cât și personalul de specialitate pentru realizarea lucrărilor secretariatului tehnic al Comisiei Speciale de Retrocedare.

La expirarea primului termen pentru depunerea cererilor de retrocedare de către cultele religioase, respectiv 4 martie 2003, a rezultat următoarea situație:

Total cereri de retrocedare la nivelul întregii țări: 7568

Structura cultelor solicitante:

- Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică) – 2207
- Cultul Mozaic – 1809
- Biserica Romano-Catolică – 992
- Biserica Reformată – 899
- Biserica Ortodoxă – 770
- Biserica Evanghelică – 690
- Alte culte – 201

Rezultate concrete

La un an de la începerea efectivă a procesului de retrocedare a imobilelor cultelor religioase, situația nu este dintre cele mai grozave.

Din cele 7568 de cereri de retrocedare, Comisia specială privind aplicarea Legii 501 – care afirmă că le-a analizat într-o primă fază pe toate – a aprobat un număr de 631 de dosare de retrocedare.

Situația dosarelor de retrocedare aprobate la 31 decembrie 2004²³ este următoarea:

- Biserica Ortodoxă – 127
- Biserica Romano-Catolică – 145
- Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică) – 56
- Biserica Reformată – 169
- Cultul Mozaic – 50
- Biserica Evanghelică C.A. (Germană) – 36
- Biserica Evanghelică Lutherană S.P. (Maghiară) – 12
- Biserica Unitariană – 31
- Biserica Armeană – 2
- Cultul Musulman – 2
- Biserica Creștină Adventistă de Ziua a Șaptea – 1

Deși Comisia și-a propus pentru 2004 finalizarea procesului de retrocedare, acest deziderat este totuși nerealist din cel puțin două motive: 2004 este un an electoral, când în mod tradițional politicienii și funcționarii publici au alte priorități.

²³ Raportul a fost realizat în luna martie 2004, datele privind numărul dosarelor de retrocedare fiind însă actualizate la 31 decembrie 2004. Numărul total de dosare aprobate la 1 martie 2004 era de 346.

În plus, ritmul lent în care s-a derulat acest proces până acum nu lasă loc speranței că ceva spectaculos se va întâmpla în continuare. Chiar dacă, conform estimărilor oficiale ale Comisiei speciale de retrocedare, numărul dosarelor susceptibile de a primi confirmare de retrocedare este de doar 2500, în ritmul de restituire de până acum tot ar trebui aproape zece ani pentru aprobarea tuturor. Dosarele care nu permit retrocedarea imobilelor solicitate, nu cad sub incidența Legii 501 deoarece vizează fie terenuri din extravilan, fie acordarea de compensații pentru construcții demolate, ceea ce excede cadrul normativ actual.²⁴

4. Probleme în procesul de retrocedare

Deși la prima vedere procesul de restituire a proprietăților cultelor religioase din România a început să se deruleze cu o anume constanță, în condițiile în care în fine beneficiază de un cadru legislativ explicit, în realitate acest proces se derulează cu dificultate. În plus, actuala legislație nu corespunde solicitărilor tuturor cultelor religioase.

În urma mai multor discuții cu reprezentanți ai cultelor religioase din România am identificat mai multe seturi de probleme, pe care le prezentăm mai jos.

Cadru legislativ incomplet

Toată legislația adoptată până acum de către România în ce privește retrocedarea bunurilor confiscate în timpul regimului comunist nu este compensatorie (atâta timp cât nu a fost pus în aplicare principiul *restitutio in integrum*), ci doar reparatorie.

Adoptarea unei legislații cât mai cuprinzătoare în domeniu s-a dovedit dificilă și a fost în mare măsură rodul unor politici de compromis, al presiunilor internaționale sau ale celor direct implicați. Altfel spus, *guvernerile succesive din România nu au dus o politică coerentă și clară în ceea ce privește restituirea bunurilor confiscate în timpul regimului comunist.*

Deși reprezentanții tuturor cultelor religioase au fost consultați în procesul elaborării legislației, cele mai multe dintre amendamentele acestora nu au fost luate în considerație.

Majoritatea nemulțumirilor sunt legate de faptul că fac obiectul retrocedării, potrivit cadrului normativ existent, numai imobilele compuse din construcții împreună cu terenul aferent, existente în natură, altele decât lăcașele de cult.

²⁴ Informații oferite de Autoritatea pentru urmărirea aplicării unitare a Legii nr. 10/2001, privind regimul juridic al unor imobile preluate abuziv în perioada 6 martie 1945 – 22 decembrie 1989.

Din discuțiile purtate cu reprezentanți ai cultelor religioase am aflat că aceștia consideră legitimă și *retrocedarea terenurilor aflate în intravilanul pe care nu mai există construcții* (fie pentru că au fost demolate clădirile, fie că acolo au fost locuri de casă) sau *reconstituirea dreptului de proprietate în altă parte*. Sunt foarte multe culte care au clădiri în localități, cu teren aferent foarte mare, teren care ulterior a fost parcelat și trecut în cărți funciare diferite, iar acum cultul respectiv nu poate redobândi decât clădirea și parcelele de teren din jurul clădirii. Este, de asemenea, foarte mare numărul cazurilor de clădiri care au fost demolate, iar acum terenul care a aparținut cultelor religioase nu poate fi revendicat. Autoritățile sunt totuși foarte sceptice că această problemă va putea fi rezolvată în curând.²⁵

Nemulțumiri din partea cultelor religioase, îndeosebi a celui mozaic, au fost exprimate și în legătură cu faptul că *legislația nu prevede retrocedarea imobilelor confiscate sau naționalizate înainte de instaurarea regimului comunist*, mai exact în perioada dictaturii carliste și cea a mareșalului Antonescu (1940-1944).²⁶

Merită totuși menționat aici că recent aprobată Lege privind retrocedarea proprietăților comunitare extinde acest interval de timp, acoperind perioada solicitată de cultul mozaic.

O altă chestiune neacoperită de legislația în vigoare este legată de faptul că *nu există norme legale privind retrocedarea lăcașurilor de cult naționalizate*. Această chestiune afectează în cea mai mare măsură Biserica Greco-Catolică. Reprezentanții acesteia sunt foarte nemulțumiți de acest aspect: „Legea 501/2002, respectiv Ordonanța de Urgență 94/2000, reprezintă un pas înainte, dar rămân pentru Biserica Unită legi discriminatorii. Statul exclude astfel de la retrocedare unele imobile confiscate abuziv, respectiv în jur de 1.800 de lăcașuri de cult. (...) De fapt, nu numai că le exclude, dar nici măcar nu dă linie pentru o următoare lege care să reglementeze situația unor astfel de mobile, care au fost confiscate Bisericii Greco-Catolice.”²⁷

Reprezentanții Bisericii Unite consideră insuficiente măsurile luate până acum de statul român pentru repunerea bisericii în drepturile sale firești. Deși pe baza HG nr. 466/1992, 80 de clădiri și terenuri intravilane

²⁵ Interviu cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501. Acesta a adăugat că nu crede că va fi posibilă modificarea legislației actuale, deși consideră legitime solicitările cultelor religioase de a le fi retrocedate și terenurile pe care au fost construcții, acum demolate.

²⁶ Interviu cu Tova Ben Nun, director executiv al Fundației Caritatea, din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România. Fundația, înființată împreună cu Organizația Mondială a Evreilor privind Restituirea Bunurilor (WJOR), se ocupă de chestiunea retrocedării proprietăților comunitare evreiești.

²⁷ Interviu cu Mircea Marțian, consilier eparhial pe probleme de mass media la Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla.

au fost trecute din proprietatea Statului în cea a Bisericii, nici până acum toate acestea nu au trecut în proprietatea efectivă a greco-catolicilor.²⁸

Situația juridică a lăcașurilor de cult, a caselor parohiale care au aparținut Bisericii Greco-Catolice și au fost preluate de Biserica Ortodoxă Română (BOR) se stabilește, începând din 1990, de către o comisie mixtă, formată din reprezentanți clericali ai celor două culte religioase, ținând seama de dorința credincioșilor din comunitățile care dețin aceste bunuri. Conform datelor oficiale, până la sfârșitul anului 2003 BOR a retrocedat Bisericii Greco-Catolice un număr de circa 160 de biserici, inclusiv trei catedrale episcopale (Blaj, Cluj și Lugoj). Asta, în condițiile în care, greco-catolicii afirmă că le-au fost confiscate circa 2600 de lăcașuri de cult²⁹.

Statul român nu dorește să se implice în negocierile dintre cele două biserici, preferând să intervină prin „mediere directă” atunci când apar neînțelegeri, în rest „promovând doar calea dialogului”.³⁰

Nu în ultimul rând, există imobile care au aparținut diferitelor culte religioase și care au acum un *statut juridic incert sau dificil de stabilit*. Este vorba aici de bunuri care au fost preluate de statul comunist în condiții destul de neclare. Într-o astfel de situație se află Casa Ana Melik din București, actualul Muzeu Theodor Pallady. Casa a fost inițial donată de către Ana Melik Bisericii Armene, dar ulterior a fost preluată de statul român prin intermediul unei donații forțate. Biserica Armeană se judecă cu statul român de mai mulți ani pentru anularea „donației”, în acest moment procesul aflându-se în fază de recurs la Curtea Supremă de Justiție. Totodată, se așteaptă și o decizie din partea Comisiei speciale de aplicare a Legii 501, privind statutul juridic al clădirii.³¹

Întârzieri datorate lipsei unui cadru juridic unitar

România nu a avut de la bun început o abordare clară în ce privește rezolvarea problemei restituirii bunurilor comunităților religioase confisca-

²⁸ *Idem*.

²⁹ „Comisia de dialog este total ineficientă. Ea s-a demonstrat a fi doar un mijloc de a bloca orice proces de normalizare a situației Bisericii Române Unite cu Roma”, se arată într-un comunicat de presă din 26 ianuarie 2004 al Asociației Generale a Românilor Uniți (AGRU). Organizații ale greco-catolicilor au adresat în numeroase rânduri proteste la nivel internațional privind repunerea reală în drepturi a Bisericii Unite cu Roma.

³⁰ Informații publice comunicate de Ministrul Culturii și Cultelor Răzvan Theodorescu, decembrie 2003. Tot Theodorescu arăta că de la buget Biserica Greco-Catolică a primit în anii din urmă de trei ori mai multe fonduri decât ar fi fost legal, dacă s-ar fi luat în calcul rezultatele recensământului populației din anul 2002. O parte din aceste fonduri au fost cheltuite pentru construcția de lăcașuri de cult.

³¹ Interviu cu Dolmanian Mahitar, consilier în cadrul Consiliului Eparhial al Bisericii Armene.

te în timpul regimului comunist. În lipsa unei legislații unitare, *ambiguitatea și neclaritatea actelor normative care au precedat Legea 501 au dus la o situație în care o serie de imobile cuprinse în anexa acestora nu au putut fi restituite*, astfel activitatea Comisiilor speciale de restituire, constituite în temeiul acestor Ordonanțe de urgență, a fost împiedicată de diferite obstacole de ordin juridic sau tehnic. De aici, numeroase întârzieri în procesul de retrocedare.

Prima decizie a fost Hotărârea de Guvern nr. 466/1992, prin care mai multe imobile au fost retrocedate Bisericii Greco-Catolice. Am văzut mai sus că, nici până astăzi, acest cult nu a intrat în posesia tuturor clădirilor, din cauza numeroaselor acțiuni în instanță de contestare a acestui drept.

Următoarele decizii au vizat îndeosebi comunitatea evreiască. Astfel, în baza Ordonanței de Urgență nr. 21/1997 au fost restituite în natură șase imobile, dintre care unul – Teatrul Evreiesc de Stat – nu a fost încă preluat oficial nici până la această dată. În anul următor a fost emisă Ordonanța nr. 112/1998 prin care comunitatea evreiască a primit înapoi 3 clădiri. Alte 12 imobile au fost retrocedate prin Ordonanța de Urgență 83/1999, două dintre ele fiind încă în proces de preluare. Ultimul act emis de guvern, HG 1334/2000, a făcut posibilă retrocedarea altor 20 de imobile, procedura de preluare fiind în curs de finalizare.³²

Totuși unul dintre cele mai delicate cazuri de retrocedare este cel al Bibliotecii Batthyaneum din Alba Iulia. Prin ordonanța de urgență nr. 13/1998, Guvernul a decis restituirea acestui imobil către Biserica Romano-Catolică. Imediat însă, filiala județeană a PDSR (actualul partid de guvernământ, PSD) a atacat decizia solicitând instanțelor de judecată scoaterea imobilului bibliotecii de pe lista de retrocedare. După un proces care a durat circa 5 ani, acțiunea a fost respinsă, iar între timp ordonanța a trecut prin Parlament și a devenit lege. Cu toate acestea, biblioteca nu a fost încă predată de către statul român, iar Comisia specială de retrocedare urmează să reanalizeze dosarul cauzei.³³

Ministerul Culturii și Cultelor și Arhiepiscopia Romano-Catolică urmează totodată să semneze un protocol pentru ca Biblioteca Batthya-

³² Raport al Fundației „Caritatea”, august 2003.

³³ Interviu cu Attila Komáromi, consilier juridic în cadrul Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia. Consemnăm succint principalele etape ale procesului: într-o primă fază, Judecătoria Alba Iulia și-a declinat competența în favoarea Curții de Apel. Reclamanții (PDSR, Ministerul Culturii și Cultelor – MCC și Biblioteca Națională a României – BNR) au formulat apel la Tribunalul Alba, care a trimis cauza spre rejudecare instanței de fond. Între timp, reclamanții au ridicat o excepție de neconstituționalitate, care a fost însă respinsă în 2000 de Curtea Constituțională. Prin urmare, Judecătoria Alba Iulia a reluat judecarea cauzei, respingând în martie 2002 acțiunea reclamantului, ca și cererile de intervenție forțată ale MCC și BNR. Sentința a fost ulterior atacată cu apel, respectiv recurs la Curtea de Apel Alba Iulia.

neum să funcționeze în continuare în sediul din Alba-Iulia, iar colecțiile bibliotecii (peste 1.200 manuscrise, 600 incunabule, 50.000 volume tipărite în secolele XVI-XVIII și 19.000 documente istorice) să nu fie mutate.

Ritm greoi al procesului de retrocedare

Arătam mai înainte că, de la demararea efectivă a procesului de retrocedare a imobilelor religioase, în baza Legii 501/2002, numai 346 de dosare (dintr-un total de 7568 depuse) au primit un aviz favorabil. Conform Comisiei speciale de retrocedare, ar mai rămâne doar alte circa 2300 de dosare susceptibile de a fi aprobate.

De ce sunt atât de puține dosare care îndeplinesc condițiile pentru retrocedare? Răspunsul la nivel oficial este că acest lucru se datorează „insuficienței actelor doveditoare depuse de cultele care solicită retrocedarea unui imobil”.³⁴

Culte, în schimb, dau vina pe *dificultățile întâmpinate în obținerea documentelor necesare* atunci când încearcă să dovedească dreptul de proprietate. Legea este destul de flexibilă în ce privește actele, pentru că nu se solicită neapărat un extras de carte funciară sau o dovadă gen contract de vânzare-cumpărare. Sunt acceptate prin lege o serie de alte documente, începând de la rolul fiscal (prin care se dovedește că s-a plătit impozit pe clădire) până la simple declarații ale vecinilor acelei clădiri.

Cu toate acestea, dificultățile abundă. Un reprezentant al Bisericii Romano-Catolice le rezumă: „La elaborarea cererilor de retrocedare s-au ivit mai multe probleme dintre care enumăr: lipsa foilor de carte funciară la judecătorii (aici au dispărut pur și simplu cărțile funciare); în unele cazuri este vorba de statutul neclar al proprietății. Unele apartamente, locuri de magazine au fost vândute de către primării, dar nu s-a întăbulat dreptul de proprietate în cartea funciară, iar în aceste situații nu cunoaștem proprietarii actuali. În unele cazuri s-a modificat structura imobilului, adică s-au extins unele imobile, altele au fost demolate ori s-au construit imobile noi în locul celor vechi etc. Și nu în ultimul rând este vorba de lipsa listelor de inventar ale bunurilor mobile preluate odată cu imobilele”.³⁵

Probleme speciale sunt îndeosebi în regiunea Moldovei, unde evidențele precare ale actelor de proprietate se coroborează cu faptul că multe arhive au ars.

Dar nu actele doveditoare ale proprietății reprezintă principala problemă, ci lipsa acelor documente a căror furnizare nu e obligația cultelor, ci a autori-

³⁴ Conform Autorității pentru urmărirea aplicării unitare a Legii nr. 10/2001, privind regimul juridic al unor imobile preluate abuziv în perioada 6 martie 1945 – 22 decembrie 1989.

³⁵ Interviu cu Attila Komáromi, consilier juridic în cadrul Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia.

tăților locale sau a acelor care au acum în administrare imobilul revendicat. Este vorba aici de acte din care să rezulte destinația actuală a imobilului, suprafața terenului, suprafața desfășurată a clădirii, adică genul de informații fără de care întăbularea și trecerea efectivă în proprietate nu sunt posibile.

Lipsa de cooperare a autorităților locale și a actualilor deținători ai imobilelor revendicate a fost un alt gen de problemă des semnalată până acum. Un reprezentant al cultului mozaic spune: „Avem probleme cu autoritățile locale în ceea ce privește obținerea situațiilor juridice actuale ale imobilelor revendicate. Conform legii, noi trebuie să aflăm ceea ce se întâmplă la ora actuală, din punct de vedere juridic, cu clădirea revendicată. Așa că apelăm la autoritățile locale, dar acestea pur și simplu nu ne răspund sau o fac după foarte mult timp. Chiar și Comisia de aplicare a Legii 501 solicită în paralel aceste informații, dar nu le primesc pentru că nu există mijloace de constrângere a autorităților locale. Când se vor putea lua niște măsuri mai dure pentru a obliga autoritățile locale să răspundă la solicitări, abia atunci credem că se va putea schimba ceva în ce privește situația retrocedărilor”.³⁶

Concluzia este trasă de un reprezentant al Bisericii Romano-Catolice: „Foarte multe dintre imobilele în curs de retrocedare sunt în proprietatea sau în folosința autorităților locale, iar acestea nu au nici un interes de a grăbi cursul retrocedărilor”.³⁷

În fața acestei situații, Comisia specială de retrocedare a încercat să aibă o atitudine flexibilă, cel puțin prin faptul că nu a impus un termen fix pentru aducerea dovezilor de proprietate. „Faptul că aparent Comisia lucrează greoi este totuși în avantajul cultelor. Poate că peste 2-3 luni primarul care este obligat să ofere informații despre clădirea revendicată, chiar face acest lucru, sau e posibil să apară informații noi. De aceea, eu zic că în materie de legi reparatorii toate termenele pe care legea le stabilește – pentru completarea documentației, pentru luarea unei decizii – sunt în defavoarea solicitantului”, spune vicepreședintele acestei Comisii.³⁸

Adoptarea târzie a normelor de aplicare a Legii 501/2002

Conform legislației în vigoare, cultele religioase au posibilitatea să primească plăți compensatorii pentru imobilele care nu se pot restitui în natură sau pot primi o chirie lunară pentru imobilele preluate fără titlu, care au destinația de școli, spitale, grădinițe, centre de plasament, aziluri de

³⁶ Interviu cu Tova Ben Nun, director executiv al Fundației Caritatea, din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România.

³⁷ Interviu cu Attila Komáromi, consilier juridic în cadrul Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia.

³⁸ Interviu cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501.

bătrâni și care rămân în folosința foștilor deținători pe o perioadă de cinci ani, de la data emiterii deciziei de retrocedare.

Totuși *normele juridice care să stabilească cuantumul despăgubirilor sau al chiriiilor au fost elaborate cu destul de multă întârziere*, lucru care a nemulțumit vădit pe reprezentanții cultelor religioase care au intrat deja în posesia unor imobile sau care sunt îndrituite să primească despăgubiri.³⁹

Dintre destul de multe cazuri existente menționăm doar câteva: Grupul Școlar Industrial „Timpuri Noi”, fostul liceu „Ciocanul” (parțial), Grupul Școlar Industrial „Unirea” din Strada Zborului, Școala „Anton Pann” și o grădiniță dezafectată de pe Calea Dudești, toate din București și retrocedate comunității evreiești; clădirea fostului gimnaziu romano-catolic din Târgu Secuiesc (care adăpostește acum Liceul Nagy Mózes), clădirea fostului Gimnaziu Catolic Principal din Miercurea Ciuc, (în care funcționează două școli – Liceul Márton Áron și un gimnaziu romano-catolic), sediul fostului Gimnaziu Catolic de Fete din Gheorgheni și clădirile unor școli confesionale mai mici etc; fosta Școala Armeană din Roman (actualmente Palat al Copiilor).

Reprezentanții cultelor sunt nemulțumiți că, deși au intrat în proprietatea unor imobile, nu știu încă de ce cuantum al chiriei pot beneficia din partea foștilor deținători. În plus, mulți consideră că acest cuantum – ce a fost stabilit prin Hotărârea Guvernului nr. 244/2004, din data de 20 februarie 2004, pe categorii de utilizatori – este o sumă mică, care nu reflectă prețurile de pe piața liberă și care „nu va compensa într-o măsură acceptabilă lipsa de folosință pentru perioada stabilită de lege”.⁴⁰

Autoritățile declară că au cunoștință de aceste probleme și spun că întârzierea în adoptarea HG 244/2004 s-a datorat circuitului greoi de avizare a Hotărârii de Guvern. Totuși, liniștitor pentru culte este faptul că, deși Hotărârea de guvern privind cuantumul despăgubirilor și al chiriiilor a fost aprobată abia în 20 februarie 2004, aceasta se va aplica retroactiv”.⁴¹

Opoziția autorităților locale față de respectarea legii

Deși există un cadru legal clar definit, iar Comisia de aplicare a Legii 501 a emis decizii de retrocedare, în multe situații *intrarea în posesia cultelor a unor imobile este întârziată de contestațiile în instanță depuse de autoritățile locale*. În majoritatea cazurilor contestațiile nu au nici un fundament legal, acestea fiind făcute pur și simplu din dorința de a se opune aplicării

³⁹ Interviu cu Attila Komáromi, consilier juridic în cadrul Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia, cu Tova Ben Nun, director executiv al Fundației Caritatea, din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România și cu Dolmanian Mahitar, consilier în cadrul Consiliului Eparhial al Bisericii Armene.

⁴⁰ Interviu cu Tova Ben Nun, director executiv al Fundației Caritatea, din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România.

⁴¹ Interviu cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501.

legii. Campioană în acest sens este Primăria din Cluj-Napoca, unde toate deciziile de retrocedare de până acum au fost contestate în instanță.

Cel mai afectat de această situație pare să fie cultul mozaic. „Avem probleme la Timișoara, unde Prefectul a încurajat Inspectoratul Școlar să atace decizia Comisiei de retrocedare cu privire la restituirea unei școli. Asta deși decizia Comisiei este definitivă, iar Comisia este numită de către stat. Este așadar aberant că statul își contestă propriile decizii. În plus, la Cluj, decizia de retrocedare a două dintre proprietățile evreiești a fost atacată fără nici un motiv în instanță de către Primarul orașului. (...) Am încercat să discutăm cu autoritățile locale, iar Prefectul de Timișoara ne-a promis că a își va retrage contestația. Nu a făcut-o încă, dar el ne-a spus foarte clar că a făcut contestația ca să nu fie acuzat de oameni că nu s-a luptat pentru imobilele revendicate. În ceea ce privește Clujul, m-am întâlnit cu dl Funar și mi-a spus că este dispus la o colaborare. Sper să se întâmple acest lucru.”⁴²

Reprezentanții Comisiei de retrocedare sunt conștienți de această stare de lucruri, dar spun că nu au ce să facă. „Există o lege care se pare că nu e valabilă pentru toți. Faptul că Primăria Clujului ne-a atacat toate deciziile este până la urmă un caz politic. (...) În marea majoritate a cazurilor deciziile de contestare în justiție se fac din simpla dorință de a fi în opoziție cu procesul de retrocedare sau pentru a dobândi o imagine pozitivă în rândul comunității locale. Este evident că populația care nu aparține religiei cultelor o să fie întotdeauna împotriva măsurilor de restituire a proprietăților. Acest lucru nu este normal, pentru că avem totuși o lege care trebuie respectată.”⁴³

Iregularitățile din sistemul juridic

Deși legile de retrocedare a bunurilor confiscate în timpul regimului comunist spun foarte clar că *proprietățile susceptibile a fi retrocedate foștilor proprietari nu pot fi înstrăinate până la stabilirea clară a regimului lor juridic, nu puține sunt situațiile când totuși acest lucru se întâmplă.*

Autoritățile știu de existența unor astfel de cazuri, dar nu au cum să intervină pentru rezolvarea lor, lăsând totul în seama justiției și a eforturilor cultelor religioase. „Situația e reală, dar în cazurile acestea Comisia de retrocedare nu prea are ce să facă, pentru că nu este abilitată să atace un act de vânzare-cumpărare sau de înstrăinare de orice fel. Aici cultele trebuie să intervină și să atace în instanță actele de vânzare-cumpărare, pe motiv că se încalcă articolul 8 al Legii 10/2001, care arată că există o interdicție de înstrăinare a imobilelor posibil a fi retrocedate.”⁴⁴

⁴² Interviu cu Tova Ben Nun, director executiv al Fundației Caritatea, din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România.

⁴³ Interviu cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501.

⁴⁴ Interviu cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501.

Iregularitățile din sistemul juridic românesc, generate în primul rând de corupție și dezordine, au dat naștere până acum unor situații la limita absurdului.

Vă prezentăm în continuare un caz simptomatic în acest sens, care, deși se referă la înstrăinări anterioare adoptării Legii 10/2001, este relevant pentru problemele create de întârzierile în adoptarea unei legislații reparatorii pentru proprietățile confiscate în timpul regimului comunist.

De peste zece ani, Comunitatea ortodoxă sârbă din Timișoara încearcă să intre în posesia Casei cu Atlanți, imobil situat în centrul orașului, și pe care îl revendică în calitate de moștenitor al Fundației „Makry Stojkovic”, proprietarul inițial al clădirii. Comunitatea solicită justiției anularea parțială a certificatului de proprietate eliberat de Ministerul Industriilor în favoarea societății SC Termovest SA, ca și anularea certificatului de proprietate asupra unui teren de 2168 mp, aflat tot în proprietatea societății amintite. Procesul, aflat în plină derulare și care urmează să fie rejudecat de Curtea de Apel Alba Iulia, este îngreunat de „hățișul” generat de situația juridică a imobilului. Intrată în faliment, societatea Termovest a vândut imobilul (deși dreptul de proprietate asupra sa era contestat în justiție) unui controversat om de afaceri local, Mujea Marcelini, care la rândul său a încheiat mai multe contracte de comodat și de vânzare-cumpărare a imobilului. Și statul român, prin Direcția Regională Vamală, este implicat în acest proces, fiind interesat să obțină recuperarea unor pagube produse de Mujea Marcelini, prin instituirea unui sechestrul pe clădirea aflată în dispută. Cazul „Casei cu Atlanți” este departe de a fi închis, iar retrocedarea imobilului către proprietarul său legitim nu pare a se întâmpla foarte curând.⁴⁵

Pe de altă parte, un caz aparte care ilustrează modul precar de funcționare al justiției române îl reprezintă eforturile Bisericii Greco-Catolice de a-și recupera o parte din fostele lăcașuri de cult. Deoarece, conform declarațiilor reprezentanților acestei biserici, negocierile cu Biserica Ortodoxă Română s-au desfășurat greoi, s-a apelat la justiție pentru primirea înapoi a unor imobile sau lăcașuri de cult. Numai că, în foarte multe din aceste situații, greco-catolicii reclamă irregularități în sistemul juridic românesc.⁴⁶ O ultimă

⁴⁵ Informații oferite de Raico Cornea, membru al comunității sârbe din Timișoara.

⁴⁶ „Biserica noastră este în continuare supusă presiunilor și discriminărilor de ordin administrativ atât la nivel de Stat, cât și la nivel local. De la intimidări la violențe și acte de injustiție, trăim în permanentă presiune, fiind împiedicați să redobândim ceea ce este al nostru. Este greu de imaginat că într-un Stat de Drept hotărâri judecătorești în favoarea noastră sunt ignorate fiind imposibil de aplicat, și sistematic cauzele câștigate de noi sunt redeschise în procese în care suntem defavorizați. Din păcate chiar și Comisia pentru Dialog la nivel de Ierarhi ortodocși și greco-catolici înființată să soluționeze această problemă, nu este capabilă să găsească o rezolvare pentru acest aspect care este de competența Statului Român”. Protest înaintat Comisiei Europene de către Episcopul de Oradea, Virgil Bercea, februarie 2004, prin care solicită introducerea rezolvării problemei proprietăților greco-catolice pe agenda negocierilor României cu Uniunea Europeană.

situație simptomatică este cea a evacuării preotului greco-catolic din casa sa parohială din comuna sătmăreană Ardud. Evacuarea s-a făcut în baza unei sentințe judecătorești definitive pronunțată la cererea preotului ortodox din localitate. Sentința este însă contestată de greco-catolici pe motiv că ea a fost pronunțată pe baza unui titlu de proprietate care ulterior a fost anulat.

Confrunțați cu această stare de lucruri, reprezentanții cultului Greco-Catolic par decizi să internaționalizeze chestiunea repunerii bisericii lor în drepturi. În acest sens au apelat inclusiv la Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Aici este deja depus un dosar prin care se reclamă obstrucționarea actului de justiție în cazul unui proces ce durează de mai bine de 12 ani și în care se solicită retrocedarea Bisericii Sf. Vasile de pe strada Polonă, singura biserică greco-catolică din București.⁴⁷

5. Concluzii și recomandări

România pare să se afle undeva la începutul drumului în ceea ce privește procesul retrocedării proprietăților care au aparținut cultelor religioase. După mai mulți ani de ezitări și de soluții conjuncturale, în clipa de față există cadrul legislativ – chiar dacă nu complet – care ar putea permite rezolvarea acestei chestiuni.

O rezolvare, e drept parțială, atâta timp cât nu este posibilă restituirea *in integrum*, dar care cel puțin repară din prejudiciile cauzate de confiscările și exproprierile abuzive făcute de statul român în timpul regimului comunist.

Pentru ca totuși procesul de retrocedare să aibă rezultatele scontate sunt necesare respectarea unor *principii de reformă* foarte clare:

Implementarea efectivă a legislației în vigoare. Una dintre cele mai serioase probleme ale României post-comuniste continuă să fie implementarea greoaie sau defectuoasă a legislației existente. Acest fenomen se întâlnește adeseori și în cazul procesului de restituire a proprietăților cultelor religioase și se datorează fie birocrăției sau necunoașterii legilor, fie pur și simplu refuzului autorităților locale de a le aplica.

Legea spune că restituirea trebuie să se facă în natură, la termen, iar atunci când acest lucru nu mai este posibil, prin plata unei compensații corespunzătoare. Numai că în practică aceste principii se aplică încă cu multă dificultate.

Pe de altă parte, cadrul legislativ actual privind retrocedarea bunurilor comunitare trebuie completat în continuare. Recent adoptata Lege de retrocedarea a proprietăților organizațiilor minorităților naționale trebuie supli-

⁴⁷ Informații oferite de Laurențiu Horia Moisin, președintele Asociației Generale a Românilor Uniți din București.

mentată de adoptarea unei legi privind retrocedarea documentelor de evidență, preluate în mod abuziv de la cultele religioase.

Urgentarea procesului de restituire. Întârzierea cu care a fost adoptat cadrul legal face ca o despăgubire echitabilă a proprietarilor să fie acum mai puțin posibilă decât în urmă cu 10-12 ani, spre exemplu. Anii de amânări și o valoare a despăgubirilor sub cea de piață duc la soluții de retrocedare nu pe deplin echitabile. Caracterul de urgență al restituirii se mai justifică și prin faptul că foarte multe imobile sunt într-o fază avansată de degradare. O soluție posibilă pentru compensarea fie și parțială a întâzierilor în procesul de retrocedare este sprijinirea mai consistentă a cultelor religioase în ce privește construirea lăcașelor de cult.

Evitarea oricărei intervenții în afacerile justiției. Disfuncționalitățile existente în sistemul judiciar din România au permis nu o dată adoptarea unor decizii contrare legislației în vigoare. De aceea, trebuie ca judecătorii să se supună numai legii și să-și întemeieze judecata pe principiile Constituției României, Codului Civil, cu luarea în considerare a jurisprudenței Curții Europene în materia dreptului de proprietate și a dreptului la un proces echitabil.

Oferirea de soluții echitabile pentru toate cultele religioase. Legislația de până acum în ce privește retrocedarea imobilelor și bunurilor cultelor religioase nu include și lăcașele de rugăciune. Acest lucru afectează aproape în exclusivitate Biserica Greco-Catolică deoarece, în timpul regimului comunist, lăcașele altor culte nu au fost în general confiscate. Soluția de până acum, respectiv negocieri în cadrul Comisiei mixte ortodocși – greco-catolici s-a dovedit greoaie, neproductivă și chiar generatoare de tensiuni suplimentare. Chiar dacă în principiu Statul român nu trebuie să se amestece în chestiunile confesionale sau administrative ale cultelor religioase, nu poate sta totuși indiferent la o problemă extrem de delicată.

Identificarea unor modalități de monitorizare a procesului de retrocedare. Deși procedura de acordare a dreptului de proprietate se face în mod transparent, lipsește în acest moment un mecanism de control și monitorizare a procesului de punere efectivă în proprietate. Unele culte religioase (Eparhia Reformată de Piatra Craiului, mai exact) au propus constituirea unei comisii internaționale în acest sens sau numirea unui Ombudsman cu atribuții specifice. Numai că aceste măsuri sunt puțin probabile. Mult mai eficace pare în primă instanță sensibilizarea opiniei publice pe acest subiect și alertarea tuturor factorilor implicați (culte religioase, organizații civice și pentru protecția drepturilor omului, partide politice și parlamentari, organisme internaționale).

Martie 2004

O NECESARĂ SCHIMBARE DE STRATEGIE

Raport privind stadiul de aplicare a *Strategiei guvernamentale de îmbunătățire a situației romilor din România*

1. Introducere

Au îndeobște imaginea unor oameni sfidători, ce trăiesc dincolo de convențiile obișnuite. Exerciță un miraj prin stereotipul convențional de persoane atrase de ritmuri muzicale îndrăcite sau capabile să lase totul pentru a fi cu adevărat libere. Deși trăiesc de secole în același spațiu cu restul populației României, sunt mai mereu priviți de undeva din depărtare.

Descriși cel mai adesea prin termeni care țin de social și economic, decât prin trăsăturile lor culturale, romii, țiganii, căci despre ei este vorba, rămân o mare necunoscută pentru majoritatea populației României. Deși foarte prezenți în realitatea cotidiană, și cu atât mai mult în mentalul colectiv – unde au atașate cel mai adesea etichete negative –, romii constituie o problemă și o provocare.

Ei fac parte dintre minoritățile transnaționale care nu posedă un teritoriu de origine și care împrumută din culturile și caracteristicile țărilor în care trăiesc. Conștiința lor colectivă este de aceea diferită de cea a altor minorități, constând într-un mod de viață distinct și în apartenența la grupuri informale, primând așadar legăturile familiale, de vecinătate sau profesionale.

Aflați mai mereu la marginea istoriei și a societăților în care au trăit, romii au beneficiat în ultimul deceniu de o atenție și grijă sporite, generate nu atât de nevoia de cunoaștere și ajutorare a „străinului”, cât mai ales de obligația României de a-și consolida capacitatea instituțional-administrativă privind protecția minorităților. Totul, în numele aderării la Uniunea Europeană.

În acest context, în aprilie 2001, guvernul României adopta o Strategie de îmbunătățire a situației romilor, un document stufos și elaborat, ce stabilește un set de obiective și o serie de măsuri al căror scop final este creșterea nivelului de trai, educarea sporită și diminuarea stereotipurilor despre minoritatea roma.

Raportul de față își propune să analizeze stadiul aplicării acestei Strategii, la trei ani de la adoptarea sa.

După o prezentare a unui scurt istoric al minorității roma în România și a principalelor probleme asociate îndeobște cu aceasta, facem o analiză a principalelor prevederi ale Strategiei și a modului în care ele au fost puse în practică.

În continuare, pe baza unor interviuri sociologice realizate cu persoane direct implicate (reprezentanți ai autorităților, ai câtorva dintre cele mai importante organizații ale romilor, ca și cu experți independenți), am identificat cele mai importante obstacole care în opinia noastră afectează implementarea Strategiei guvernamentale de îmbunătățire a situației romilor.

Desigur, raportul de față nu este exhaustiv. Problemele romilor, ce constituie o minoritate etnică extrem de diversă, sunt mult mai numeroase și de aceea am încercat să ne rezumăm doar la identificarea problemelor comune și a celor mai stringente.

În încheiere, oferim la nivel de principii o listă de concluzii și recomandări, toate bazate pe ideea că, deși până acum s-au întreprins numeroase acțiuni punctuale pentru integrarea socială a romilor, lipsa unei strategii coerente și a fondurilor minime nu a dus decât la niște rezultate derizorii.

Mai facem totodată și un apel implicit la renunțarea la perspectiva exclusiv socială în ce privește chestiunea romilor, considerând aceasta drept un punct de vedere reductiv, dată fiind complexitatea problemelor cu care se confruntă comunitățile de romi.

Sperăm, în cele din urmă, ca demersul nostru să contribuie cât de puțin la afirmarea unei etnicități pozitive în ce privește minoritatea roma. Știm desigur că este nevoie de revalorizarea imaginii și de o îmbunătățire evidentă a situației sociale a romilor pentru a se ajunge aici, dar mai știm că depinde de noi toți pentru a înfrunta povara istoriei și a mentalităților.

2. Minoritatea roma

O chestiune terminologică

Britanicii și americanii folosesc „gypsy”, germanii – „Zigeuner”, maghiarii – „cigány”, francezii – „gitan/tsigane”, italienii „zingaro”, în timp ce majoritatea românilor continuă să folosească termenul „țigăni”. Toate aceste cuvinte derivă din grecescul *athinganoi*, care înseamnă „de neatins” și desemnează o populație, de origine probabil indiană, întâlnită îndeosebi în Europa de Est. Numai că termenul, ce are cel mai adesea conotații peiorative, este folosit doar de persoanele din afara grupului etnic, membrii acestuia preferând denumirea de „rom”, care în limba de origine – sanscrită (romani) – înseamnă „bărbat”, „bărbat însurat” și, într-un sens mai larg, „persoană aparținând grupului nostru” (noi). Asta spre deosebire de cuvântul „gadjo” care înseamnă „el/ei”, adică ne-rom.

Pe de altă parte, utilizarea cuvântului *rom* are legătură și cu strategia liderilor comunității de mobilizare a membrilor acestora, din toate categoriile, într-o aceeași comunitate națională.

Încă o problemă de lămurit: de ce preferăm cuvântul „rom” în dauna celui cu grafia sui generis de „rrom”? Desigur că aceasta este o convenție, reprezentând simpla transcriere fonetică a termenului. Mai mulți experți,

printre care și profesorul Gheorghe Sarău, consideră că „rrom” reprezintă o transcriere mai exactă a cuvântului de bază din limba romani.

După cum lesne se va putea constata, în raportul de față nu vom folosi termenul de „țigan”, iar rom îl vom scrie cu un singur „r”, deși există cvasi-încetățenită și varianta cu dublu „r”. Nu este vorba, credem, de o simplă aliniere la comandamentele corectitudinii politice contemporane, ci plecăm de la premisa că orice abordare terminologică este revelatoare în privința raporturilor sociale din realitate.¹

Realitate care, vrând-nevrând, nu este una dintre cele mai îmbucurătoare, atâta timp cât romii rămân o etnie dispersată (atât în diferite state, cât și lipsită de omogenitate identitară), mai niciodată receptată pozitiv de populația în mijlocul căreia trăiește.

Mai exact, considerăm că termenul „țigan” are prea multe conotații peiorative și desemnează o atitudine de respingere și excludere. De aici, preferința pentru termenul „rom”, în baza principiului de respectare a dreptului fiecărui grup la auto-identificare, drept consfințit în documentele internaționale la care România este parte (Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale), dar și în legislația internă.

Scurt istoric

Există mai multe teorii privind momentul sosirii romilor pe actualul teritoriu al României. Prezența lor aici este atestată documentar pentru prima dată la 1385, dar este foarte probabil ca membrii ai acestei etnii să fi ajuns în țările române mult mai devreme.

Opinii diverse se întâlnesc și în ce privește originile înrobirii romilor. Unii istorici cred că romii, prizonieri de război ai tătarilor, i-ar fi urmat pe aceștia până la țărmul Dunării în timpul invaziei mongole din secolul al XIII-lea. După ce ar fi fost înfrânți de populația locală, tătarii ar fi devenit la rândul lor robi, iar astfel soarta romilor nu s-ar fi schimbat.²

¹ La nivel oficial, termenul de rom are o interesantă istorie după decembrie 1989, istorie care reflectă atât implicațiile politice ale acestui demers lingvistic, cât mai ales relevă mentalitățile vremii. Astfel, în ianuarie 1995, ministrul de externe de atunci, Teodor Meleșcanu emite un Memorandum prin care se propunea folosirea consecventă a termenului de „țigan” în locul celui de „rom”. Argumentul asumat: evitarea confuziei care se putea crea „în special la nivelul opiniei publice internaționale prin posibila identificare a românilor în general cu membrii acestei etnii”. Abia cinci ani mai târziu, în februarie 2000, noul ministru de externe, Petre Roman producea un contra-Memorandum, însoțit de guvern, prin care era recomandată folosirea termenului de „rom”, în paralel și cu utilizarea altor formule („țigan”, „sinti”). Schimbarea aceasta se datora nu numai „presiunilor asociațiilor romilor”, dar mai ales nevoii României de a-și respecta obligațiile asumate la nivel internațional.

² Emmanuelle Pons, *Țigani din România – o minoritate în tranziție*, București, Editura Compania, 1999, pp. 12-13.

Romii vor rămâne pentru mai multe secole în stare de sclavie, fie ca robi ai domnitorilor țărilor române (țigani domniei), fie ai clerului sau ai boierilor. În cele două principate dunărene și mai ales în Transilvania se vor lua de-a lungul anilor mai multe măsuri de secularizare și civilizare a romilor, dar acest lucru nu a putut fi realizat niciodată pe deplin.

Abia în primele decenii ale secolului al XIX-lea, sub influența ideilor iluministe europene, romii sunt eliberați din robie. În 1837, divanul Țării Românești decide dezrobirea țăganilor care aparțineau statului, colonizându-i în satele boierești. Romii primesc pământuri arabile și sunt tratați de acum înainte ca țărani liberi. Și în Moldova, în 1844, Adunarea Obștească adoptă un proiect de abolire a robiei pentru țăgani clerului și pentru cei care practică meserii în orașe.³

Eliberarea tuturor țăganilor, inclusiv a celor aflați în proprietatea boierilor, este decisă în Moldova în 1855, iar în Țara Românească un an mai târziu.

Timp de aproape un secol, romii continuă să trăiască în general marginal în cadrul societății românești. Abia în perioada interbelică are loc o coagulare a conștiinței identitare a acestei etnii. În aprilie 1933, Calinic I. Popp Șerboianu pune bazele unei prime organizații, „Asociația Generală a Țiganilor din România”, care își propunea atât culturalizarea și educarea romilor (prin înființarea de grădinițe, acces la educație, pregătire profesională, conservarea tradițiilor etc), cât și integrarea lor socială (acordarea de asistență medicală și juridică gratuită, sedentarizarea nomazilor prin improprietărea cu pământ etc).

La scurt timp însă, între liderii Asociației apar divergențe, astfel încât unul dintre aceștia, A. Lăzărescu-Lăzurică, înființează în septembrie același an „Uniunea Generală a Romilor din România”, cu obiective și deziderate identice. Lăzărescu-Lăzurică se dovedește însă mult mai activ, reușind ca la primul congres al țăganilor din România, din 8 octombrie 1933, să fie ales „voievod” al acestora. Președinte de onoare al Uniunii este Grigoraș Dinicu, cunoscut muzician și descendent al unei vechi familii de lăutari. Nu în cele din urmă, Lăzărescu-Lăzurică impune pentru prima dată în conștiința contemporanilor utilizarea noțiunii de rom, în locul celei de țigan.⁴

Tot în epocă este publicat și primul studiu mai serios privind-i pe romi, în fapt o istorie propriu-zisă, etnologică și lingvistică, intitulat „Contribuții la istoricul țăganilor din România”, publicat de istoricul G. Potra în 1939.

Odată cu instalarea în România, începând din martie 1938, a unor regimuri autoritare (dictatura regală, statul național-legionar și guvernarea lui Ion Antonescu) se înrăutățește foarte mult și situația minorității roma.

³ *Ibidem*, pp. 20-21.

⁴ Lucian Nastasă, Andrea Varga (editori), *Țigani din România – mărturii documentare*, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2001, pp 15-16.

Lucrurile vor culmina cu regimul forțat de deportare, derulat de autoritățile române după anul 1942.

Subiectul deportării romilor în Transnistria este încă unul insuficient cercetat de istorici, de aceea controversele abundă. Dacă unii autori vorbesc chiar de existența unui fenomen de dimensiunile Holocaustului (Pojramos în limba romani)⁵, singurele dovezi certe lasă să se presupună că circa 25 de mii de romi au fost deportați, câteva sute sau mii dintre aceștia murind din cauza condițiilor grele de viață, a lipsei hranei, a frigului etc.⁶

După cel de-al doilea război mondial, mulți etnici romi sunt folosiți de către regimul comunist pentru consolidarea puterii populare⁷, dar odată cu schimbarea politicii de stat de la începutul anilor '60, și continuată apoi de Nicolae Ceaușescu, tot mai mulți romi vor deveni victime ale politicii oficiale de omogenizare etnică. Sub pretextul sprijinirii modelului unic al omului nou, socialist, se încearcă aplicarea conceptului de „uniformizare socială” care justifica astfel politica de asimilare forțată dusă de regimul comunist, îndeosebi față de romi.

Din această perspectivă, romii erau percepuți ca elemente alogene ce trebuiau a fi românizate, în condițiile în care identitatea acestora era asimilată unei culturi a sărăciei și a subdezvoltării. Oficial, romii nici nu existau, specificitatea lor fiind asociată unui statut inferior. Ei munceau în condiții mizere, având îndeosebi munci sub-calificate. Până la căderea regimului comunist, aproape jumătate dintre muncitorii romi erau angajați în agricultură, în cooperativele agricole și în fermele de stat. Comerțul le este oficial interzis, iar activitățile practice tradiționale le desfășoară la limita legalității. Mulți dintre ei cad atunci sub incidența decretului 153/1970, care

⁵ Organizația roma Aven Amentza citează Comisia română pentru victimele Holocaustului, care ar fi declarat 36 de mii de morți din rândul romilor, „dar alte estimări propun o cifră cu mult mai mare”. Conform aceleiași organizații, în anii '70, 36 de mii de supraviețuitori au depus cereri de despăgubire, fără însă ca statul român să recunoască oficial deportarea în Transnistria.

⁶ În volumul *Țigani din România – mărturii documentare* se arată, pe baza documentelor certe, că la 9 octombrie 1942 fuseseră deportați 11.441 de romi nomazi (corturari) și 13.176 țigani sedentari. Ulterior, au avut loc și alte deportări de mai mici dimensiuni, dar fenomenul a fost contrabalansat de întoarcerea în România a unor persoane. Concluzia autorilor este că „nu se cunoaște și nu a fost reclamat până acum nici măcar un singur caz de asasinat comis de autoritățile de ordine sau militare românești sau germane, ca să nu mai vorbim de un posibil pogrom sau masacru. Se pot imputa pierderile de vieți doar proastei organizări a deportării, a locurilor de primire și încartiruire, la care se adaugă o sumă de factori specifici”. (*op. cit.*, p. 18)

⁷ „Unii țigani sunt numiți primari de către noul regim și mulți se vor înscrie în organizația de partid. Folclorul nou a păstrat urmele acestei promovări: *Cobori Doamne pe pământ / Să vezi Stalin ce-a făcut. / C-a făcut din cal măgar / Și țiganul secretar!*” (Cf. Emmanuelle Pons, *Țigani din România – o minoritate în tranziție*, p. 25).

pedepsea cu închisoare și muncă forțată „parazitismul social”, „anarhismul” și orice alt „comportament deviant”.⁸

Guvernul comunist încearcă totodată să „românizeze” habitatul romilor, prin sedentarizare și măsuri de eliminare a nomadismului. Odată cu politica de sistematizare forțată a satelor, romii sunt mutați în imobilele de la marginea orașelor (ori în casele sașilor, cum s-a întâmplat în Transilvania), unde condițiile de viață nu erau cu mult mai bune, iar în plus ei se adaptează foarte greu la noul mod de viață.

Politica aceasta de integrare se servește și de învățământ, dar deși școala devine obligatorie pentru toți, incidența analfabetismului în rândul comunităților de romi rămâne ridicată. Asta deoarece multe familii sunt prea sărace ca să-și permită să trimită copiii la școală (preferând să-i pună la muncă de la vârste mici) sau pentru că numeroși copii romi nu știu altă limbă decât cea maternă și de aceea au dificultăți în sistemul educațional.

Emanuelle Pons conchide: „Prin urmare, putem afirma că politica de integrare în ceea ce îi privește nu era deliberat asimilaționistă, așa cum se întâmplă atunci când sunt vizate în mod explicit deznaționalizarea și dezetnizarea unui grup perceput în termeni etnici. Problema țiganilor nu era tratată decât în termeni de progres social, iar nu în termeni de deculturație sau dezetnicizare. În fapt însă, străduindu-se să niveleze diferențele și să încurajeze mobilitatea socială, politica comunistă a știrbit totodată specificitatea etnică a anumitor grupuri și în special pe cea a țiganilor”.⁹

Lipsa unor programe adaptate realității, nevoilor reale ale romilor, care în plus să țină cont de specificitatea lor culturală, a favorizat perpetuarea inegalităților în rândul acestei etnii. Deși în timpul regimului comunist s-a reușit constituirea unei clase sociale de mijloc a romilor (educată, foarte bine integrată, dar care tindea să se dezică de originea sa etnică), foarte mulți membri ai acestei etnii au rămas la pragul de jos al sărăciei și undeva la marginea societății. În plus, au persistat prejudecățile și stereotipurile negative în rândul populației ne-rome, care nu putea înțelege de ce – în ciuda politicii oficiale de integrare – mulți romi continuau să se afle pe treapta cea mai de jos a scării sociale. La sfârșitul anului 1989, majoritatea continua să creadă că romii au beneficiat de aceleași drepturi ca și restul populației, dar că nu au vrut să le folosească și de aceea „refuză” să muncească, să respecte curățenia, să meargă la școală etc.

⁸ Nicolae Gheorghe, *Roma-gypsy ethnicity*, în *Social Research*, vol. 58, nr. 4, iarna anului 1991.

⁹ Emmanuelle Pons, *Țigani din România – o minoritate în tranziție*, Editura Compania, București, 1999, pp. 29-30.

3. Probleme specifice comunităților roma

Răsturnarea regimului comunist, în decembrie 1989, a marcat evident o creștere a interesului față de comunitatea roma, atât în ce privește tentativele de redefinire a etniei, cât și în ce privește nevoia de îmbunătățire a condițiilor lor economice și sociale.

Noua Constituție, adoptată în 1991, prevedea libertatea de expresie la nivel individual, ca și dreptul oricărei persoane de a-și asuma liber apartenența la un grup etnic (asta deși legile din România continuă să nu prevadă explicit procedurile de recunoaștere a statutului de minoritate națională).

În plus, pe baza legii nr. 68/1992 – care stipulează că organizațiile aparținând minorităților naționale pot participa la alegeri și pot avea automat un reprezentant în Camera Deputaților – sunt înființate numeroase organizații politice și culturale ale romilor: Uniunea Democrată a Romilor, Partida Romilor, Federația Etnică, Centrul Cultural Creștin al Romilor etc. La ora actuală există circa 200 de organizații non-guvernamentale ale romilor.

Numai că rămâneau nerezolvate sau pur și simplu de lămurit numeroase probleme. O să încercăm în continuare să le schițăm pe cele mai importante dintre acestea, considerând că în absența unui inventar cât mai exact posibil al problemelor reale ale romilor, orice inițiativă – cât de sinceră și de bine susținută financiar ar fi – nu poate avea șanse reale de succes.

De câte feluri sunt romii?

Romii sunt o populație extrem de diversă, neomogenă și fără caracteristici comune care să-i definească. Conform specialiștilor, ei se împart în circa patruzeci de grupuri (sau neamuri), structurate în funcție de legăturile familiale, de profesii, de dialecte, de modul de viață (sedentar sau nomad). Între aceste grupuri se regăsesc spoitorii, lăutarii (muzicanți), ursarii (care au renunțat în totalitate la obiceiul lor străvechi de a da spectacole cu urși), căldărarii (meșteșugari care fac și repară vase de aramă sau aur), fierarii, crăstarii (vânzători de cai), rudarii (lucrători în lemn), boldenii (vânzători de flori), argintarii (bijutieri) sau zlătarii.

Diferențele lingvistice sunt și ele semnificative: nu toți romii vorbesc limba maternă, toți vorbesc desigur româna, dar unii dintre ei au asimilat limba altor grupuri etnice: maghiară, germană, turcă etc.

Nu în ultimul rând, trebuie menționat că nu au o religie comună și nu și-au transcris cultura sau istoria în cărți. „În absența unor criterii obiective și omogene, romii par a fi o «sub-etnie» în raport cu celelalte etnii, iar acesta este motivul pentru care regimul comunist nu le-a acordat niciodată statutul de minoritate națională.” (Pons, p. 31)

Conform cercetărilor sociologice, romii au cea mai slabă conștiință de sine dintre toate minoritățile etnice semnificative din România. Conform Barometrului Relațiilor Etnice, publicat în octombrie 2002, circa 33% dintre romi se consideră în primul rând români, 37% în primul rând romi, în

timp ce restul își asumă autoidentificări regionale¹⁰. De menționat că cifra romilor ce și-au asumat originea etnică e sensibil mai mare decât arăta o cercetare similară efectuată cu doar un an înainte.

Cât de numeroși sunt romii?

Recensămintele oficiale efectuate în timpul regimului comunist indică, în 1956, o populație de romi de 104.216 persoane (0,6% din populația totală), în 1966 – 64.197 persoane (0,4% din populația totală), iar în 1977 de 229.986 persoane (1,1% din populația totală).

Recensământul din 1992 a identificat existența a 409.723 romi, reprezentând circa 1,8% din totalul populației. În același an însă, sub auspiciile Institutului pentru Cercetarea Calității Vieții, Elena și Cătălin Zamfir desfășoară o cercetare la nivel național, în comunitățile de romi, încercând să obțină o estimare a numărului real al membrilor acestei etnii. În afara cifrei obținute prin asumarea liberă a identității, a fost folosită și estimarea pe baza heteroidentificării (mai exact pe baza declarațiilor altor membri ai grupului etnic), iar cifra astfel rezultată a fost de aproximativ 1.010.000 etnici romi (circa 4,6% din totalul populației).

Șase ani mai târziu, în 1998, o cercetare similară a aceluiași institut, folosind metode identice, a ajuns la cifra de 1.580.000 romi (6,6% din populația României). Nu a fost însă oferită o explicație privind creșterea de circa 500 de mii de membri ai comunității în doar șase ani.

Și, în cele din urmă, la recensământul din anul 2002, doar 535.140 de persoane s-au declarat ca aparținând minorității roma (marea majoritate, mai exact 438.162 asumându-și confesiunea ortodoxă). Pe de altă parte, rapoarte ale Ministerului Educației consemnează cifra de 158 de mii de copii romi înregistrați în sistemul de învățământ, deși se crede că cifra reală depășește 400 de mii de copii înmatriculați.

Variațiile numerice semnificative de la un recensământ la altul, ca și discrepanțele dintre realitate (de fapt, o realitate posibilă care niciodată nu va putea fi verificată cu exactitate) și datele din statistici se explică prin faptul că mulți romi preferă să se declare români pentru a beneficia astfel de o anumită respectabilitate și pentru a se demarca astfel de masa tradițională, mai puțin educată, a romilor.

Cât de discriminați sunt romii?

Una dintre cele mai grave probleme cărora a trebuit să le facă față comunitatea roma imediat după căderea regimului comunist a fost violența organizată îndreptată împotriva unora dintre membrii săi. Cazuri precum

¹⁰ Barometrul Relațiilor Etnice, program al Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, realizat de Metro Media Transilvania, octombrie 2002.

cele de la Hădăreni, Bolintin sau Mihail Kogălniceanu, când etnici romi au fost uciși, iar casele lor incendiate, arată cât de tensionate sunt relațiile dintre majoritate și minoritatea roma.

Deși în ultimii ani nu s-au mai înregistrat situații precum cele pomenite mai sus, atitudinea de respingere și discriminare a romilor continuă să fie foarte răspândită. Conform ultimului Barometru al Relațiilor Etnice, aproape 40% dintre români consideră că între ei și populația roma există relații conflictuale. Aceeași percepție o au aproximativ 15% dintre romi, în timp ce marea majoritate a lor (71,6%) crede că au o relație de colaborare bună cu românii, spre deosebire de numai 31,3% dintre majoritari care au o părere similară despre legăturile pe care le au cu romii.¹¹

Această viziune tinde să se modifice însă în sens pozitiv, atunci când românii sau romii se referă la poziția pe care o au față de cei care trăiesc în imediata lor apropiere. „Relația dintre români și romi este văzută în continuare ca o mare problemă, situație care rezultă din nivelul scăzut de trai al populației rome, dar și din modul complet diferit în care membrii fiecărei etnii se privesc pe ei înșiși în comparație cu ceilalți”, declara sociologul Mircea Kivu.¹²

În ceea ce-i privește pe romi, românii mai cred că aceștia sunt hoți (în proporție de 50,6%), leneși (43,5%) și murdari (47,2%). Atât românii, cât și etnicii maghiarii cred, în proporție de peste 50 la sută, că a fi rom este un dezavantaj în ocuparea unui loc de muncă, în timp ce pentru reprezentanții etniei în cauză percepția în această privință este prezentă în procent de aproape 70 la sută.¹³

Pe de altă parte, conform sondajului Gallup 2003, două treimi dintre români cred că romii nu ar trebui lăsați să călătorească în străinătate „pentru că ne fac de râs”, în timp ce jumătate dintre respondenți sprijineau ideea unei politici demografice care să limiteze creșterea populației de romi. Aproape trei din zece români susțin asimilarea romilor prin renunțarea acestora la obiceiurile și tradițiile lor.

Cât de săraci sunt romii?

După 1990, procesul de trecere la economia de piață s-a făcut cu mare dificultate în România, afectând negativ numeroși oameni, inclusiv marea majoritate a populației roma. Cum cei mai mulți dintre aceștia erau slab calificați profesional, cu slujbe îndeosebi prost plătite (lucrând adesea în cooperativele agricole de producție sau întreprinderi de stat falimentare),

¹¹ *Ibidem*.

¹² Conform buletinului informativ Divers (www.divers.ro), noiembrie 2002.

¹³ Barometrul Relațiilor Etnice, program al Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, realizat de Metro Media Transilvania, octombrie 2002.

romii s-au găsit printre persoanele imediat disponibilizate sau marginalizate din punct de vedere al evoluției profesionale.

În 1992, în studiul amintit mai sus, efectuat de Elena și Cătălin Zamfir, se arăta că peste 51,2% dintre romii chestionați nu aveau un loc de muncă și doar 3% dintre aceștia primeau ajutoare de șomaj. Șase ani mai târziu, o cercetare similară arăta o oarecare îmbunătățire a situației. Astfel, doar 52,4% din populația activă (de peste 16 ani) nu avea nici un fel de calificare profesională, în comparație cu 79,4% în 1992. Pe de altă parte, 67,7% dintre romi au spus că familiile lor nu au asigurat minimul de trai zilnic, comparativ cu procentul de 40,5% înregistrat în 1992.

Barometrul Relațiilor Etnice din 2002 arăta că romii reprezintă cel mai sărac segment al societății românești. În ultimele 12 luni, 90,5% dintre romi s-au aflat cel puțin o dată în imposibilitatea de a-și cumpăra mâncare din cauza lipsei de bani. Banii necesari pentru plata cheltuielilor de întreținere a locuinței au reprezentat o problemă pentru 90,2% dintre romi, spre deosebire de 42% dintre etnicii maghiari. Peste jumătate dintre membrii etniei roma câștigă, lunar, maximum un milion de lei, 16,8% nu au nici un fel de venituri și numai 1,5% au un salariu mai mare de patru milioane de lei.¹⁴

Deși în perioada de tranziție a anilor 90, mulți etnici romi s-au adaptat condițiilor specifice și fie au reușit să se îmbogățească, fie au plecat la lucru în străinătate (unde s-au ocupat inclusiv cu activități „neortodoxe” precum cântatul, traficul mărunț sau cerșetoria), marea majoritate a romilor a rămas la marginea de jos a societății. Lucru relevat și de Etnobarometru, unde numai 42% dintre romi consideră că ei într-adevăr au mai mulți bani decât membrii celorlalte minorități naționale.

Cât de educați sunt romii?

În strânsă legătură cu situația economică precară, trebuie menționată și problema educației, sau mai bine zis a lipsei acesteia, în rândul etniei roma. În 1992, 27,3% din populația adultă de origine roma avea doar patru clase sau nu mersese niciodată la școală. 44% dintre bărbați și 59% dintre femei nu știau să citească sau făceau lucrul acesta cu dificultate, ceea ce înseamnă că ei erau practic analfabeți. Șase ani mai târziu, proporția acestora scăzuse semnificativ la 26,1%. (Conform unei cercetări făcute de Centrul de Resurse pentru Acțiune Socială).

În timp ce la nivelul masei, situația educației continua să fie îngrijorătoare, în schimb, în ultimii ani, la inițiativa Ministerului Educației s-au luat numeroase măsuri de sprijinire a tinerilor romi. Astfel, în licee și universități se alocă în mod constant locuri pentru membrii acestei etnii. Cu toate acestea, cei mai mulți dintre români cred că nu trebuie să existe locuri

¹⁴ *Ibidem.*

rezervate pentru romi în licee și facultăți, în timp ce majoritatea romilor apreciază că acestea sunt necesare „în foarte mare măsură”.¹⁵

Cât de „asociali” sunt romii?

Un alt rezultat al sărăciei este și gradul ridicat al delincvenței și lipsei de socializare în rândul comunității roma. Specialiștii nuanțează această opinie larg răspândită: „În general, datorită condițiilor de viață, cutumelor, respingerii unor valori morale acceptate de restul comunității, romii se auto-marginalizează ca o subcultură care se manifestă agresiv, nerecunoscând și încălcând premeditat normele juridice instituționalizate în societate”.¹⁶

Totodată, pentru asigurarea mijloacelor de trai, unii romi recurg la mijloace ilegale. Numai că ei nu comit decât foarte rar infracțiuni cu caracter periculos, „iar deși acestea sunt în general infracțiuni mărunte, prin frecvența lor, atrag nemulțumirea generală”¹⁷. Datele poliției arată că, în marea majoritate a județelor României, numărul infracțiunilor comise de romi este doar puțin mai mare decât ponderea lor procentuală în totalul populației. Astfel, în anul 2001, din numărul total (237 796) de persoane cercetate de Poliția Română, un procent de 10,6% au fost de etnie roma. Anul 2002 a marcat o scădere a procentului la 9,5 %. Tendința a continuat și în 2003, când 8,5% din persoanele cercetate în primul semestru al anului au fost de etnie roma.

4. Strategia guvernamentală de îmbunătățire a situației romilor

Principii generale

De la mijlocul deceniului al nouălea, Guvernul României începe să se preocupe mai serios de chestiunea protejării minorităților naționale, asta pentru a putea îndeplini o parte din condițiile necesare aderării la Uniunea Europeană.

Oricum, dincolo de comandamentele ideologice, dosarul României în ce privește problemele minorității roma era unul încărcat, după cum s-a putut vedea în „inventarul” de mai sus, și de aici nevoia unor măsuri urgente și concertate.

În 1997 este înființat Departamentul pentru Protecția Minorităților Naționale, iar în cadrul acestuia se constituie un Oficiu Național pentru

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Margareta Fleșner, Ioaneta Vintileanu, *Aspecte generale cu privire la conflictele sociale desfășurate în perioada 1990-1995*, în Ioneta Vintileanu și Gábor Ádám (editori), *Poliția și comunitățile multiculturale din România*, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2003, p.27.

¹⁷ *Ibidem*, p. 175.

Romi. Un an mai târziu se constituie Comisia Inter-Ministerială pentru Protecția Minorităților Naționale, al cărei scop era monitorizarea și implementarea Convenției Consiliului Europei privind Protecția Minorităților Naționale. În cadrul Comisiei, a fost înființată o sub-comisie care se ocupa de problemele romilor și care a trebuit să redacteze o Carte Albă a Programului PHARE RO 980301, care ulterior a luat forma unui memorandum privind „Cadrul strategic al îmbunătățirii situației romilor”. Memorandumul avea să fie adoptat de către Guvern la 7 decembrie 2000.

Câteva luni mai târziu, în aprilie 2001, executivul de la București adoptă un document elaborat de către Ministerul Informațiilor Publice¹⁸ și rezultă Hotărârea de Guvern 430/2001 privind *Strategia guvernamentală de îmbunătățire a situației romilor*.

Documentul guvernamental, pe care de acum înainte îl vom numi simplu *Strategia*, este gândit pe o perioadă de zece ani, cu un plan de măsuri pe termen mediu de 4 ani (2001–2004).

Strategia are un unic scop – *îmbunătățirea situației romilor din România și șapte obiective*, pe care le enumerăm succint:

- instituționalizarea obiectivelor politice asumate de Guvern în problema romilor și responsabilizarea autorităților publice centrale și locale
- sprijinirea formării și promovării unei elite intelectuale și economice din rândul romilor care să funcționeze ca facilitator al politicilor de integrare socială și modernizare
- eliminarea stereotipurilor, prejudecăților și practicii anumitor funcționari din instituțiile publice ce încurajează discriminarea etnicilor romi față de ceilalți cetățeni
- producerea unei schimbări pozitive în opinia publică în legătură cu etnia romilor, pe baza principiilor toleranței și solidarității sociale
- stimularea participării etniei romilor la viața economică, socială, educațională, culturală și politică a societății
- prevenirea discriminării instituționale și sociale a cetățenilor români de etnie roma în ceea ce privește accesul acestora la serviciile oferite de societate
- asigurarea condițiilor pentru șanse egale ale etnicilor romi în vederea atingerii unui standard decent de viață.¹⁹

Strategia are și *zece direcții principale de acțiune*:

- administrație și dezvoltare comunitară
- locuințe

¹⁸ După alegerile generale din toamna anului 2000, Departamentul pentru Protecția Minorităților Etnice (redenumit ulterior Departamentul pentru Relații Interetnice) avea să fie trecut în subordinea directă a Ministerului Informațiilor Publice.

¹⁹ Raport privind progresele înregistrate în implementarea Strategiei guvernului de îmbunătățire a situației romilor, Ministerul Informațiilor Publice, aprilie 2003.

- securitate socială
- sănătate
- economic
- justiție și ordine publică
- protecția copilului
- educație
- cultură și culte
- comunicare și participare civică²⁰

Strategia rămâne așadar un document generos, care abordează în detaliu, la nivel de principii, problemele minorității roma.

La începutul anului 2004, România s-a alăturat Programului „Decada Incluziunii Romilor”, derulat în Europa Centrală și de Sud-Est, iar în luna martie 2004 și-a înființat structurile de implementare necesare. Fără a afecta în sens negativ rolul structurilor de implementare a Strategiei, acest proces își propune să extindă rolul Comitetului Mixt de Implementare a Strategiei în sensul transformării sale într-un Comitet Național al „Decadei Incluziunii Romilor”. Comitetul Național va fi structurat în patru subcomitete permanente: cel pentru sănătate, cel pentru locuințe, cel pentru securitate socială și cel pentru educație.

Rezultate concrete

Deși ar urma să se deruleze până în anul 2010, Strategia are prevăzut un plan de măsuri pe termen mediu (2001–2004) și de aceea în acest moment se poate încerca o evaluare a rezultatelor concrete obținute în cei aproape patru ani de derulare.

În evaluările sale, Guvernul este în general optimist în ce privește îndeplinirea planului general de măsuri pentru perioada 2001–2004. În raportul public pe 2003, Ministerul Informațiilor Publice arăta că din cele 123 de măsuri preconizate au fost îndeplinite integral 60, alte 48 fiind realizate parțial sau fiind în curs de derulare și numai 15 fiind nerealizate, dar reprogramate.²¹

Pentru că enumerarea măsurilor considerate a fi îndeplinite nu face obiectul raportului de față, o să încercăm totuși să prezentăm la modul general principalele *realizări concrete* ale aplicării Strategiei la aproape patru ani de la inițierea sa.

– Asigurarea reprezentării romilor la diferite niveluri ale administrației locale și centrale: înființarea unor Comisii Ministeriale pentru Romi, a Birourilor Județene pentru Romi, angajarea unor experți locali, numirea unor experți romi la nivelul principalelor instituții (guvern, președinție),

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 75.

sprijinirea alegerii în Parlament a încă unui parlamentar rom pe lângă cel desemnat automat prin lege etc.

- Elaborarea unor planuri de măsuri și acțiune la nivel local în domeniul educației, sanitar, al forței de muncă etc (campanii de vaccinare, angajare de mediatorii sanitari, organizarea regulată a unor târguri de joburi pentru romi, locuri speciale pentru tineri romi în licee și universități etc).

- Dezvoltarea unor parteneriate între Guvern, autorități locale și instituții non-guvernamentale (au fost derulate trei programe cu finanțare PHARE, dintre care unul pentru elaborarea Strategiei, iar un al patrulea a fost anunțat în 2004; Guvernul a lansat din fonduri proprii „Parteneriatul pentru sprijinul romilor 2003”). O parte dintre aceste parteneriate au dus la creșterea accesibilității și simplificarea mijloacelor prin care comunitățile de romi pot participa la viața economică, socială, educațională, culturală și politică a societății românești. Au fost astfel finanțate unele proiecte de pregătire vocațională, a unor activități generatoare de profit, de construcție/reabilitare de locuințe, de construcție/reabilitare de mică infrastructură și de îmbunătățirea stării de sănătate.

- Sprijinirea înființării categoriei de mediator sanitar pentru romi, persoane al căror rol a fost sprijinirea accesului romilor la sistemul asigurărilor de sănătate. Conform datelor oficiale, mediatorii sanitari romi (circa 150) au sprijinit circa 38 de mii de persoane în accesarea sistemului de asigurări.

- Au fost elaborate și implementate o serie de proiecte care vizează stimularea participării școlare a copiilor romi și diminuarea abandonului școlar. Studiul limbii romani în școli s-a intensificat. Se estimează că, în momentul de față, peste 18.000 de elevi studiază limba romani, ceea ce echivalează cu peste 10% din numărul oficial al copiilor romi înscriși la școală.

- Demararea unor programe ce și-au propus rezolvarea lipsei actelor de identitate pentru romi (astfel, în primul semestru din 2003 au fost puse în legalitate la evidența populației 7.798 persoane de etnie romă, din care 760 minori). Numai că această chestiune a fost abordată până acum de către instituțiile publice la scară județeană sau națională, fără a exista o strategie bine definită.

- Elaborarea și derularea la nivelul Inspectoratului General al Poliției Române a programului „Prevenirea și gestionarea conflictelor la nivelul comunităților multiculturale”, program finanțat de Uniunea Europeană având ca partener Fundația Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală. În cadrul activităților de prevenire și gestionare a conflictelor la nivelul comunităților multiculturale au fost instruiți un număr de 465 de polițiști, care își desfășoară activitatea în comunități multiculturale, pentru a identifica și interveni cu operativitate în conflictele apărute.

- Abordarea directă a combaterii discriminării: colaborarea cu Consiliul Național pentru Prevenirea Discriminării (în cadrul căruia sunt angajați și doi etnici romi – un consilier personal al Președintelui CNCD și un expert în problemele romilor), unele campanii media.

– Desfășurarea unor programe și activități culturale, ca și a unor campanii de conștientizare pentru romi.

5. Probleme în derularea strategiei

Este mult, este puțin cât s-a realizat prin intermediul Strategiei? Este destul de ușor de dat un răspuns la această întrebare atâta timp cât lucrurile pot fi apreciate ca pozitive doar dacă se ia în calcul definirea de către autorități a problemelor minorității roma, stabilirea unui cadru general de acțiune, ca și demararea unor programe concrete.

Cu toate acestea, mult mai multe par a fi problemele rămase nerezolvate, ca și dificultățile inerente. În plus, persistă o nemulțumire cvasi-generală la nivelul populației, ca și al majorității organizațiilor de romi în ce privește vizibilitatea transformărilor în comunitățile de romi, iar ritmul lent în care s-a derulat acest proces până acum nu lasă loc speranței că ceva spectaculos se va întâmpla în continuare, pe termen scurt.

În urma unor discuții cu oficiali guvernamentali, cu experți independenți și cu reprezentanți ai organizațiilor romilor din România am identificat mai multe seturi de probleme, pe care le prezentăm în continuare.

Slaba funcționare a schemei de implementare a Strategiei la nivel central

Unul din punctele forte ale Strategiei, din punct de vedere oficial – reprezentarea romilor în administrație și crearea unui cadru instituțional de promovare a documentului guvernamental – se dovedește în realitate un punct slab.

Comitetul Mixt de Monitorizare și Implementare este responsabil de organizarea, coordonarea și monitorizarea Strategiei. Acesta este compus din secretari de stat, reprezentanți ai ministerelor responsabile de implementarea Strategiei și din lideri ai ONG-urilor romilor.

Deși ar trebui să fie un organism care să evalueze periodic stadiul de implementare a Strategiei sau să accelereze acest proces, în realitate *Comitetul Mixt se întrunește aleator*, iar cel mai adesea la ședințe participă delegați de rang inferior, numiți de către secretarii de stat din fiecare minister. Aceștia din urmă nu se ocupă exclusiv de Strategie, pe care o consideră cel mai adesea o sarcină suplimentară, ce „trebuie bifată”.²² În plus, unul dintre participanții la primele ședințe ale Comitetului consideră că acestea „nu

²² Informații oferite de un reprezentant guvernamental. Conform acestuia, în anul 2003, Comitetul Mixt nu s-a întrunit niciodată. Totuși, conform declarațiilor dlui Ilie Dincă, subsecretar de stat în cadrul Departamentului pentru Relații Interetnice, Comitetul Mixt s-a întrunit „de cel puțin șase ori, pe diferite probleme”, la aceste ședințe participând inclusiv organizații ale romilor.

urmau nici o metodologie a discuțiilor, erau o simplă informare dată de un secretar de stat cum că totul merge bine și frumos în țara asta”.²³

Nu în cele din urmă, Comitetul Mixt nu are un regulament de funcționare și nici nu a emis decizii care să poată fi aplicate în mod concret. „Cele mai multe dintre problemele în funcționarea Comitetului pleacă de la faptul că acesta nu e condus de o persoană influentă de care să asculte membrii acestuia și îndeosebi secretarii de stat din diferitele ministere. Instituțiile publice au propriul lor ritm, și numai deciziile luate de sus în jos sunt cele acceptate”, crede un expert rom.²⁴

Nu în cele din urmă, se crede că prezența romilor în Comitetul Mixt este încă insuficientă, iar în plus au existat chiar tentative de a-i îndepărta pe unii dintre reprezentanții romilor.²⁵

Organul executiv al Comitetului Mixt a fost la origine Oficiul Național pentru Romi (ONR), aflat în subordinea Departamentului pentru Relații Interetnice. Numai că *acest organism*, ce ar trebui să se dovedească vital în implementarea strategiei, *a cunoscut numeroase schimbări în conducere, ca și în modalitățile de organizare*, lucru ce denotă slaba sa eficacitate. Astfel, în iunie 2003, ONR își schimbă denumirea în Oficiul pentru Problemele Romilor (OPR), aflat în subordinea Secretariatului General al Guvernului. Din martie 2004, OPR funcționează din nou ca structură în cadrul Departamentului pentru Relații Interetnice, fiind condus de un secretar de stat.

În continuare, fiecare minister implicat în aplicarea Strategiei ar fi trebuit să-și formeze propria *Comisie pentru Romi*. Numai că, deși pe hârtie funcționează 16 astfel de comisii, *majoritatea acestora sunt inactive*.²⁶

Nivelul de finanțare a proiectelor pentru romi rămâne la latitudinea fiecărui minister, asta deoarece Strategia nu prevede nici un mecanism contabil sau de control bugetar centralizat. Nu în cele din urmă, nu există mecanisme de sancționare a ministerelor care nu își îndeplinesc sarcinile pe care și le-au asumat prin Strategie.

²³ Interviuri cu Costel Bercuș, director executiv al organizației Romani Criss și cu Gelu Duminiță, președintele Agenției de Dezvoltare „Împreună”.

²⁴ Interviuri cu Maria Ionescu, expert în cadrul Oficiului pentru Problemele Romilor.

²⁵ Conform unui raport „*Monitorizarea implementării la nivel local a Strategiei de îmbunătățire a situației romilor*”, realizat de Centrul de Resurse pentru Comunitățile de Romi și Open Society Institute, aprilie 2004.

²⁶ Interviuri cu Maria Ionescu, expert în cadrul Oficiului pentru Problemele Romilor. Maria Ionescu a indicat doar existența a trei comisii care funcționează în mod real și unde se colaborează cu experți romi: la nivelul Ministerului Muncii, Ministerului Sănătății și al Educației.

Lipsa de implicare a autorităților locale

Conform celor asumate de guvern prin intermediul Strategiei, un rol important în implementarea acesteia ar trebui să revină autorităților locale.

Astfel, în fiecare județ al României, ca și în capitală, s-au înființat Birouri Județene pentru problemele romilor (BJR), care ar trebui să aibă cel puțin un reprezentant din partea organizațiilor roma²⁷.

Numai că, deși în momentul de față există experți romi la nivelul tuturor prefecturilor, *majoritatea acestora nu se ocupă exclusiv de problemele romilor*, iar statutul lor este neclar. „Cei care lucrează la implementarea strategiei, cel puțin în capitală, dar din câte știu și în alte locuri din țară, au fost angajați înainte în cadrul departamentelor de cultură, învățământ sau sănătate și nu sunt plătiți în plus pentru că se ocupă și de problemele romilor”, spune un expert rom.²⁸

Angajații romi ai BJR-urilor mai acuză *lipsa unei metodologii de aplicare a Strategiei*, neimplicarea autorităților locale, lipsa de expertiză a majorității membrilor ne-romi, dar întâi de toate, lipsa fondurilor necesare derulării unor proiecte. Pe de altă parte, majoritatea BJR-urilor își desfășoară activitatea în spații improvizate, fără o minimă dotare tehnică. Răspunsul experților în situații de criză este limitat de subordonarea directă față de prefecți, aceștia trebuind să aprobe, spre exemplu, fiecare deplasare în teren sau intervenție de urgență în comunitățile de romi²⁹.

O *problemă* o constituie, în opinia experților, și *trecerea BJR-urilor sub autoritatea Prefecturilor*. „Chiar dacă există o fișă de post e angajaților BJR, cât de cât consistentă, aceștia sunt pe de o parte la îndemâna prefectului, pe de alta în subordinea Ministerului Administrației și Internelor, dar mai ales sunt eșalonul doi al Partidei Romilor. Ori, amestecul acesta nu e benefic. Oamenii nu mai știu de cine să asculte. Ei știu un singur lucru: că guvernul le dă bani să îndeplinească Strategia. Numai că acest lucru nu este adevărat: nu guvernul dă bani prefecturilor. Până și amplasarea acestor Birouri la nivelul prefecturilor este o problemă. Dacă ar fi amplasate la nivelul consiliilor județene, acolo unde în mod real sunt bani, am putea spune că guvernul poate să aloce fonduri pentru romi în baza unor programe regionale. Dar altfel, Prefectura nu are decât nume, nu și putere reală”, consideră Maria Ionescu.

²⁷ Conform Strategiei, Birourile Județene pentru problemele romilor (BJR) sunt responsabile de organizarea, planificarea și coordonarea activităților desfășurate la nivel județean.

²⁸ Interviu cu Elena State, expert pe problemele romilor în cadrul Prefecturii București.

²⁹ *Idem*. Vezi în plus și Raportul „Monitorizarea implementării la nivel local a Strategiei de îmbunătățire a situației romilor”, realizat de Centrul de Resurse pentru Comunitățile de Romi și Open Society Institute unde este descrisă în detaliu situația specifică din cinci BJR-uri.

Mai departe, conform organigramei prevăzute în Strategie, și la nivelul primăriilor ar trebui angajați experți romi.³⁰ Numai că *numărul acestora continuă să fie foarte mic la nivelul țării*, asta deoarece primarii nu au fonduri pentru a acoperi acest post, iar aceștia preferă în aceste condiții să delege responsabilitățile unui funcționar fără expertiză. Oricum, din cele circa 3.000 de unități administrative locale, există angajați experți locali de etnie roma în doar circa 150, în condițiile în care romii se întâlnesc în aproape 1.500 de localități.³¹

Lipsa experților romi la nivel local are ca principală consecință inexistența unui inventar detaliat al problemelor comunităților. Birourile Județene pentru Romi ar trebui să primească din partea experților locali informații privind problemele reale ale oamenilor, iar lipsa acestui lucru împiedică și derularea unor proiecte și programe de impact.

Oricum, cel mai adesea, principalele probleme cu care se confruntă experții locali la nivelul comunităților de romi sunt legate de lipsa locuințelor și a utilităților (apă, canalizare, gaze naturale sau energie electrică), lipsa actelor de identitate, probleme cu primirea ajutoarelor sociale și lipsa locurilor de muncă.

Inexistența consensului în aplicarea Strategiei

Nu în ultimul rând, Strategia prevede constituirea la nivel local sau județean a unor grupuri de lucru mixte alcătuite din reprezentanți ai Birourilor Județene pentru Romi sau consilierii pentru romi, ONG-uri sau reprezentanți aleși ai comunităților de romi, în vederea evaluării principalelor nevoi ale populației de romi și aplicării programelor de sprijin a acestora.³²

Dintre instituțiile publice care cooperează în cadrul Grupurilor aminate: Agenția Națională de Pregătire și Ocupare a Forței de Muncă, Agenția Națională pentru Locuințe, Direcția pentru Sănătate Publică, Casa de Asigurări Sociale, inspectoratele de Poliție etc.

Deși măsura este bifată la capitolul „îndepliniri”, în realitate *este încă o mare discrepanță între cele asumate de guvern și ceea ce se întâmplă în realitate*. În aceste Grupuri mixte sunt implicate cel mai adesea persoane delegate de către autorități care nu au competența necesară pentru a aborda problemele specifice romilor. În plus, *lipsesc banii, ca și validarea instituțională* a acestor Grupuri mixte. Dar acestea, după cum am putut vedea mai sus, nu reprezintă o noutate.

³⁰ Conform Strategiei, experții locali pentru romi se subordonează atât BJR, cât și primarului. Ei reprezintă principalii mediatori dintre autoritățile publice și comunitățile de romi.

³¹ Interviu cu Ilie Dincă, subsecretar de stat în cadrul Departamentului pentru Relații Interetnice.

³² Măsura 10 din Planul general de măsuri al Strategiei guvernamentale de îmbunătățire a situației romilor.

Ce este specific Grupurilor mixte este *reticența a numeroase structuri non-guvernamentale de a se alătura experților și autorităților locale*, reținerea fiind generată atât de lipsa de coeziune a societății civile roma (atâta câtă este), dar mai ales de colaborarea dificilă cu Partida Romilor Social Democrată.³³

Deși Strategia a fost dezvoltată de un grup de organizații reprezentative ale romilor, după adoptarea ei guvernul a ales să lucreze preponderent cu o singură organizație, respectiv Partida Romilor. „Motivele au fost diverse, de la cele de natură politică, până la cele de natură personală, ca și de indiferență, să-i spunem așa, față de problematica romilor. Ce face Partida Romilor în situația asta? Își construiește propria turmă de aplaudaci, adică după o încercare nereușită de acaparare a Convenției Cadru a Romilor în 2001, anul următor face CARTELRO 430, o altă structură care a murit imediat, și pe urmă a făcut For Romenge, o structură de organizații neguvernamentale vasale Partidei Romilor. 90% din membri sunt legați în mod direct de președinții județeni sau de municipii din cadrul Partidei de la nivelul țării. Mai mult, sunt organizații pe listă care niciodată nu au declarat că sunt membre For Romenge, ori nu poate să fie păcălită Uniunea Europeană sau societatea civilă a romilor cu astfel de povești, că aceste organizații sunt reprezentative pentru România. Ele nu prea au activitate, multe dintre ele nu știu dacă au bilanț contabil depus pe ultimii ani. Nu le-am văzut niciodată la muncă, noi cei care cât de cât mai mișcăm în zona asta, nu-i cunoaștem, ca urmare nu are nici o valoare. Și cu aceasta se duc și flutură în fața Uniunii Europene că au participarea societății civile. Ori nu există așa ceva”.³⁴

Lucrurile acestea sunt totuși în general cunoscute și de către Uniunea Europeană, interesată de eficiența Strategiei în calitatea sa de principal finanțator al acesteia. Iată ce se spunea într-un raport al Institutului pentru o Societate Deschisă (OSI): „Experții locali pentru problemele romilor au fost în mare măsură numiți pe baza propunerilor făcute de Partida Romilor Social Democrată, fără a ține seama de procedurile standard de angajare sau de propunerile venite din partea altor reprezentanți ai societății civile a romilor. Astfel, s-a ajuns în situația ca o singură organizație politică să fie acceptată ca unic organism reprezentant al întregii populații de etnie roma, de mare diversitate, neținând seama de expertiza și experiența acumulată în cadrul altor ONG-uri ale romilor. De asemenea, activiștii romi acuză guvernul că, prin interacționarea sa selectivă cu societatea civilă, nu a făcut

³³ Raportul „*Monitorizarea implementării la nivel local a Strategiei de îmbunătățire a situației romilor*”, realizat de Centrul de Resurse pentru Comunitățile de Romi și Open Society Institute, aprilie 2004.

³⁴ Interviu cu Florin Moisă, președinte executiv al fundației Centrul de Resurse pentru Comunitățile de Romi. Opinii similare au fost exprimate și de reprezentanții altor organizații interviuați la realizarea raportului (Costel Bercuș – Romani Criss și Gelu Duminică – Agenția de Dezvoltare „Împreună”).

altceva decât să accentueze divizarea acesteia, în loc să faciliteze cooperarea în cadrul comunității de ONG-uri ale romilor”.³⁵

Și raportul de țară al Uniunii Europene pe anul 2003, privind progresele României în ce privește aderarea la UE, menționează „preocuparea” pentru faptul că Guvernul a ales să lucreze doar cu o singură organizație a romilor, lucru ce contravine principiilor auto-asumate prin Strategie.³⁶

În replică însă, reprezentanții guvernamentali consideră că organizațiile române care cooperează în acest moment la aplicarea Strategiei sunt reprezentative.³⁷ În plus, șeful Departamentului pentru Relații Interetnice crede că există un decalaj cultural la romi: „A apărut astfel o elită a organizațiilor de romi, elită care face anumite programe, dar care nu merge în comunități. Este o elită care derulează programe pentru alți lideri. Mie mi se pare că în acest fel apare o ruptură, deoarece nevoile reale, de schimbare sunt în comunitățile locale”.³⁸ Cristian Jura justifică în acest fel o anunțată schimbare în modul de aplicare a strategiei, o schimbare orientată „spre lucruri mult mai vizibile, mult mai concrete, fezabile”. „Vrem rezultate concrete, pe baza unor programe integrate. Aceasta e o abordare nouă care va presupune că într-o anumită comunitate facem mai multe lucruri simultan: și infrastructură, și creare de locuri de muncă, și încercarea de a atrage copii să meargă la școală. Sper ca această nouă abordare, pe care o vom aplica pentru prima dată în zona Zăbrăuți din București să dea cât mai repede primele rezultate concrete”.³⁹

Fonduri insuficiente...

Chestiunea banilor este întotdeauna una delicată, cu atât mai mult în cazul unui program de politici publice atât de complex și de dificil cum este cel al Strategiei.

Nu există o evidență foarte exactă a fondurilor alocate până acum pentru Strategie, ne-a declarat dl. Cristian Jura. Asta deoarece există mai multe surse de finanțare (atât guvernamentale, cât și din partea Uniunii Europene, plus alți donatori internaționali), dar și pentru că o parte din alocațiile bugetare ce merg către populație (îndeosebi pentru protecția categoriilor defavorizate) ajung implicit și în comunitățile de romi. Este vorba aici de ajutoarele sociale, de Legea 416/2001 privind venitul minim garantat, de ordonanța privind acordarea de rechizite școlare elevilor din familiile cu venituri redu-

³⁵ Raportul „Monitorizarea Procesului de Aderare la Uniunea Europeană – Minorități etnice”, Institutul pentru o Societate Deschisă (OSI), decembrie 2002.

³⁶ *Regular Report on Romania's Progress Towards Accession*, October 2003.

³⁷ Interviu cu Ilie Dincă, subsecretar de stat în cadrul Departamentului pentru Relații Interetnice.

³⁸ Interviu cu Cristian Jura, secretar de stat, șeful Departamentului pentru Relații Interetnice.

³⁹ *Idem*.

se, de banii din programul guvernamental „Cornul și laptele” (al cărui scop este reducerea abandonului școlar) etc. Oficiul Național pentru Romi estima că în anul 2003 aceste fonduri s-au cifrat la circa *10 milioane euro*.

Reprezentanții societății civile consideră că socotirea acestor din urmă bani este doar un artificiu contabil, ei nefiind alocați direct pentru Strategie, și de aceea nu ar trebui să se regăsească la capitolul cheltuieli. „Așa am putea adăuga și banii pentru salariile lucrătorilor din Birourile județene pentru romi, deși ei sunt doar funcționari publici. Totuși, pentru Strategia efectivă, guvernul a cheltuit doar 10 la sută din suma pe care ar fi trebuit să o aloce”,⁴⁰

Florin Moisă, președintele CRCR, spune că în anul 2001 s-a făcut, de către consultanți, o estimare a costurilor necesare pentru implementarea Strategiei, iar suma avansată ar fi fost de circa 105 milioane de euro. Din această sumă, contribuția guvernului ar fi trebuit să fie de circa 31%, iar restul să fie atras din finanțări externe. Moisă a estimat că până în prezent contribuția autorităților a fost de cel mult 3 milioane euro, adică de aproape zece ori mai puțin decât ar fi fost necesar.

Majoritatea banilor cheltuiți până acum pentru Strategie au venit prin intermediul programelor PHARE. Este vorba de:

- *900.000 de euro*, Programul PHARE RO.9803.01, prin care s-au finanțat 26 de proiecte concentrate pe programe de instruire și sprijin în găsirea unui loc de muncă, instruirea romilor pentru a deveni asistenți sociali, combaterea analfabetismului, integrarea copiilor în învățământul primar etc.

- *1.226.097 de euro*, Programul PHARE Societate Civilă (RO.0004.02.02) prin care s-au finanțat 37 de proiecte de parteneriat între comunitățile de romi și instituțiile administrației publice, în domeniul serviciilor sociale, administrației publice, educației, sănătății, comunicare și participare civică.

- Programul PHARE 2002, de continuare a sprijinirii Strategiei guvernamentale. Programul are o componentă de *1.200.000 de euro*, lansată în septembrie 2003, și al cărei principal scop este formarea profesională.

- *56.651.200.000 de lei* în programul „Parteneriat pentru sprijinul romilor – 2003. Acesta este un fond public gestionat de Secretariatul General al Guvernului și în urma căruia au fost selecționate 27 de proiecte în domeniul construcției de locuințe, integrarea romilor pe piața muncii, integrarea romilor în activități agricole. Conform declarațiilor unui oficial guvernamental, până în luna iunie 2004 se cheltuiseră 44 de miliarde de lei, adică 83.6% din suma totală.”⁴¹

- *3.452.000 de euro* în cadrul Programului PHARE RO 2002.000-586.01.02, lansat în aprilie 2004. Această sumă se împarte pentru proiecte

⁴⁰ Interviu cu Florin Moisă, președinte executiv al fundației Centrul de Resurse pentru Comunitățile de Romi.

⁴¹ Declarație a Ministrului pentru coordonarea Secretariatului General al Guvernului, Eugen Bejinariu. Conform buletinului informativ Divers (www.divers.ro), iunie 2004.

legate de sănătate (652 mii euro), pregătire profesională și activitate generatoare de profit (1,8 milioane euro) și mica infrastructură și construire de locuințe sociale.

La toate acestea mai trebuie adăugat programul Ministerului Educației și Cercetării care implementează un Program PHARE, finanțat de Comisia Europeană și Guvern, denumit „Accesul la educație a grupurilor dezavantajate, cu focalizare pe romi”, cu un buget de 7 milioane euro. Și nu în ultimul rând, Partida Romilor Social Democrată, care reprezintă minoritatea romilor în Parlament, primește anual o subvenție care în anul 2003 a fost de 24 miliarde lei.⁴²

...dar și slabă capacitate de absorbție a ONG-urilor

Toate organizațiile non-guvernamentale ale romilor consideră că sumele alocate pentru aplicarea Strategiei sunt insuficiente, cel mai adesea fiind amintită situația anului 2002 când Guvernul nu a prevăzut în buget vreun leu pentru Strategie.

Cu toate acestea, fonduri pentru derularea de programe menite să contribuie la îmbunătățirea situației romilor sunt destul de numeroase: Banca Mondială, prin programul său de combatere a sărăciei, organizațiile din structura Națiunilor Unite, diferite fonduri regionale sau chiar fonduri din bugetul ministerelor românești. „Bani ar fi, dar multe ONG-uri nu au capacitatea de a atrage aceste resurse. Trebuie mai multă inventivitate și ar trebui să existe așa ceva pentru că multe programe la mijlocul anilor 90 au fost derulate tocmai pentru pregătirea activiștilor ONG în domeniul atragerii de fonduri”, consideră un expert rom.⁴³

De asemenea, organizațiile non-guvernamentale nu au suficiente resurse umane sau materiale pentru a acoperi contribuția proprie în cadrul programelor Uniunii Europene. Ele acuză totodată și birocrăția inerentă programelor PHARE. Dar liderul organizației, care până în prezent a fost principalul ordonator de credit al acestor programe, spune că asta e o falsă problemă: „Birocrația proiectelor PHARE nu poate să fie înlăturată, pentru că e vorba de bani publici și trebuie să existe un control foarte strict al felului în care aceștia se cheltuiesc. Și atunci nu putem renunța la niște standarde pentru că o organizație nu e capabilă să le îndeplinească. Putem în schimb să aducem organizația la capacitatea de care ar avea nevoie ca să răspundă provocărilor proiectelor PHARE. Și asta se face, sunt tot felul de training-uri, dăm consultanță acolo unde este cazul, informăm etc. Și nu se poate schim-

⁴² Raport privind progresele înregistrate în implementarea Strategiei guvernului de îmbunătățire a situației romilor, Ministerul Informațiilor Publice, aprilie 2003.

⁴³ Interviu cu Maria Ionescu, expert în cadrul Oficiului pentru Problemele Romilor.

ba asta pentru un număr relativ mic de organizații, de aceea trebuie să ridicăm organizația la standardul respectiv, nu să coborâm standardul”.⁴⁴

În ciuda nemulțumirii unor organizații în legătură cu rigiditatea procedurilor de obținere a fondurilor PHARE, sprijinul Uniunii Europene a făcut posibilă implementarea multor proiecte adresate nevoilor reale ale romilor.

Un exemplu foarte bun în ce privește derularea unor astfel de programe cu impact, chiar în lipsa fondurilor alocate prin intermediul Strategiei, este cel al Ministerului Educației unde a contat mai mult inițiativa și efortul personal, decât primirea unor bani de la buget. Astfel, secția de limba romani la Universitate sau cursuri speciale pentru profesori s-au organizat cu ani buni înainte de elaborarea Strategiei. „Începând cu anul 1999, noi deja am debutat cu școli de vară în care am format câte 45 până la 60 de tineri romi din comunități, pentru a-i abilita să funcționeze ca profesori necalificați de limba și istoria romilor. Toți aceștia au intrat în sistemul școlar ca profesori”, spune profesorul Gheorghe Sarău. Acesta consideră că Strategia este importantă doar pentru că oferă un cadru juridic promovând principii precum măsurile afirmative (locuri speciale pentru tineri romi în licee sau învățământul universitar) sau necesitatea cultivării limbii romani la toate nivelele.⁴⁵

6. Concluzii și recomandări

Strategia Guvernului de îmbunătățire a situației romilor reprezintă indiscutabil un pas important înainte în ce privește includerea, în sens larg, a etnicilor romi în ansamblul societății românești.

La trei ani de la adoptarea sa, Strategia a reușit să definească un cadru juridic, să stabilească un set de obiective, ca și măsurile necesare pentru realizarea acestora.

Cu toate acestea, rezultatele concrete în ce privește implementarea Strategiei continuă să nu fie foarte vizibile. Trei ani de zile este desigur un interval de timp scurt pentru înregistrarea unor schimbări notabile la nivelul vieții comunităților de romi (cu atât mai mult în ce privește schimbarea mentalităților, fie a romilor, fie a majorității), dar Strategia pare totuși ajunsă într-un punct de blocaj.

Pentru ca totuși procesul de implementare a Strategiei guvernamentale să devină unul real, eficient și cu rezultate concrete considerăm că este nevoie de *aplicarea unor măsuri* foarte clare:

⁴⁴ Interviu cu Florin Moisă, președinte executiv al fundației Centrul de Resurse pentru Comunitățile de Romi.

⁴⁵ Interviu cu prof. Gheorghe Sarău, inspector pentru problemele minorității roma în cadrul Ministerului Educației și Cercetării.

Efficientizarea structurii de management a implementării Strategiei.

După cum am văzut, funcționarea Comitetului Mixt de Monitorizare și Implementare este una deficitară. Comitetul va trebui să asigure în realitate o coordonare a activităților la nivel central și local, să planifice și să evalueze permanent activitatea persoanelor implicate în implementarea Strategiei.

Comitetul trebuie să fie condus de o persoană influentă, cu puteri reale, lucru care ar trebui să se întâmple și în cazul Oficiului Pentru Problemele Romilor.

Prezența și implicarea specialiștilor romi din Comitetul Mixt ar trebui mărită și impulsionată.

Nu în cele din urmă, trebuiesc reactivate Comisiile pentru Romi de la nivelul ministerelor implicate în derularea Strategiei.

Poate fi luată în calcul inclusiv înființarea unui organism distinct care să fie responsabil de implementarea efectivă a Strategiei guvernamentale și/sau să existe o funcție explicită în cadrul Oficiului pentru Romi cu acest rol.

Avertizarea autorităților locale asupra obligațiilor pe care le au în aplicarea Strategiei. Una dintre cele mai serioase probleme ale României post-comuniste continuă să fie implementarea greoaie sau defectuoasă a legislației existente. Acest fenomen se întâlnește foarte adesea și în cazul procesului de aplicare a Strategiei și se datorează fie birocrăției sau necunoașterii legilor, fie pur și simplu refuzului autorităților locale de a se implica. De aceea, Guvernul va trebui să trimită un semnal foarte clar prefectilor și autorităților locale privind obligația lor de a se implica în aplicarea Strategiei, dar să le asigure totodată resursele financiare și logistice pentru acest lucru.

Pe de altă parte, trebuie ca Grupurile de lucru mixte, alcătuite din reprezentanți ai Birourilor Județene pentru Romi sau consilierii pentru romi, ONG-uri sau reprezentanți aleși ai comunităților de romi, să devină funcționale și eficiente.

Este nevoie totodată de găsirea unor mecanisme de sancționare a persoanelor și instituțiilor care nu își îndeplinesc sarcinile pe care și le-au asumat prin Strategie.

Întărirea capacității instituționale a BJR și la nivelul primăriilor. La nivelul Birourilor Județene pentru Romi ar trebui să lucreze experți care să se ocupe exclusiv de problemele romilor. Acestora ar trebui să li se ofere o metodologie de aplicare a Strategiei și să li acorde mai multă capacitate de decizie. Ar trebui luată în calcul și posibilitatea trecerii BJR-urilor de sub autoritatea Prefecturilor sub cea a Consiliilor județene, ca o modalitate de a obține mai mulți bani pentru derularea de proiecte.

Trebuie găsite soluții pentru înființarea de posturi de experți pe problemele romilor în toate localitățile unde aceștia sunt în număr semnificativ.

Nu în ultimul rând, trebuie create premisele unui proces de selecție și a unei competiții corecte pentru ocuparea posturilor de experți romi.

Suplimentarea fondurilor alocate Strategiei. Testarea eficacității Strategiei se poate face doar în măsura în care se obțin rezultate vizibile. Or, pentru acest lucru este nevoie în primul rând de bani. Până în acest moment, Guvernul, în calitate sa de finanțator, a alocat resurse insuficiente pentru implementarea Strategiei. Este de asemenea foarte important ca banii să fie direcționați în mod nemijlocit către proiecte cu rezultate concrete, care să influențeze în mod real viața membrilor comunităților de romi.

Respectarea principiului consensualității în aplicarea Strategiei. Colaborarea dintre executiv și organizațiile reprezentative ale romilor trebuie să devină una reală și trebuie renunțat la parteneriatul cu un unic reprezentant al întregii populații de etnie roma. Desigur că este mai ușor și mai eficient să se lucreze cu un unic reprezentant, dar trebuiesc găsite modalități și pentru stabilirea de parteneriate punctuale, unde anumite organizații au experiență și expertiză dovedite.

Acest reprezentant principal ar putea fi o Fundație de interes public (lucru de altfel specificat și în Strategie) care să reunească reprezentanții cei mai autorizați ai comunității roma.

La rândul lor, organizațiile romilor trebuie să își ia mai în serios rolul de facilitator al comunicării între comunitățile locale și autorități sau persoanele responsabile de implementarea Strategiei.

Lărgirea perspectivei în abordarea Strategiei. În momentul de față, Guvernul pare să aibă tendința de a privi Strategia dintr-o perspectivă strict socială, conform căreia o mare parte din problemele romilor sunt legate de sărăcie și sub-dezvoltare, de lipsa de participare la viața publică. De aici orientarea preponderentă către programe de construcție de locuințe, de crearea de locuri de muncă, campanii sanitare sau programe educaționale. De aceea, nu trebuie ignorată perspectiva specifică societății civile a romilor și care spune că problema esențială este legată de discriminarea și de excluderea socială a romilor. O primă măsură în acest sens ar putea fi desemnarea unui reprezentant rom în structura de conducere a Consiliului Național pentru Combatere a Discriminării.

Sprijinirea unor programe coerente care să promoveze identitatea etnică și îndepărtarea stigmatului asociat etniei roma. În acest sens, ar trebui sprijinite elitele sociale și culturale ale romilor prin încurajarea implicării acestora în chestiunile legate de dezvoltarea comunitară. Pentru aceasta, trebuie activat Centrul Cultural pentru comunitatea roma (instituție ce există doar pe hârtie) care să includă Muzeul Culturii și Civilizației Roma și un Teatru al Romilor.

Identificarea unor modalități de monitorizare a aplicării Strategiei.

Deși implementarea Strategiei se face, în general, în mod transparent, lipsește în acest moment un mecanism de control și monitorizare a acestui proces. De aceea, dincolo de evaluările periodice pe care le fac instituțiile guvernamentale implicate în Strategie, organizațiile internaționale ar trebui la rândul lor să dezvolte un mecanism de urmărire și evaluare a aplicării Strategiei.

Iunie 2004

O LEGE PENTRU (ACELAȘI) STATUS QUO?

Raport privind efectele aplicării

Legii pentru maghiarii din statele vecine Ungariei

1. Introducere

Relațiile dintre români și maghiari, ca și, în subsidiar, chestiuni legate de construcția națională, prezervarea identității etnice, respectarea drepturilor minorităților etc, se află de câteva decenii bune în centrul dezbaterii publice și politice din România sau Ungaria.

Dacă relațiile la nivelul elitei politice dintre cele două țări înregistrează în ultimii ani – asta și sub influența comunității internaționale – o îmbunătățire semnificativă, reconcilierea româno-maghiară nu se bazează totuși pe o schimbare reală la nivelul opiniei publice. Aici încă predomină în mare măsură necunoașterea reciprocă, persistă clișee negative și stereotipuri sau se practică un discurs al stigmatizării reciproce.

Chiar dacă climatul inter-etnic din România nu înregistrează forme acute, de genul celor din fosta Iugoslavie spre exemplu, considerăm totuși că, în ce privește relațiile dintre români și maghiari, se perpetuează un conflict la nivel politic (legislativ, administrativ) sau ideatic, între două grupuri etnice diferite care caută să-și atingă propriile obiective, ce adesea vin în contradicție cu interesele celorlalți. Este vorba mai întâi de opinia majorității (împărtășită adesea inclusiv la nivel oficial) cum că în România drepturile maghiarilor (ca și ale tuturor celorlalte minorități etnice) sunt pe deplin respectate și că de fapt maghiarii ar trebui să accepte că aparțin națiunii române, acest lucru însemnând chiar atenuarea până la dispariție a oricărei specificități. Pe de altă parte, există opinia exact contrară a minorității maghiare, care și-a făcut un scop din obținerea a cât mai multor drepturi și din păstrarea propriei identități naționale, culturale și lingvistice.

În plus, un alt factor important în ce privește relațiile dintre românii și maghiarii din Transilvania îl constituie atitudinea Ungariei față de conaționalii săi din afara granițelor. Din 1918 încoace, pentru Budapesta acest lucru a constituit o temă centrală a politicii sale externe, politică ce a îmbrăcat diferite forme, de la revizionismul perioadei interbelice și a celui de-al doilea război mondial, până la relații de colaborare, de ajutorare directă, politică, materială sau doar morală, după căderea regimurilor comuniste.

Ultima temă majoră pe „agenda” acestor relații româno-maghiare înglobează câte puțin din fiecare dintre elementele menționate mai sus. *Legea pentru maghiarii din statele vecine Ungariei*, căci despre aceasta este vorba, a pus în discuție relațiile dintre majoritate și minoritatea maghiară din România, a creat suficientă tensiune la nivel politic, antrenând inclusiv implicarea unor organisme europene, dar a și generat efervescență în mediile academice și intelectuale.

Legea, cunoscută îndeobște în discursul public, dar și în cel de specialitate drept *Legea Statutului* (denumire care a fost oficială doar în varianta inițială a proiectului normativ), a fost adoptată într-o primă fază la 19 iunie 2001 și revizuită exact doi ani mai târziu. Ea se aplică în țările vecine Ungariei (cu excepția Austriei) și prevede o serie de ajutoare și facilități pentru minoritățile maghiare de aici.

Raportul de față își propune să analizeze câteva din efectele concrete ale acestei Legi, la aproape trei ani de la demararea procesului de aplicare.

După prezentarea unui scurt istoric al minorității maghiare din România, facem o trecere în revistă a procesului de elaborare a Legii pentru maghiarii din statele vecine, a rațiunii sale, ca și a principalelor prevederi.

Apoi, urmează prezentarea situației generale privind stadiul aplicării Legii pentru ca apoi, pe baza unor interviuri sociologice realizate cu persoane direct implicate (reprezentanți ai autorităților, ai minorității maghiare ca și cu experți independenți), să identificăm câteva dintre posibilele efecte ale acestui act normativ. Printre altele, am încercat în acest raport să vedem în ce măsură aplicarea Legii a contribuit la ameliorarea sau, dimpotrivă, perpetuarea conflictului româno-maghiar.

În încheiere, oferim la nivel de principii o listă de concluzii, subsumate ideii că orice discuție onestă despre adesea complicata ecuație a relațiilor interetnice româno-maghiare poate contribui la mai buna sa înțelegere.

2. Minoritatea maghiară din România – scurt istoric

Prezenți pe actualul teritoriu al României (mai exact în Transilvania) încă din secolele VIII–IX d.Hr., maghiarii au o lungă și bogată istorie și tradiție culturală, prezența lor în acest spațiu fiind una ce nu poate fi trecută cu vederea.

Pentru că totuși nu este deloc în intenția textului de față de a face un excurs istoric, ce ar presupune un cu totul alt demers, o să facem un salt în timp, până în anul 1918, ce reprezintă sfârșitul primului război mondial, perioadă marcată de transformări majore pe harta politică a lumii.

După actul de la 1 decembrie 1918, marea majoritate a maghiarilor din Transilvania a adoptat pentru început o poziție de rezistență pasivă față de noile autorități, sperând ca la Conferința de Pace de la Paris să nu se confirme Unirea Ardealului cu România. Atitudinea lor era datorată faptului că, dacă până în 1918 făceau parte dintr-o aceeași națiune – cea maghiară,

în cadrul Imperiului Austro-Ungar –, dintr-o dată s-au trezit în situația de a fi minoritari, lucru pe care mulți l-au resimțit la modul traumatic.

După semnarea Tratatului de la Trianon însă, în 1920, maghiarii din Transilvania au început să se organizeze pe baze etnice, la nivel politic și cultural, pentru a-și putea promova astfel cât mai eficient propriile interese. Susținuți și de politica vădit revizionistă a Ungariei, maghiarii au promovat pe de altă parte o atitudine de auto-apărare în fața atitudinii presupus naționaliste a autorităților române. Astfel, pe lângă solicitările pentru diferite forme de autonomie și auto-guvernare, elita politică maghiară, cu sprijinul direct al intelectualității militante, s-a angajat într-un amplu proces de creare a unor instituții maghiare autonome. Ideea de bază era că doar în acest mod minoritatea maghiară își putea promova și păstra identitatea etnică.¹

În ianuarie 1921 s-a creat Uniunea Maghiară, iar în iunie 1921 s-a înființat Partidul Popular Maghiar. Câteva luni mai târziu, în februarie 1922 s-au pus bazele Partidului Național Maghiar, care, în decembrie același an, a fuzionat cu Partidul Popular, luând astfel ființă Partidul Maghiar din România. Conducerea partidului era asigurată în general de vechea aristocrație maghiară și se sprijinea pe instituții bancare solide, pe o rețea de cooperative, dar și pe bisericile tradiționale (catolică, reformată, unitariană și a evanghelicilor independenți îndeosebi) sau pe mai multe asociații culturale.

Principala idee politică promovată în primele decenii ale secolului al XX-lea a fost cea a obținerii autonomiei naționale, solicitare bazată pe rezoluția de la Alba Iulia². Reforma agrară din anii 1918–1921 a nemulțumit profund pe cei mai mulți dintre maghiarii din România. Exproprierea moșiilor marilor proprietari și îndeosebi „problema optanților” (circa 260 de mari proprietari care au ales cetățenia maghiară) au fost folosite de Partidul Maghiar și de către guvernul de la Budapesta ca argumente pentru nerespectarea de către România a prevederilor acordurilor de la Trianon. Chestiunea a ajuns chiar la Societatea Națiunilor și la Curtea Internațională de Justiție de la Haga. Alte nemulțumiri erau legate de „românizarea” Universității maghiare din Cluj, de încetarea activității unor școli de stat în limba maghiară, de lipsa de sprijin material din partea statului român.

Totuși, în ciuda acestor divergențe, viața culturală și socială a maghiarilor din România decurgea relativ normal. Spre exemplu, în 1922 existau

¹ Zoltán Kántor, *Nationalizing Minorities and Homeland Politics: The Case of the Hungarians in Romania*, în *Nation-Building and Contested Identities – Romanian and Hungarian Case Studies*, Editura Polirom, Iași și Regio Books, Budapesta, 2001, pp. 249-250).

² În textul Rezoluției Adunării Naționale de la Alba Iulia se proclama „deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie, prin indivizii din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în Corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc”.

144 de publicații în limba maghiară (numărul lor va ajunge la 192 în anul 1929) și circa zece teatre. Numărul școlilor primare depășea 560.³

Al doilea război mondial avea să tulbure profund echilibrul întregii Europe, îndeosebi configurația sa teritorială, fără a mai pomeni aici despre crimele împotriva umanității din acea vreme.

În 1940, în urma Dictatului de la Viena, Transilvania de nord este cedată Ungariei. Pe acest teritoriu, conform recensământului din anul 1941, trăiau circa 2,5 milioane de oameni, dintre care 52,1 la sută erau maghiari și 41,5 la sută români. În schimb, pe porțiunea din Transilvania care a mai rămas României se aflau circa o jumătate de milion de etnici maghiari.

Odată cu încheierea războiului și după semnarea Tratatului de pace de la Paris, la 10 februarie 1947, întregul Ardeal de nord este retrocedat României.

În 1951, în urma unei noi împărțiri teritoriale (confirmată prin Constituția din 27 septembrie 1952), dar și la presiunea sovieticilor, România acceptă să creeze Regiunea Autonomă Maghiară în zonele locuite majoritar de către secui. Capitala regiunii, care va funcționa timp de opt ani, va fi la Târgu-Mureș. Evenimentele din 1956 de la Budapesta au adus schimbări importante în relația dintre guvernanții de la București și maghiarii din Transilvania. Astfel, un eveniment care va marca negativ comunitatea maghiară are loc în anul 1959 când autoritățile comuniste decid desființarea Universității maghiare din Cluj, iar toate unitățile școlare în limba maghiară vor fi încorporate în școli românești. În a doua jumătate a anilor '60, presiunea asupra minorităților etnice se intensifică prin promovarea național-comunismului.

Sub regimul comunist, toată populația României a avut de suferit (fie că privațiunile au fost politice sau de ordin material), în schimb viața minorităților etnice – îndeosebi a celei maghiare – va fi îngreunată de o serie de măsuri premeditate ale autorităților: transferul de populație românească în zone locuite majoritar de maghiari, utilizarea într-o măsură tot mai mică de-a lungul anilor a învățământului în limba maternă, discriminarea ne-oficială în ce privește accederea în instituțiile de învățământ sau în funcții publice, depozitarea de bunurile comunitare, cenzura publicațiilor etc. Nu în ultimul rând, trebuie consemnate eforturile autorităților comuniste de a rupe legăturile firești dintre comunitățile maghiare și bisericile tradiționale, acestea din urmă – în ciuda diviziunilor confesionale – contribuind masiv de-a lungul timpului la menținerea conștiinței maghiarității.

În aceste condiții, opoziția tăcută și neorganizată față de regimul comunist a avut un caracter special în rândul minorității maghiare. „În cazul maghiarilor din România, problema rezistenței era mult mai complexă, ea asociindu-se adeseori nu doar cu adversitățile ideologice, ci în plus căpătând încărcătură națională și chiar de apartenență statală. Nu era ușor pentru o populație care vreme îndelungată fusese racordată la mecanismele

³ Ioan Scurtu, Liviu Boar, *Minoritățile naționale din România (1918-1925)*, Arhivele Statului din România, București, 1995, pp. 9-12.

guvernamentale – politice, economice și culturale – vienezze, apoi la cele de la Budapesta, care-și hrănise rapida și eficienta modernizare din sursele unei istorii naționale ce avea alți eroi și alte attribute simbolice, să se afle din nou sub autoritatea guvernanților de la București, a căror politică naționalistă fusese bine resimțită în anii interbelici”.⁴

Deși în moduri și intensități diferite⁵, în timpul celor peste patru decenii de regim comunist, suspiciunea și represiunea la adresa comunității maghiare au fost pronunțate: „Comunități mai mici sau mai mari ale maghiarilor au fost subiectul unei migăloase supravegheri polițienești și a organelor de Securitate, înregistrându-se fiecare vorbă cu eventuale conotații naționalist-șovine sau iredentiste, scotocindu-se prin case după drapele sau steme ungurești, după hărți, fotografii sau cărți cu conținut «destabilizator», interpretându-se predicile preoților, urmărind îmbrăcămintea oamenilor (dacă nu cumva au asociat culorile naționale maghiare) etc, etc.”⁶ În cazul minorității maghiare, regimul comunist – care în teorie a încercat rezolvarea problemei naționale prin suprimarea diferențelor etnice – a permis reproducerea culturală a acestei etnii, dar cu toate acestea mulți membri ai comunității au fost marcați de „coerțiția” ideologică (contrară normelor acceptate ale etnicității), pe care au interpretat-o ca pe o dublă oprimare, atât din partea comuniștilor, cât și a românilor.⁷

Căderea regimului comunist avea să aducă modificări importante în ce privește viața minorității maghiare din România. Noul climat politic a permis înființarea, la 25 decembrie 1989, a Uniunii Democrate a Maghiarilor din România (UDMR), organizație care de la bun început s-a angajat „în apărarea și reprezentarea intereselor comunității maghiare”⁸.

Scopurile principale asumate de UDMR sunt: recunoașterea minorităților naționale ca factor constitutiv al statului; crearea unor condiții sociale care să permită ca toți cetățenii să-și poată asuma liber și să-și poată păstra

⁴ Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andrea Varga (editori), *Maghiarii din România (1956–1968)*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2003, p. 23.

⁵ Extrem de succint, comunismul a avut două abordări principale față de minoritățile etnice și îndeosebi față de cea maghiară. Mai întâi, până prin deceniul 7, perioadă ce a coincis cu ocupația sovietică, a predominat internaționalismul proletar, urmând ca mai apoi, mai ales în ultima perioadă a regimului Nicolae Ceaușescu, să predomine naționalismul de factură etnică.

⁶ Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andrea Varga (editori), *Maghiarii din România (1956–1968)*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2003, p. 24.

⁷ George Schopflin, *Pe căi diferite spre multiculturalitate*, în *Relații interetnice în România post-comunistă*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2000, p. 131.

⁸ Conform programului UDMR prezentat pe situl www.rmdsz.ro.

În urma alegerilor ulterioare anului 1990, UDMR a fost o prezență constantă în Parlamentul României, în plus între 1996-2004 fiind chiar partener la guvernare.

și cultiva identitatea națională; realizarea statului de drept, bazat pe separarea puterilor; garantarea prin Constituție a inviolabilității proprietății private; restituirea integrală a bunurilor bisericești și comunitare confiscate ilegal; reglementarea statutului juridic al minorităților naționale pe baza practicii pozitive în domeniu din Europa etc.

Deși primii ani de după 1990 au fost marcați de o anumită tensiune interetnică (vezi în acest sens evenimentele de la Târgu Mureș), iar până în 1996 UDMR – implicit problemele și dezideratele comunității maghiare – a fost marginalizată, problema maghiară a fost evident dez-acutizată de semnarea tratatului de prietenie româno-maghiar din anul 1996, de absența temporară de la putere a partidelor naționaliste precum și de participarea Uniunii la mai multe coaliții de guvernare (alături de Convenția Democrată și PD – între 1996-2000, ca partener al PSD în următorii patru ani).⁹

3. Legea pentru maghiarii din afara granițelor

Procesul adoptării

Începând cu anul 1918, toate guvernele ungare au avut în atenție situația celor circa 3-4 milioane de maghiari care, în urma Tratatului de pace de la Trianon, s-au văzut nevoiți să trăiască în statele succesoare Imperiului Austro-Ungar sau ulterioare: Iugoslavia, Slovacia, România, Ucraina etc. Între cele două războaie mondiale și în primii ani ai anilor '40 politica destinată comunităților maghiare s-a intensificat, cunoscând vădite tendințe revizioniste și culminând cu dezastruoasa participare a Ungariei ca aliat al Germaniei hitleriste.

Chiar dacă am fi tentați să credem că în timpul regimului comunist preocuparea pentru soarta minorităților maghiare din afara granițelor a fost estompată de internaționalismul asumat ca ideologie de fostele state socialiste ori de acceptarea principiului non-amestecului în treburile interne ale altui stat, totuși relațiile româno-maghiare au fost influențate de chestiunea minorităților.¹⁰ Nu este însă intenția raportului de față să intre în amănunte legate de istoria acestei perioade a relațiilor româno-maghiare.

Rămasă temă centrală a politicii externe ungare și după căderea regimului comunist, chestiunea comunităților maghiare din afara granițelor a cunoscut după 1989 forme de ajutorare dintre cele mai diverse: sprijin poli-

⁹ Literatura de specialitate pe acest subiect este extrem de bogată, dar nu face obiectul raportului de față.

¹⁰ Conform Levente Salat, *The Hungarian Status Law - from the perspective of the Hungarian minority in Romania*, lucrare prezentată la 2002 CECOB/ASN Special Convention, Forlì, Italia, iunie 2002.

tic, material sau doar moral prin intermediul unor fundații create special în acest sens, dar și a unor fonduri ministeriale și de investiție.

În acești ani se pot identifica două perioade majore în ce privește politica Ungariei față de minoritatea maghiară din afara granițelor. Astfel, până în 1996 s-a încercat crearea unui sistem de colaborare cu instituțiile maghiarilor din țările lor de origine, la un moment dat existând circa 150 de reglementări juridice ce stabileau astfel de facilități.

Pe scurt, câteva din principiile politice naționale ungare din acea vreme erau:

- nu granițele statale trebuie schimbate, ci permeabilitatea acestora;
- comunitățile maghiare sunt îndreptățite să aibă propriul sistem de instituții culturale în țările unde locuiesc;
- sprijinirea maghiarilor din afara granițelor trebuie să se facă în mod continuu.

Ulterior însă, Budapesta a trecut la instituționalizarea relațiilor maghiare-maghiare prin crearea Consfătuirii Permanente Maghiare (MÁÉRT în limba maghiară) și promovarea ulterioară a Legii Statutului.

Înființată în februarie 1999 „în vederea asigurării continuității relațiilor dintre maghiarii din Ungaria și cei ce trăiesc dincolo de frontiere”¹¹, MÁÉRT este formată din reprezentanții maghiarilor din afara granițelor care dispun de reprezentare parlamentară sau regională, ai partidelor parlamentare din Ungaria, ai guvernului ungar, precum și ai maghiarilor din diaspora occidentală¹². În dese rânduri, MÁÉRT a cerut în mod simbolic guvernului de la Budapesta (care și el este parte componentă a Consfătuirii) să găsească o soluție pentru maghiarii din afara Ungariei pentru situația de după aderarea țării la Uniunea Europeană, scopul acesteia trebuind să fie „întărirea șanselor și posibilităților rămânerii pe pământul natal”.

Pentru o bună bucată de vreme, în cercurile maghiare din afara țării și implicit în cadrul Conferinței Permanente s-a vehiculat ideea acordării dublei cetățenii ca soluție de păstrare a legăturilor maghiare-maghiare pentru situația în care Ungaria ar fi devenit membru al Uniunii Europene (lucru care s-a întâmplat la 1 mai 2004). Numai că această situație ridică

¹¹ Zoltán Kántor, *Legea statutului: politică națională sau o nouă abordare a protecției minorităților*, în *Altera* nr. 20-21, anul IX, 2003, pp. 50-51. Tot Kántor consideră că Consfătuirea Permanentă Maghiară (CPM) este un organism care exprimă unitatea politică a națiunii maghiare și care legitimează acele decizii pe care le ia statul ungar privind minoritățile sale de dincolo de granițe. „CPM posedă astfel în mod formal un rol-cheie în definirea națiunii maghiare în sens etnocultural”.

¹² Din MÁÉRT fac parte printre alții, UDMR, Partidul Coaliției Ungurești – Slovacia, Alianța Ungurilor din Vojvodina, Asociația Culturală Maghiară din Subcarpatia, Comunitatea Democrată a Maghiarilor și Comunitatea Autogovernării Naționale Ungurești din Muravidek.

numeroase probleme juridice și politice și de aceea s-a încercat găsirea unei soluții convenabile pentru cât mai multă lume.

La cea de a doua întâlnire a MÁÉRT din 12 noiembrie 1999, participanții au cerut guvernului de la Budapesta să studieze posibilitatea reglementării statutului maghiarilor din afara granițelor pe teritoriul Ungariei. Prima variantă a Legii statutului a fost elaborată în iulie 2000 de către MÁÉRT, diferite comisii de specialitate și guvern, iar după consultări succesive proiectul a fost definitivat în martie 2001. Această variantă a fost înaintată Parlamentului, de către guvern, în aprilie 2001.¹³

Deși denumirea de *Lege a statutului* (státustörvény) s-a păstrat la nivelul discursului public, proiectul s-a transformat ulterior în *Legea facilităților* (kedvezménytörvény), pentru ca în cele din urmă, varianta finală adoptată de Parlament la 19 iunie 2001, să se numească *Legea despre maghiarii care trăiesc în țările vecine* (titulatura oficială este cea de Actul LXII).¹⁴ De menționat că legea a fost aprobată cu o largă majoritate – 92,4%, împotriva ei votând doar o mică fracțiune liberală, respectiv Partidul Liber-Democrat, dar și această formațiune ulterior avea să accepte majoritatea prevederilor legii.

Adoptarea Legii avea să fie întâmpinată de România și Slovacia cu numeroase critici. După câteva luni de schimburi de replici la nivel diplomatic, disputele dintre București și Budapesta au ajuns și în atenția organismelor internaționale, mai precis a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, a OSCE, a Uniunii Europene și a Comisiei Europene pentru Democrație prin Lege (Comisia de la Veneția). Acestui ultim for independent, constituit din reputați juriști independenți i s-a cerut de către guvernul român opinia despre prevederile Legii statutului legate de discriminarea pozitivă și efectele extrateritoriale ale legii, dar și în ce privește aspectele sale sociale. Ungaria în schimb a înaintat la rândul său o petiție prin care solicita un punct de vedere referitor la legislații similare din alte țări, respectiv la viabilitatea principiului sprijinirii conaționalilor din afara granițelor.

La 19 octombrie 2001, Comisia de la Veneția dădea publicității o recomandare generală asupra Legii statutului, intitulată *Raport despre tratamentul preferențial al minorităților naționale de către statul-mamă*, bazată îndeosebi pe emiterea unor principii, acest lucru permițând atât României, cât și Ungariei să considere că dreptatea este preponderent de partea sa.¹⁵

Două luni mai târziu, mai exact la 22 decembrie 2001, cele două țări semnav un Memorandum de înțelegere privind legea pentru maghiarii din țările vecine, dar și probleme ale cooperării bilaterale. Memorandumul, ce ținea cont de observațiile comunității internaționale, stabilea printre altele

¹³ Zoltán Kántor, *Legea statutului: politică națională sau o nouă abordare a protecției minorităților*, în Altera nr. 20-21, anul IX, 2003, p. 49.

¹⁴ O variantă în limba engleză a legii poate fi găsită la adresa www.htmh.hu/newlaw.htmh.

¹⁵ Pentru o analiză a implicațiilor recomandării Comisiei de la Veneția asupra Legii statutului vezi revista *Provincia*, nr. 12 (18), decembrie 2001.

*că toți cetățenii români, indiferent de originea lor etnică, se pot bucura de aceleași drepturi la muncă în Ungaria, că certificatul de maghiar poate fi emis doar pe teritoriul Ungariei și fără a fi nevoie de recomandarea vreunei organizații înregistrate în România, că sprijinirea în orice fel din partea Budapestei a unor organizații maghiare nu se poate face fără înștiințarea și acordul României etc.*¹⁶

Dar negocierile asupra Legii maghiare nu s-au oprit aici, România, ca și unele instituții europene (Înaltul Comisar pentru Minoritățile Etnice al OSCE – Rolf Ekéus, Comisia Europeană, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei prin raportorul Erik Jurgens) reclamând în continuare că legea pentru maghiarii din afara granițelor nu este încă, în totalitate, euro-conformă. Așa că, la 23 iunie 2003, cu o strânsă majoritate de data aceasta (195 de voturi pentru și 173 împotriva), Parlamentul de la Budapesta adoptă Actul LVII / 2003 privind amendamentele la Actul LXII/2001.

Rățiunile legii

O astfel de reglementare privind sprijinirea comunităților etnice din afara țării de origine nu este o inițiativă exclusiv ungară, legi similare fiind adoptate, spre exemplu, de Slovacia și Croația (totuși în contexte politice diferite, legate de dezmembrarea unor state naționale), în timp ce România, după ce a avut o legislație privind tratamentul privilegiat acordat conaționalilor săi, chiar în această perioadă are pregătită o Lege de sprijinire a românilor de pretutindeni.

Autoritățile de la Budapesta au considerat necesar să *normeze și să unifice toate reglementările anterioare* privind sprijinul acordat comunităților maghiare din afara granițelor (prevederi constituționale sau legislative). În plus, majoritatea acestor reglementări erau instrumente legale emise de guvern, lucru ce demonstra „dominația politicului, în locul unei normări definitive, printr-o lege emisă de Parlament”. Și nu în ultimul rând, Legea statutului și-a propus să limiteze și să reglementeze „puterile discreționare ale autorităților locale, diferitelor fundații publice sau organizații ce distribuiau banii din bugetul de stat, ceea ce a permis crearea unui sistem paternalist și clientelar”.¹⁷

Dincolo de aceste chestiuni, ceea ce deosebește, printre altele, legea maghiară de inițiative similare este totuși concepția politică generală, mai exact perspectiva privind situația maghiarilor din statele vecine Ungariei.

În opinia multor analiști maghiari, pentru oficialii de la Budapesta, indiferent de orientarea lor ideologică, ca și pentru marea majoritate a etnicilor maghiari înșiși, aceștia din urmă s-ar afla într-o situație dezavantajată în

¹⁶ O versiune completă a Memorandumului de înțelegere dintre România și Ungaria poate fi consultată la adresa www.eumap.org sau www.gov.ro.

¹⁷ Levente Salat, *The Hungarian Status Law - from the perspective of the Hungarian minority in Romania*, lucrare prezentată la 2002 CECOB/ASN Special Convention, Forlì, Italia, iunie 2002.

comparație cu membrii etniilor majoritare. Chiar dacă în țările unde se află comunități maghiare există o legislație care nu promovează discriminarea între cetățeni, acest lucru nu ar fi însă adevărat și în realitate. „Nu ar fi necesară o lege a statutului și nici sprijin din partea statului maghiar, dacă ar fi adevărată afirmația că țările vecine, chiar dacă nu adoptă o atitudine pozitivă, sunt măcar neutre din punct de vedere etnocultural față de minoritățile naționale”, consideră în acest sens cercetătorul Zoltán Kántor¹⁸.

Intenția legii este exprimată în preambulul proiectului, unde se arată că Parlamentul ungar adoptă legea pentru a „asigura apartenența maghiarilor care trăiesc în statele vecine la națiunea maghiară unitară, prosperitatea lor pe meleagurile lor natale, precum și păstrarea conștiinței identității lor naționale”.

„În termeni mai largi, se poate spune despre Legea statutului că are două dimensiuni”, este și opinia profesorului George Schopflin¹⁹. „Una dintre acestea este obiectivul reglementării relațiilor Ungariei cu comunitățile ungare din statele învecinate, problemă ce nu a fost creată de Ungaria, ci de puterile învingătoare de după 1918”. În al doilea rând, consideră cercetătorul britanic, „contextul mai larg al legii îl constituie impulsul istoric de a stabili un nou discurs pentru națiunea ungară în dimensiunea ei culturală ca și comunitate modernă. Pierderea imperiului în 1918 a reprezentat o catastrofă pentru modelul ungar al modernității și, de atunci, Ungaria se luptă să găsească un nou discurs care ar restabili modelul în noul context. Acest model este esențial pentru reîntoarcerea Ungariei în Europa și pentru integrarea Ungariei în Uniunea Europeană”.

Dincolo totuși de aceste considerente etnopolitice generale trebuie ținut cont și de contextul care a dus la apariția legii pentru maghiarii din afara granițelor. Inițiativa a aparținut unei coaliții de centru dreapta, FIDESZ (ce a guvernat Ungaria între 1998 și 2002), în momentul în care Ungaria era deja membră a NATO și avea garanția aderării la Uniunea Europeană.

De aceea, pentru unii analiști politici, Legea statutului s-a vrut a fi și un semnal că o dată rezolvată integrarea euro-atlantică a țării nu trebuiau uitați nici etnicii maghiari din afara granițelor. „Această lege a avut de la bun început o intenție simbolică, cu o clară conotație politică, semnalizând faptul că s-a încheiat tranziția Ungariei de la comunism la capitalism și că totodată sunt asumate și problemele maghiarilor din afara țării”, consideră analistul politic Dan Oprescu.²⁰

¹⁸ Zoltán Kántor, *Legea statutului și politica națională maghiară*, în *Provincia* nr. 5 (13), anul 2, mai 2001.

¹⁹ George Schopflin, *Legea statutului maghiarilor: contextul politic, cultural și sociologic*, în *Altera* nr. 20-21, anul IX, 2003. Schopflin este profesor de științe politice și director al Centrului pentru Studiul Naționalismului la School of Slavonic and East European Studies, Universitatea din Londra.

²⁰ Interviu cu Dan Oprescu, analist politic, expert în cadrul Departamentului pentru Relații Interetnice din cadrul guvernului României.

Și pentru oficialii de la București Legea ungară ar fi fost gândită doar ca o modalitate de sprijinire a minorității maghiare din Transilvania, în condițiile în care România reprezintă un stat multicultural unde drepturile minorităților etnice sunt respectate. „Această lege a fost menită să arate importanța pe care statul ungar o acordă minorităților maghiare din statele vecine Ungariei și să le confere o serie de drepturi culturale și educaționale pe teritoriul ungar, ceea ce completează sprijinul acordat de statele de cetățenie”, este opinia diplomatului Bogdan Aurescu.²¹

Dincolo de aspectele legale și cele etnopolitice a mai fost totuși un factor care, în opinia unor experți, a contribuit la apariția Legii statutului: „ineficiența normelor și reglementărilor internaționale care își propuseseră să stabilească comportamente general acceptate din partea statelor cu referire la standardele privind tratamentul minorităților etnice”, consideră profesorul Levente Salat²². Ca o consecință a acestei ineficiențe, Ungaria nu a reușit decât parțial în anii 90 să găsească împreună cu statele sale vecine „soluții instituționale” pentru rezolvarea acestei situații. Pentru Salat, adoptarea Legii statutului reprezintă un succes, deoarece pentru prima dată de la Tratatul de pace de la Trianon, *chestiunea „unității culturale a națiunii maghiare” a fost inclusă pe agenda europeană*, fără a se ajunge totuși la „stigmatizarea și izolarea” Ungariei în cadrul comunității internaționale.²³

Principalele prevederi ale legii

Nu stă în intenția raportului de față să facă o analiză sau măcar o trecere în revistă a numeroaselor probleme juridice și posibile interpretări legate de conținutul Legii pentru maghiarii din afara granițelor. Asupra acestor aspecte există deja o destul de bogată bibliografie și literatură de specialitate.

Intenția noastră este totuși să identificăm principalele efecte datorate acestui act normativ și de aceea ni se pare obligatoriu să prezentăm principalele prevederi ale Actului LXII/2001 (modificat de către Parlamentul ungar la 23 iunie 2003).

Conform acestor prevederi, Legea își propune întâi de toate să *contribuie la bunăstarea și prosperitatea* maghiarilor ce trăiesc în țările vecine Ungariei, dar și *la păstrarea identității lor culturale și lingvistice*. Prevederile Actului se aplică în conformitate cu obligațiile asumate de către Ungaria pe baza tratatelor bilaterale, dar și a legilor internaționale, mai exact a celor care garantează integritatea teritorială a statelor, relații de prietenie cu acestea, ca și pe baza principiilor respectării drepturilor omului, inclusiv combaterea discriminării.

²¹ Interviu cu Bogdan Aurescu, secretar de stat pentru probleme europene în cadrul Ministerului Afacerilor Externe.

²² Levente Salat, *The Hungarian Status Law – from the perspective of the Hungarian minority in Romania*, lucrare prezentată la 2002 CECOB/ASN Special Convention, Forlì, Italia, iunie 2002.

²³ Idem.

În acest sens, legea își propune să ofere anumite beneficii membrilor națiunii maghiare care au fost separați de „patria-mamă” împotriva voinței lor.

Intrată în aplicare de la 1 ianuarie 2002, Legea pentru maghiarii din afara granițelor definește întâi de toate potențialii beneficiari ai sprijinului din partea guvernului de la Budapesta, mai exact persoanele care, la cerere, devin posesoare ale „certificatului de maghiar”.

Certificatul sau legitimația de maghiar este un document emis celor care se declară etnici maghiari și care suplimentar, îndeplinesc următoarele condiții: nu sunt cetățeni ungari; sunt cetățeni sau rezidenți în Croația, Iugoslavia (Serbia și Muntenegru), România, Slovenia, Slovacia sau Ucraina; și-au pierdut cetățenia ungară din alte motive decât renunțarea de bună voie; nu sunt în posesia unui permis de rezidență permanentă în Ungaria; au trimis o solicitare autorităților ungare competente; nu au cazier judiciar în Ungaria și nici nu au fost incluse pe lista persoanelor străine nedorite în această țară.

În plus, aceste persoane trebuie să dovedească cunoașterea limbii maghiare și să fie membre ale unei organizații maghiare sau ale unei biserici tradiționale maghiare.

Pe de altă parte, de prevederile Actului LXII/2001 pot beneficia și soțul/soția unui deținător de legitimație de maghiar, ca și copiii lor, chiar dacă aceștia nu se declară de origine maghiară. Conform Memorandumului de înțelegere dintre România și Ungaria acordarea acestor certificate se face doar pe teritoriul Ungariei.

Beneficiile și diferitele forme de sprijin oferite posesorilor certificatului (legitimației) de maghiar, programelor și organizațiilor maghiarilor din afara granițelor menite a păstra identitatea, cultura și limba maternă pot fi împărțite în cinci categorii principale:

1. *Drepturi culturale.* Acestea se referă la accesul gratuit în unele instituții publice din Ungaria precum arhive, muzee și colecții, biblioteci publice; dreptul de a beneficia de burse sau de cursuri de pregătire pentru profesorii de limbă maghiară; aceștia din urmă au dreptul și de a beneficia de cursuri de perfecționare și în țara lor de origine; dreptul la cardul de profesor, care acordă posesorului unele beneficii, printre care și posibilitatea de a cumpăra materiale didactice la un preț redus; dreptul de a deveni membru al Academiei Ungare de Științe sau de a primi distincții de stat.

2. *Ajutoare educaționale.* Acestea includ dreptul de a putea urma cursuri universitare, de doctorat, post-doctorale la orice școală din Ungaria; posibilitatea de a obține burse la aceste instituții, în condițiile legii; ajutoare dacă se urmează cursurile altor instituții decât cele din rețeaua de stat; card de student, pedagog sau învățător cu unele beneficii aferente: reduceri la transportul în comun, reduceri de până la 50% la cca. 200 de agenți economici (pentru cărți de specialitate etc); ajutoare pentru înființarea de noi departamente în universitățile/facultățile din țările din vecinătatea Ungariei, în colaborare cu o instituție parteneră din Ungaria; ajutoare materiale pentru familiile care au copii înscriși la școli cu predare în limba maternă; ajutoare financiare pentru studenți.

3. *Facilități pentru transportul public.* Se acordă gratuități pentru minorii sub șase ani și oamenii peste 65 de ani în transportul public local și de-a lungul Ungariei; compensarea cu 90% a prețului pe calea ferată, de patru ori pe an, pentru persoanele cu vârste între 7 și 64 de ani; facilități pentru grupuri care includ cel puțin zece minori.

4. *Finanțări pentru mass media.* Programele de știri TV pentru maghiarii din afara granițelor pot beneficia de finanțări; de asemenea se poate beneficia de acoperirea parțială a cheltuielilor ocazionate de birouri sau studiouri TV.

5. *Dezvoltare comunitară.* Se poate susține financiar o parte din costurile operaționale sau ale derulării de programe ale organizațiilor maghiarilor din afara granițelor.

Merită menționat aici că, în urma negocierilor cu România și Slovacia, dar și a recomandărilor forurilor internaționale competente, varianta revizuită a Legii nu a mai inclus alte două drepturi. Cel dintâi, care reglementa drepturile sociale se referea la dreptul deținătorilor legitimației de maghiar de a beneficia de asigurări sociale, inclusiv pensie și asigurări de sănătate, în cazul persoanelor care contribuie la aceste fonduri în Ungaria, ca și ajutor medical în cazuri de urgență. Pe de altă parte, s-a renunțat și la acordarea unor facilități privind dreptul la muncă în Ungaria, mai exact la posibilitatea de a beneficia de permis de muncă sau viză de lucru, pentru maximum trei luni pe an, în cadrul unei cote stabilite sau facilități la obținerea autorizațiilor de muncă.

Varianta revizuită a Actului LXII/2001 prevede că dreptul la muncă în străinătate al beneficiarilor legitimației de maghiar se face în baza legilor generale din Ungaria, care definesc această chestiune. Memorandumul de înțelegere dintre România și Ungaria prevede de asemenea ca toți cetățenii României, indiferent de originea etnică să beneficieze de aceleași drepturi la muncă în Ungaria.

4. Stadiul aplicării legii statutului

„Prin februarie-martie 2002, când a început aplicarea Legii a fost foarte mare proporția celor care solicitau legitimația de maghiar doar pentru conținutul simbolic al acesteia. Erau în special persoanele în vârstă, persoane care nu au avut nici un fel de alte beneficii. Ulterior, s-au reliefat acele grupuri care aveau și alte interese. În primul rând, ar fi cei care călătoresc frecvent în Ungaria și au o activitate pe teritoriul Ungariei, învață, muncesc etc, întrucât legitimația de maghiar conferă suficiente facilități de călătorie”, rezumă István Székely, coordonatorul Birourilor de informare pentru aplicarea Legii pentru maghiarii din afara granițelor.²⁴

²⁴ Interviu cu István Székely, coordonatorul Birourilor de informare pentru aplicarea Legii privind maghiarii din afara granițelor.

Așadar, la doar doi ani de la aplicarea efectivă a acestei Legi, singurele rezultate măsurabile sunt cele privind numărul (și respectiv procentajul) solicitărilor privind legitimațiile de maghiar sau al celor de elev, pedagog sau al cartelei de învățător.

Din analiza cifrelor (prezentate mai jos, pe baza datelor furnizate de Comisia de urmărire a aplicării Legii statutului) se pot trage câteva concluzii.

În România există cel mai mare interes pentru legitimațiile de maghiar, comparativ cu toate celelalte țări vecine Ungariei (494 mii de solicitări dintr-un total de cca 822 mii). Lucrul acesta este totuși normal dacă ținem cont că minoritatea maghiară este cea mai numeroasă tocmai în România.

Numărul etnicilor maghiari din România care au solicitat legitimație de maghiar este totuși relativ scăzut, respectiv circa o treime din numărul total (494 mii de solicitări dintr-un total estimat de 1,434 milioane de maghiari în România). Cererea pentru legitimațiile de maghiar nu este uniformă, interesul cel mai mare fiind manifestat în Harghita și Covasna (aproape 50% dintre maghiarii de acolo), iar cel mai mic în regiunile extra-carpătice (cca 10% din maghiarii din București, spre exemplu). Deși sunt departe de granița cu Ungaria, maghiarii din Harghita și Covasna rămân cei mai interesați și de legitimațiile pentru studii. Un caz interesant se întâlnește la nivelul județului Caraș-Severin unde sunt 1700 de solicitări pentru legitimații de maghiar și 0 cereri pentru studii.

Căutate sunt însă ajutoarele financiare pentru copiii ce studiază în limba maternă, chiar dacă suma oferită de Ungaria este mică (20 mii de forinți pe an). Circa 120 mii de copii primesc acest ajutor, dintr-un total de 150 mii de copii ce învață în școli cu predare în limba maghiară.

Situația generală privind solicitările și distribuția legitimațiilor de maghiar:

821.781 – cereri legitimații de maghiar în țările vecine Ungariei, exceptând Austria

800.010 – cereri aprobate

Situația solicitărilor de legitimații de maghiar / criterii de obținere stabilite de lege în România:

Nr. legitimații maghiar solicitate	Sub 18 ani	Peste 18 ani
493.627	26,48%	26,39% – pe baza apartenenței la UDMR 63,18% – apartenența la o biserică maghiară (reformată, unitariană, catolică etc.) 0,94% – apartenența la o organizație civică 9,49% – cunoașterea limbii

Aprobate: peste 90% din solicitări, cca. 450.000 (2/3 din restul până la 493.627 – urmează a fi înmânate)

Respinse: câteva sute de solicitări

4. Stadiul aplicării legii statutului

Repartiția cererilor de legitimații de maghiar pe județe:

Județ	Solicitanți maghiari / județ (%)	Nr. legitimații solicitate / județ
Alba	45,25	9.359
Arad	21,12	10.410
Bihor	30,84	48.051
Bistrița Năsăud	36,81	6.754
Brașov	23,92	12.189
București	10,07	1.170
Caraș-Severin	28,35	1.695
Cluj	29,56	36.148
Harghita și Covasna	33,78	193.625
Hunedoara	19,89	5.049
Maramureș	44,70	16.615
Mureș	33,78	77.112
Sălaj	46,41	26.533
Satu Mare	29,77	38.485
Sibiu	16,82	2.581
Timiș	15,53	7.851
	Medie pe țară: 31,88	Total: 493.627

Conform datelor recensământului din 2002

Legitimații de elev / pedagog / cartelă de învățător

Județ	Legitimație elev	Legitimație pedagog	Cartelă învățător
Alba	1516	188	21
Arad	421	123	9
Bihor	2545	815	61
Bistrița Năsăud	196	51	0
Brașov	1241	178	9
București	55	5	1
Caraș-Severin	0	0	0
Cluj	2749	426	128
Harghita și Covasna	16.667	3164	127
Hunedoara	433	34	6
Maramureș	1808	118	1
Mureș	5198	982	86
Sălaj	3006	349	0
Satu Mare	1575	400	15
Sibiu	52	30	1
Timiș	511	127	24
Total	37.973	6990	489

Datele sunt centralizate pentru perioada ianuarie 2002 – septembrie 2004

Interesul totuși nu foarte ridicat pentru legitimațiile de maghiar a fost relevat încă din octombrie 2003, când un sondaj al Centrului de Cercetare a Relațiilor Interetnice (CCRIT), intitulat „Radiografia opiniei publice maghiare din România”, arăta că doar circa 50 la sută dintre maghiari erau ferm decizi să-și ia certificatul, în timp ce aproape 30 la sută nu erau aproape deloc interesați de acest subiect.

Conform aceluiași sondaj, realizat la comanda UDMR, dintre cei interesați abia 18 la sută se gândeau la facilități, legitimația de maghiar având pentru restul doar valoare simbolică. Cel mai apreciat era sprijinul educațional, în bani, pentru școlari (pentru 56,8 la sută dintre cei chestionați), pe locul doi fiind facilitățile pentru transport. Restul facilităților nu păreau să fie prea interesante pentru subiecți, accesul gratuit în biblioteci sau muzee înregistrând scoruri de sub 1 la sută.

5. Efecte ale aplicării legii

Am văzut că Actul LXII/2001 își propune să asigure prosperitatea etnicilor maghiari din afara granițelor Ungariei și totodată să contribuie la păstrarea identității lor culturale și lingvistice.

Dincolo de caracterul generos al majorității acestor deziderate, Legea pentru maghiarii din afara granițelor își propusese în fond să aibă și impact la modul concret. Acesta este însă foarte greu de dovedit cu certitudine la acest moment, întâi de toate pentru că a trecut totuși puțin timp de la aplicarea concretă a legii. Pe de altă parte, lipsesc încă datele foarte exacte, ca și studiile sau sondajele care să abordeze aceste chestiuni.

Deși riscantă și nu foarte riguroasă din punct de vedere științific, tentativa noastră de identificare a efectelor de până acum ale aplicării Legii statutului are totuși garanția că acestea au fost relevate cel puțin la nivelul unor tendințe, care în anii din urmă, credem că vor deveni tot mai vizibile. În plus, considerăm că procesul adoptării și dezbaterii Legii statutului, cu toate tensiunile politice și diplomatice aferente de la un moment dat, permite tragerea unor concluzii utile atât pentru România și Ungaria, cât și pentru alte state europene cu minorități etnice semnificative.

Revalorizarea învățământului în limba maghiară?...

Garantarea folosirii limbii materne la toate nivelurile de învățământ, dar și asigurarea dezvoltării sistemului educațional în limba maghiară au fost deziderate constante ale minorității maghiare din România, în anii de după căderea regimului comunist. Acestea sunt acum în mare măsură împlinite, consfințite atât legislativ și juridic, cât și la nivelul realității cotidiene.

Cu toate acestea, deși învățământul în limba maghiară se desfășoară pe toate ciclurile de învățământ (de la cel preșcolar la cel universitar, vezi datele de mai jos) numeroși lideri ai comunității maghiare continuă să își

propună dezvoltarea învățământului în limba maternă. Aceste solicitări se referă îndeosebi la crearea a noi clase cu limba de predare maghiară, dar mai ales înființarea unei universități maghiare de stat. Situația la care s-a ajuns acum câțiva ani prin acceptarea de către autoritățile române a înființării unei universități particulare – Sapientia – cu finanțare privată sau din partea statutului maghiar pare să fie doar o soluție de compromis.

Datele de mai jos, furnizate de către Ministerul Educației și Cercetării arată printre altele, că ponderea numărului de elevi sau studenți maghiari în sistemul de învățământ românesc rămâne inferioară ponderii etnicilor maghiari în totalul populației României (circa 4–5% spre deosebire de 6,6%). Acest lucru constituie un bun argument în sensul nevoii creșterii numărului de locuri în școli pentru etnicii maghiari. Oricum, această tendință pare deja să se accentueze la nivelul învățământului preșcolar, unde circa 6,58% dintre copiii din întreaga țară învață în limba maghiară.

Sistemul de învățământ pe cicluri de învățământ și limbă de predare în anul școlar 2002-2003

Limba de predare	Unități	Secții	Total (U+S)	%	Total copii și elevi	%
0	1	2	3	4	5	6

I. Învățământ preșcolar

Total pe țară	8894	653	9547	100	629.703	100
Total minorități	653	653	1306	13,67	47.076	7,47
Maghiară	620	500	1120	11,73	41.457	6,58

II. Învățământ primar (clasele I-IV)

Total pe țară	5478	131	5609	100	990.807	100
Total minorități	313	131	444	7,91	55.921	5,64
Maghiară	297	120	417	7,43	50.036	5,05

III. Învățământ gimnazial (clasele V-VIII)

Total pe țară	6392	455	6847	100	1.207.505	100
Total minorități	257	455	712	10,39	61.265	5,07
Maghiară	250	384	634	9,25	55.702	4,61

IV. Învățământ liceal (clasele IX-XII/XIII)

Total pe țară	1286	102	1388	100	740.404	100
Total minorități	66	102	168	12,1	34.276	4,62
Maghiară	58	75	133	9,58	29.415	3,97

Numărul studenților înscriși în România în anul academic 2002-2003:

I. Învățământ superior public

Total studenți pe țară	457.259	100%
Total minorități	25.544	5,58%
Maghiară	21259	4,64%

II. Învățământ superior privat

Total studenți pe țară	139.038	100%
Total minorități	5140	3,69%
Maghiară	4503	3,23%

Și Legea pentru maghiarii din statele vecine Ungariei are drept obiectiv principal păstrarea identității lingvistice a minorității maghiare, iar până acum la acest nivel par să fie înregistrate rezultatele cele mai sesizabile.

În acest sens, ajutoarele în domeniul educației alocate de către statul ungar etnicilor maghiari din România sunt consistente (vezi mai jos). În baza înțelegerii cu Guvernul României, responsabilă de acest proces este Fundația Iskola (Școala), cu sediul la Cluj.

Conform unui raport înaintat la 8 aprilie 2004 de Consfătuirea Permanentă Maghiară (MÁÉRT) Comisiei de politică externă a Parlamentului ungar, din bugetul pe anul anterior, 12.366 miliarde forinți (0,233% din totalul cheltuielilor bugetare) au fost destinați ajutorării maghiarilor de peste granițe.

Alte alocări anterioare:

- anul 1999: 2,959 miliarde forinți
- anul 2000: 5,821 miliarde forinți
- anul 2001: 10,110 miliarde forinți
- anul 2002: 10,207 miliarde forinți

O parte din aceste sume s-au îndreptat spre asociațiile și fundațiile: Illyés (560,7 milioane forinți), Új Kézfogás, Apáczai, Teleki László, Mocsáry, Segítő Jobb, Pro Hungaris. În plus, Oficiul Ungar pentru Maghiarii din Afara Granițelor a coordonat ajutoare financiare și pentru Universitatea Sapientia (1,021 miliarde forinți), de asemenea, alocându-se bani și pentru cercetare. Din cele peste 12 miliarde de forinți, dincolo de granițele Ungariei s-au folosit 1,461 miliarde (1,2 miliarde în 2002).

Trebuie menționat că, de ajutoarele pentru educație, pot beneficia nu doar posesorii legitimației de maghiar, ci și copiii care pot dovedi că sunt maghiari sau că frecventează școli cu predare în limba maghiară. Aceste ultime facilități au fost introduse în varianta revizuită a Legii statutului în urma presiunilor internaționale (inclusiv ale României și Slovaciei), prin care se solicita evitarea caracterului discriminatoriu al legii.

Revenind, trebuie spus că Fundația Iskola a primit până acum circa 8 milioane de euro (două treimi din suma totală) de la statul ungar, urmând să acorde banii pe diferite proiecte solicitate. Concret, numai în acest an, circa 120 de mii de elevi și 4.600 de studenți au depus cereri pentru a bene-

ficia de bursele oferite de statul ungar în baza Legii pentru maghiarii din afara granițelor, bursele fiind oferite odată cu începerea noului an școlar.²⁵

Pe de altă parte, Ministerul Educației din Ungaria oferă burse de sprijinire a învățământului din zonele cu o pondere redusă a populației maghiare. Această susținere materială constă în acoperirea (totală sau parțială) a cheltuielilor legate de naveta a 3015 copii, adică aproximativ 90% din totalul cererilor. În plus, sunt sprijiniți financiar și profesorii din școlile cu predare în limba maghiară, în special cei care predau în alte localități decât cele de rezidență, „important fiind ca aceste școli să aibă profesori calificați”. O altă formă de sprijin ar fi acordarea de cazare în internate, printr-un program ce se desfășoară prin Fundația Ilyés, în cazul copiilor care, pentru a beneficia de o formă de învățământ, ar trebui să facă o navetă prea lungă.

Nu în ultimul rând, Legea pentru maghiarii din afara granițelor oferă posesorilor de card de profesor sau de pedagog unele beneficii, printre care și posibilitatea de a cumpăra materiale didactice la un preț redus. Desigur, nu este tocmai la îndemână pentru orice cadru didactic să meargă în Ungaria pentru a-și achiziționa cărțile sau materialele necesare, dar este foarte important să știe că, atunci când o poate face, are dreptul la bunuri didactice achiziționate gratuit în valoare de 12 mii de forinți (aproape 2 milioane lei).

Deși nu sunt extrem de importante valoric, toate aceste ajutoare – în opinia a numeroși etnici maghiari – contribuie la *revalorizarea* învățământului în limba maternă. „Legea statutului este importantă pentru că oferă o modalitate concretă de întărire a identității etnice a maghiarilor din România, a conștiinței lor naționale, în sensul apartenenței. Măsurători, cercetări oficiale despre această problemă nu s-au făcut, dar avem semnale și date despre faptul că acordarea de ajutoare a sporit numărul celor înscriși în școlile cu predare în limba maghiară și asta chiar în pofida unui declin demografic”, spune József Kötő. „Iar tot acest ajutor material, mai apoi, se va converti în cantitatea de știință pe care copiii o vor înmagazina”.²⁶

Deși nu este confirmat încă prin date certe, se poate estima că tot mai mulți copii din familii mixte aleg să studieze în limba maghiară, știind că de-a lungul școlii pot beneficia de sprijin financiar din partea statutului ungar. „Acest lucru este vizibil în special în zonele în care există populație

²⁵ Declarație a președintelui Fundației Iskola, Hunor Kelemen, citată de buletinul DIVERS (www.divers.ro), nr. 166, 3 iunie 2004. Potrivit acestuia, bursa se ridică la 22.400 de forinți pe an pentru elevii claselor I-XII și la 2.800 de forinți pentru studenți. El crede că motivul pentru care au solicitat burse doar o parte din cei circa 10.000 de studenți maghiari din România îl reprezintă suma mult prea mică oferită de statul ungar. Fundația Iskola a anunțat că de anul viitor va lansa un nou program de burse sociale pentru studenții maghiari.

²⁶ Interviu cu József Kötő, fost secretar de stat în Ministerul Educației, responsabil în cadrul Departamentului învățământ al UDMR.

mai săracă și căreia acest sprijin material îi conferă mai multe posibilități de a subzista”, consideră Gyula Szép.²⁷

Tendința este acceptată, deși mai mult ca o posibilitate, și de către președintele UDMR, Béla Markó: „Ajutoarele educaționale s-ar putea să întărească intenția părinților și copiilor de a învăța în limba maternă, în clase cu limbă de predare maghiară. Acolo unde există o dilemă, în sensul de a da copilul într-o clasă cu predare în limba română sau cea maternă, ajutoarele financiare ar putea totuși să influențeze decizia, în sensul de a învăța în maghiară”.²⁸

O opinie complementară, care totuși susține ideea revalorizării învățământului în limba maghiară a fost emisă de senatorul UDMR Péter Eckstein-Kovács: „Ce interesează în primul rând este totuși calitatea învățământului. Pe undeva este vorba și de schimbarea unei mentalități pentru că, dacă într-o perioadă, cei care știau limba maghiară sau proveneau din familii mixte nu urmau școli în limba maghiară, acum – datorită schimbărilor economice în primul rând – cunoașterea limbii și a culturii maghiare poate însemna un atu în viața socială”.²⁹

*...cu posibile influențe asupra familiilor mixte
și a grupurilor etnice izolate*

Disputele politice privind impactul Legii statutului sau a tehnicilor de implementare a acesteia au făcut ca variantele asupra unor probleme în liti-giu să fie modificate în mai multe rânduri.

Printre altele, între guvernele Ungariei și cel al României s-a dus o amplă dispută privind persoanele care sunt îndreptățite să primească legiti-mație de maghiar. După o primă înțelegere între premierii Viktor Orbán și Adrian Năstase se convenise ca în cazul aparținătorilor (membri ai familiei unui etnic maghiar) să nu se emită legitimații de maghiar, ca în alte țări.

Ulterior, după o nouă modificare a Actului LXII/2001, reglementările ungare au stabilit că pentru un minor este suficient ca un singur părinte să ceară legitimație de maghiar. Pentru a evita însă noi dispute, în România s-a decis (la inițiativa UDMR) condiționarea semnării de către ambii părinți a cererii de acordare a legitimației de maghiar pentru minor și, în ipoteza că vreunul dintre părinți lipsește de la domiciliu, acesta să-și poată expri-ma acordul în scris.

Așadar, în ce măsură facilitățile oferite în baza Legii pentru maghiarii din afara granițelor au putut determina membri ai familiilor mixte să soli-cite legitimație de maghiar și implicit să-și asume această identitate? Este foarte greu de spus în acest moment. „Avem în acest sens de aici o veste,

²⁷ Interviu cu GyulaSzép, responsabil în cadrul Departamentului Cultură și Culte din cadrul UDMR.

²⁸ Interviu cu Béla Markó, președinte UDMR și senator în Parlamentul României.

²⁹ Interviu cu Péter Eckstein-Kovács, senator UDMR.

de colo alta, dar acestea nu sunt chiar «date» și nu m-aș hazarda în aprecieri”, spune István Székely. „Cert este doar că în baza acestor facilități s-a optat pentru învățământ în limba maghiară în locul celui în limba română acolo unde s-au acordat și alte sporuri, de exemplu pentru navetă, ca și restul programelor care sprijină învățământul”.³⁰

Pe de altă parte, există și un efect indirect al Legii statutului asupra acelor copii care frecventează școli cu predare în limba română. Despre ce este vorba mai exact: există o prevedere a Legii învățământului care spune că, la cerere, în școli se pot înființa grupuri de studiu al unei materii care nu se regăsește în programa obișnuită. Această prevedere a permis înființarea mai multor astfel de clase informale de studiere a limbii maghiare, îndeosebi în zonele izolate sau locuite de grupuri cu o identitate etnică nu foarte clar definită (ceangăii, spre exemplu). „Avem aici semnale că a sporit numărul unor astfel de grupe de studiere a limbii maghiare. Devine evident, deci, că aceia care până acum nu aveau nici un fel de contact cu limba lor maternă, cu istoria sau cultura maghiară, prin intermediul acestui sistem au acces la învățământ în limba maternă, ceea ce, implicit, contribuie și la conștientizarea propriei identități. Sau, în unele cazuri, la păstrarea acesteia”, consideră József Kötő.³¹

Conform datelor furnizate de responsabilul UDMR, cele mai multe astfel de grupe de studiu funcționează în regiunile locuite de ceangăi, circa 700 de copii având astfel posibilitatea de a învăța și în limba maghiară. Dar aceasta nu e o situație singulară. „Un număr destul de mare de astfel de grupe există și în județul Maramureș, dar și în alte județe cu o pondere mai redusă a populației maghiare. Desigur, aceste situații depind în mare măsură de câte un profesor sau câte un preot care consideră o datorie de suflet asumarea acestor acțiuni în favoarea colectivității din care fac parte”, a mai spus József Kötő.³²

Și pentru că tot am pomenit de ceangăi³³, conform datelor oficiale centralizate de UDMR, circa 1600 de persoane, numai din Moldova, au solicitat legitimație de maghiar. „Această cifră este doar la nivelul județului Bacău, iar dintre aceștia cam jumătate locuiesc în localitatea Făget, unde există o comunitate maghiară. Din această statistică lipsesc oricum ceangăii din Hunedoara, din Harghita, din Brașov”, a arătat István Székely.³⁴

³⁰ Interviu cu István Székely, coordonatorul Birourilor de informare pentru aplicarea Legii privind maghiarii din afara granițelor.

³¹ Interviu cu József Kötő, fost secretar de stat în Ministerul Educației, responsabil în cadrul Departamentului învățământ al UDMR.

³² *idem*.

³³ Comunitatea ceangăilor reprezintă o populație de religie catolică, vorbitoare a unui dialect maghiar și care locuiește în mai multe județe din Moldova (Bacău îndeosebi). Dacă pentru istoriografia și oamenii de știință maghiari originea lor este indiscutabil maghiară, punctul de vedere oficial al autorităților de la București este că această comunitate este românească la origine.

³⁴ Interviu cu István Székely, coordonatorul Birourilor de informare pentru aplicarea Legii privind maghiarii din afara granițelor.

„Democratizarea” ajutoarelor pentru etnicii maghiari

După căderea regimurilor comuniste în estul Europei, unul dintre obiectivele principale ale politicii guvernelor de la Budapesta a fost ajutoarea minorităților maghiare din țările vecine.

În cazul maghiarilor din Transilvania aceste ajutoare au fost consistente și au cunoscut forme dintre cele mai diverse: sprijin financiar pentru dezvoltarea sistemului de învățământ la toate nivelurile, a rețelelor de tehnică de calcul, burse de studiu în Ungaria, programe derulate de fundații de interes public ce au sprijinit înființarea sau dezvoltarea unor instituții sociale sau mass media etc. Este greu de făcut o estimare a acestor ajutoare, dar merită menționat în acest sens că numai pentru anul școlar 2004–2005 au fost alocate 1450 de miliarde de forinți pentru funcționarea Universității private Sapientia din Transilvania (asta în condițiile în care confruntat cu o criză financiară, guvernul de la Budapesta a redus aceste fonduri, de la o sumă inițială de 2000 de miliarde de forinți).

Toate aceste programe au, în general, o caracteristică importantă: sunt destinate fie copiilor și tinerilor aflați la începutul studiilor sau al carierei, fie elitei politice și culturale maghiare.

În schimb, Legea pentru maghiarii din afara granițelor pare să fi extins aria beneficiarilor de sprijin din partea Ungariei (patria-mamă). Cel puțin, prin programul educațional, în care se sprijină familiile sărace ai căror copii studiază în limba maghiară, sunt vizate persoane care nu sunt aflate nici în rândul elitelor și nici în localități urbane.

„O dată cu ajutoarele educaționale promovate de Legea statutului avem de a face cu primul program care se adresează chiar tuturor. În lumina sistemului de facilități oferite până acum de Ungaria, a devenit evident că abia câteva mii de persoane din România sunt beneficiare ale unor programe”, consideră István Székely. „Ca să se lărgască acest cerc, pentru ca tot mai mulți să beneficieze de facilități, trebuia definit cine sunt, de fapt, maghiarii de dincolo de granițe. Din această perspectivă, legitimația de maghiar reprezintă acel instrument cu care aflăm cine este maghiarul de dincolo de granițe și cine nu. După ce prin mijloace juridice s-a definit acest cadru, putem iniția programe care să se adreseze tuturor acestora. Oricum, facilitățile oferite pentru învățământul în limba maghiară au ajuns în comune în care în ultimii 15 ani n-a ajuns nici un alt proiect”.³⁵

Reducerea fenomenului emigrației?

După anul 1990, emigrarea în Ungaria a maghiarilor din afara granițelor s-a accelerat semnificativ, la acest lucru contribuind atât diferența de

³⁵ Interviu cu István Székely, coordonatorul Birourilor de informare pentru aplicarea Legii privind maghiarii din afara granițelor.

dezvoltare economică dintre majoritatea țărilor vecine și Ungaria, cât și afinitățile lingvistice și culturale.

Conform datelor ultimului recensământ efectuat în România (în anul 2002), s-au declarat de naționalitate maghiară 1.431.807 de persoane, cu 190 mii mai puțin decât cu zece ani înainte, ajungându-se astfel la nivelul înregistrat de recensământul din 1930.

Totuși, scăderea numărului populației este o tendință cvasi-generală în România. Numai în intervalul 1992–2002, numărul românilor s-a diminuat cu 5 la sută, cel al germanilor s-a înjumătățit, în timp ce scăderi semnificative au înregistrat și etniile ruso-lipoveană, ucraineană, sârbo-croată, bulgară, evreiască.³⁶

Revenind însă la tendințele demografice înregistrate la nivelul etniei maghiare, trebuie spus că scăderea numărului acestora se datorează într-o proporție de circa 30–50% fenomenului migrației. Specialiștii nu sunt unanimi în această privință: astfel, sociologul Valér Veres, declara că circa o treime din această scădere este reprezentată de cei care s-au stabilit definitiv în Ungaria, iar alte 30 de procente de pierderea rezultată din raportul negativ al nașterilor și deceselor. Puterea de asimilare a fost estimată la circa 5 procente.³⁷

În schimb, cercetătorul Nándor Bárdi consideră că migrația populației maghiare din România a contribuit în proporție de doar circa 50 la sută la scăderea totală a populației (prin emigrare în Ungaria și țări occidentale), în timp ce reducerea naturală a reprezentat 40 la sută, iar schimbarea naționalității 10 procente.³⁸

Un recent sondaj de opinie, realizat de către Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice (CCRIT) din Cluj arată însă că procentul maghiarilor din România care vor să emigreze se situează doar pe la circa 11 la sută din totalul populației. Cei care vor să muncească în străinătate reprezintă între 11 și 19 la sută. Dintre aceștia, peste 40 la sută vor să plece în Ungaria pentru a munci și peste 20 la sută în alte țări din Europa occidentală. Dintre cei care vor să plece definitiv din România, peste 56 la sută preferă Ungaria, iar dintre aceștia aproape un sfert fiind tineri până la 25 de ani. Extrem de surprinzător, cea mai scăzută tendință de emigrare este înregistrată în regiunile secuiești.³⁹

³⁶ Conform datelor recensământului populației și locuințelor, efectuat în anul 2002. Vezi în acest sens www.inssee.ro.

³⁷ Declarație citată în buletinul DIVERS (www.divers.ro), nr. 99, 19 decembrie 2002.

³⁸ Conform Nándor Bárdi, *Hungary and the Hungarians Living Abroad: a Historical Outline*, în *Regio – a review of Studies on Minorities, Politics and Society*, Budapesta, 2003, p. 122.

³⁹ *Radiografia opiniei publice maghiare din România*, sondaj de opinie realizat în perioada 10–24 octombrie 2003 de către Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice (CCRIT) la solicitarea UDMR.

Emigrarea, pe fondul unei scăderi constante a numărului maghiarilor, a fost percepută drept o problemă foarte serioasă la Budapesta, iar rezolvarea ei a constituit una din ideile care au stat la baza elaborării Legii statutului.

Deși Ungaria (ca multe țări vest-europene) se confruntă cu o scădere a populației, iar necesarul de forță de muncă este în creștere, „autorii proiectului de lege au pornit de la ideea că, din punctul de vedere al politicii naționale maghiare, ar fi dezirabil ca maghiarii din țările vecine să rămână și să se realizeze pe meleagurile lor natale”.⁴⁰

În schimb, din punct de vedere profesional, Ungaria nu poate să nu fie interesată să „mențină pe poziții” maghiarii din țările vecine atâta timp cât în acest mod „și-ar rezolva problema deficitului permanent de personal calificat la modul cel mai ieftin și fără a crea mari probleme de adaptare prin atragerea profesioniștilor”.⁴¹

Oricum, dezbateră politică din Ungaria a fost animată pe acest subiect, argumente viabile prezentând atât cei care au susținut că în cazul în care maghiarii din țările vecine pot călători fără restricții deosebite în Ungaria, iar acolo beneficiază de anumite facilități, mai puține persoane vor opta pentru părăsirea locurilor natale, cât și oponenții acestei idei. Argumentele celor din urmă se bazează pe ideea că, oferind avantaje în Ungaria în condițiile în care acolo nivelul de trai este mai ridicat și salariile mai mari, tentația de a se stabili în Ungaria va fi cu atât mai pronunțată.

Care este totuși influența aplicării Legii pentru maghiarii din afara granițelor asupra fenomenului emigrării? Și la acest capitol lipsesc datele certe, însă în opinia celor consultați la realizarea acestui raport facilitățile oferite prin lege pot influența doar marginal decizia etnicilor maghiari de a-și părăsi țara de origine.

„Chestiunea e complicată, având în vedere că emigrarea ar privi mai curând persoanele care au ieșit din sistemul de învățământ. Atunci când se pune problema emigrării, în afară de conștiința identitară mai vorbim și de o serie de alți factori, în special de ordin economic”, spune József Kötő. „Evident, dintre cei care se duc la studii în afara granițelor, și asta este deja o evidență, foarte puțini se mai întorc. Se căsătoresc, își găsesc locuri de muncă etc. Atâta vreme cât există această diferență uriașă între nivelul de trai din Ungaria și România, nu prea există soluții. Să presupunem că cineva s-ar întoarce în România pentru a deveni profesor. Un salariu lunar incluzând sporurile de grad și vechime s-ar cifra pe la echivalentul a 18.000–30.000 forinți, iar dacă ar vrea să se stabilească în Ungaria și să fie profesor, la 80.000 de forinți. Decizia nu e chiar atât de dificil de luat în aceste condiții”.⁴²

⁴⁰ Zoltán Kántor, *Legea statutului și politica națională maghiară*, în *Provincia* nr. 5 (13), anul 2, mai 2001.

⁴¹ *idem*.

⁴² Interviu cu József Kötő, fost secretar de stat în Ministerul Educației, responsabil în cadrul Departamentului învățământ al UDMR.

Nici cercetătorul Zoltán Kántor nu este prea optimist în ce privește diminuarea emigrării în urma facilităților oferite de Legea Statutului, opinând în plus că doar mai multă autonomie în regiunile locuite preponderant de maghiari ar putea contribui la acest lucru. „Motivele emigrării din România în Ungaria, dar de fapt și din alte state precum Ucraina sau Serbia și Muntenegru, sunt în primul rând de ordin economic și nu din cauza protecției deficitare a drepturilor minorităților. Poate, o eventuală autonomie teritorială în Secuime să poată contribui la diminuarea emigrării”, spune Zoltán Kántor.⁴³

Autoritățile române nu privesc însă cu îngrijorare acest fenomen al emigrării etnicilor maghiari. „Tendința este de scădere a numărului românilor care doresc să-și stabilească domiciliul definitiv în altă țară, inclusiv în Ungaria. Foarte mulți oameni pleacă pentru munci sezoniere, la burse, la stagii care pot dura câțiva ani, atunci când este vorba de intelectuali”, spune diplomatul Bogdan Aurescu. „Trăim într-o astfel de lume, în care mobilitatea este foarte mare, acest lucru nu trebuie să ne sperie. Orizonturile noastre se largesc tot mai mult. Important este ca oamenii să nu plece pentru că simt că în România nu au șanse să se afirme”.⁴⁴

Influențarea relațiilor diplomatice româno-ungare

Adoptarea Legii privind maghiarii din afara granițelor a dat naștere la o veritabilă dispută diplomatică între Ungaria și doi dintre vecinii săi, Slovacia și respectiv România.

Timp de peste un an de zile, relațiile dintre Budapesta și București au fost tensionate, punând în pericol reconcilierea politică realizată cu mare dificultate după semnarea Tratatului bilateral din septembrie 1996, precum și parteneriatul strategic dintre cele două țări.

Dacă în Ungaria Legea statutului a fost privită ca un important pas înainte spre „instituționalizarea națiunii etnoculturale maghiare în Bazinul Carpatic și ca o posibilă soluție pentru ca «țara-mamă» să își poată împărtăși bunăstarea materială cu maghiarii din țările vecine și să le poată oferi acestora asistență culturală”⁴⁵, în schimb, în România ea a generat o mulțime de reacții negative.

Legea a fost văzută aici de majoritatea politicienilor și de numeroși analiști independenți ca venind în contradicție cu normele juridice internaționale din domeniul protecției minorităților etnice și cu legislația internă românească.

⁴³ Interviu cu Zoltán Kántor, cercetător la Institutul Teleki László din Budapesta.

⁴⁴ Interviu cu Bogdan Aurescu, secretar de stat pentru probleme europene în cadrul Ministerului Afacerilor Externe.

⁴⁵ Constantin Iordachi, *Redefinirea granițelor națiunii în Europa post-comunistă: o comparație între legea statutului maghiarilor și politica României privind acordarea cetățeniei duble în Republica Moldova*, în *Altera* nr. 20–21, anul IX, 2003, pp. 69–70.

„Punerea în aplicare a Legii va produce o relație de loialitate specială cu statul-mamă, o direcționare a intereselor și a relațiilor culturale, sociale și posibil economice ale maghiarilor Europei Centrale și de Est, spre Budapesta”, considera Gabriel Andreescu, un cunoscut militant pentru apărarea drepturilor omului într-un text în care comenta varianta inițială a Legii statutului. „Folosind dreptul colectiv al «națiunii maghiare» guvernul ungar va avea un instrument esențial de influențare a opțiunilor minorității maghiare, transformând loialitatea identitară într-o loialitate politică. (...) Se adaugă pericolul oricărui drept colectiv care nu este limitat când intră în conflict cu dreptul individual. Administrarea «certificatului de maghiar» va fi un instrument de presiune – și deci, posibil, unul de intervenție – a organizației recunoscute de statul maghiar asupra membrilor comunității maghiare”, erau câteva din observațiile exprimate de Andreescu.⁴⁶

Și la nivel politic România a avut o opoziție serioasă față de varianta inițială a Legii statutului. Premierul Adrian Năstase a arătat în acest sens, în mai multe rânduri, că România dorește ca legea maghiară să aplice „principiile europene” și să elimine „discriminarea față de cetățeni pe baze etnice”, ca și „efectele sale extra-teritoriale”. Bucureștiul respingea câteva dintre prevederile din varianta inițială a Legii statutului, respectiv pe cele care se refereau la acordarea de facilități privind dreptul de muncă în Ungaria doar pentru cetățeni români de origine maghiară (invocându-se aici principiul discriminării în domeniul circulației forței de muncă), discriminarea în domeniul acordării de facilități societăților comerciale din statele vecine Ungariei, procedura de extrateritorialitate privind acordarea certificatului de maghiar etc.⁴⁷

Criticile României la adresa Legii statutului se refereau și la unilateralitatea în procesul de adoptare al legii. „Guvernul Republicii Ungaria a ignorat mecanismul bilateral Comisia Comună Interguvernamentală. [...] Acest mecanism bilateral constituie cadrul ideal pentru dezvoltarea dialogului și cooperării bilaterale, inclusiv în domeniul protecției minorităților” considera Adrian Năstase, Raluca Miga-Beșteliu, Bogdan Aurescu și Irina Donciu⁴⁸.

O altă chestiune care a nemulțumit diplomația de la București era menționarea în chiar preambulul Legii statutului a ideii că „maghiarii ce trăiesc în țările vecine sunt parte a națiunii maghiare ca întreg”.

⁴⁶ Gabriel Andreescu, *Proiectul de lege privind maghiarii din țările vecine*, în Provincia, mai 2001, anul II, nr. 5 (13).

⁴⁷ Conform buletinului informativ Divers (www.divers.ro), nr. 21 (120), iunie 2003 și Adrian Năstase, Raluca Miga-Beșteliu, Bogdan Aurescu și Irina Donciu, *Protecting Minorities in the Future Europe – Between Political Interests and International Law*, Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 2002, capitoul 7, secțiunea 7.2, 7.3.

⁴⁸ Adrian Năstase, Raluca Miga-Beșteliu, Bogdan Aurescu și Irina Donciu, *Protecting Minorities in the Future Europe – Between Political Interests and International Law*, Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 2002, pp. 110-111.

După cum am arătat mai sus, în cele din urmă, la presiunile României și Slovaciei, ca și a mai multor organisme internaționale, la 23 iunie 2003 Parlamentul de la Budapesta adoptă varianta cu modificări a Legii pentru maghiarii din afara granițelor.

Exact trei luni mai târziu România și Ungaria semnav la București un Acord privind modul de aplicare a Legii pe teritoriul României. Potrivit documentului, cetățenii români cu altă origine etnică decât cea maghiară nu pot primi certificate și nu vor beneficia de facilitățile prevăzute de Lege. Acordul invalida astfel prevederea din Legea statutului conform căreia membrii familiilor, cetățeni români de altă etnie decât cea maghiară, pot beneficia de ajutoarele respective. Totodată, procedurile de acordare a certificatelor de maghiar se vor desfășura pe teritoriul Ungariei, iar misiunile diplomatice pot numai să primească cereri, fără să emită sau să distribuie certificatele de maghiar. De facilitățile de ordin cultural, care vor fi acordate numai pe teritoriul Ungariei, vor beneficia elevii, studenții sau profesorii, indiferent de originea etnică, și care învață în instituțiile educaționale din România cu predare în limba maghiară. Facilitățile vor fi acordate pe baza calității de elev, student sau profesor în România, și nu pe baza unui certificat emis de Ministerul Educației din Ungaria. Documentul conține și o prevedere prin care se stipulează angajamentul părții ungare de a dispune măsurile necesare pentru a modifica certificatele de maghiar, conform recomandărilor Comisiei Europene din decembrie 2002, care prevedeau necesitatea eliminării din forma și conținutul certificatului a elementelor ce ar putea crea o legătură de tip politic între statul ungar și minoritatea înrudită (coroana Sf. Ștefan de pe copertă, anumite citate cu simbolică națională, aparența de pașaport etc). Acordul conține totodată, și o clauză de reciprocitate care prevede că etnicii români din Ungaria se vor bucura de aceleași facilități ca etnicii maghiari din România.

„Acordul reprezintă o victorie diplomatică importantă pentru România și Ungaria, care au câștigat, astfel, împreună, încă o bătălie pentru Europa”, afirma premierul român Adrian Năstase, care adăuga că semnarea documentului consemnează capacitatea de comunicare și dialog dintre cele două țări, acceptarea standardelor europene în materie de protecția minorităților și respectarea suveranității naționale. La rândul său, premierul maghiar Medgyessy Péter a declarat că Acordul privind Legea statutului răspunde intereselor celor două țări, minorității maghiare și așteptărilor europene. El a mai apreciat modul în care cele două țări și-au conciliat opiniile divergente, dar nu a uitat să adauge că România mai are de rezolvat doleanțe ale minorității maghiare.

Dincolo de vorbele protocolare, obișnuite în astfel de ocazii, Acordul de aplicare în România a Legii pentru maghiarii din statele vecine consemna totuși un nou moment important al relațiilor dintre cele două țări: capacitatea lor de a-și depăși împreună neînțelegerile, într-un cadru circumscris legislației internaționale.

„În mod paradoxal, divergențele asupra Legii statutului au avut un impact pozitiv asupra relațiilor româno-ungare”, consideră Béla Markó.

„De ce? Fiindcă s-a dovedit că relațiile celor două țări suportă astfel de liti-gii și că ele sunt capabile să-și rezolve problemele. Din toate punctele de vedere, în prima fază adoptarea Legii a avut un impact negativ, iar între România și Ungaria a intervenit o răceală. Ulterior însă, cele două țări au reușit să-și rezolve problema, așa că rezultatul este pozitiv”.⁴⁹

O opinie asemănătoare împărtășește și diplomația românească, care totuși accentuează faptul că, prin internaționalizarea disputei s-a reușit mai ușor găsirea unei soluții. „Independent de tonalitatea dezbaterilor, nici Guvernul român, nici cel ungar nu au tratat-o ca pe o problemă în relațiile bilaterale, ci ca pe o problemă legată de standardele europene cu privire la care organismele europene sunt chemate să se pronunțe”, spune Bogdan Aurescu. „În discuțiile bilaterale s-au aplicat soluțiile identificate de orga-nismele europene. Așadar, cred că relația bilaterală nu a fost afectată, chiar dacă a existat un potențial foarte mare în acest sens. Numai că problema a fost ges-tionată într-o asemenea manieră încât astfel de probleme nu au apărut”.⁵⁰

Analizii independenți sunt însă ceva mai circumspecți în aprecieri. „Nu cred că disputele privind Legea statutului au influențat prea mult rela-țiile dintre Ungaria și vecinii săi. A existat un moment de tensiune la înce-putul dezbaterilor, cu proteste multiple la adresa legii. Numai că, în cele din urmă nu au avut loc nici un fel de schimbări majore”, spune Renate Weber.⁵¹

Cercetătorul Zoltán Kántor este chiar mai tranșant: „în opinia mea, rela-țiile dintre Ungaria și România nu au fost niciodată bune. Maghiarii din România au fost și vor fi o problemă pentru ambele state. Evident, există foarte multe înțelegeri, acorduri formale, dar asta nu semnifică deloc rela-ții bune. Legea statutului a fost un nou capitol al tensiunilor dintre cele două state. Evident, contextul e puțin diferit, dat fiind faptul că Ungaria este deja în structurile euro-atlantice, iar România nu încă pe deplin”.⁵²

Contribuție la ameliorarea climatului interetnic în România...?

La sfârșitul anului 2002, tocmai în perioada în care disputele politice dintre România și Ungaria începeau să se calmeze, la București era dat publicității al treilea Barometru al Relațiilor Etnice, o anchetă sociologică reprezentativă pentru evaluarea climatului interetnic din România. Datele oferite de acest studiu nu erau într-un totuș descurajatoare, atâta timp cât relațiile dintre români și maghiari nu mai erau considerate o problemă, așa cum fuseseră văzute cu mai puțin de un deceniu înainte. Totuși, 27 la sută

⁴⁹ Interviu cu Béla Markó, președinte UDMR și senator în Parlamentul României.

⁵⁰ Interviu cu Bogdan Aurescu, secretar de stat pentru probleme europene în cadrul Ministerului Afacerilor Externe.

⁵¹ Interviu cu Renate Weber, lector universitar, președinte al Consiliului Național al Fundației pentru o Societate Deschisă România.

⁵² Interviu cu Zoltán Kántor, cercetător la Institutul Teleki László din Budapesta.

dintre românii din toată țara și 19,9 la sută dintre cei din Transilvania încă considerau că există „un pericol maghiar”.

Pe de altă parte, românii considerau în mare majoritate că minoritățile au „atâtea drepturi câte le trebuie”, în timp ce maghiarii și etnicii romi credeau că au „prea puține”. Mai bine de jumătate dintre românii din Transilvania erau de acord ca statul ungar să acorde unele drepturi cetățenilor de etnie maghiară din România (întrebarea din cercetarea sociologică viza chiar Legea statutului) sau ca aceștia să aibă dublă cetățenie, însă peste 70 la sută dintre ei nu vroiau ca județele în care maghiarii sunt majoritari să aibă o autonomie mai mare. Pe de altă parte, peste 35 la sută dintre români nu ar fi fost de acord „sub nici o formă” cu înființarea unei universități de stat cu predare în limba maghiară, în timp ce peste 60 la sută dintre maghiari se declarau în favoarea acestei variante.⁵³

Cam acesta era climatul interetnic din România în momentul în care criza declanșată la nivel politic de disputele privind Legea statutului începea să intre într-o fază de regres. Un climat evident îmbunătățit, dacă îl comparăm cu începutul anilor '90, însă în continuare unul dominat de suspiciune și necunoaștere reciprocă, între români și maghiari.

Am încercat în acest raport să vedem în ce măsură aplicarea Legii pentru maghiarii din statele vecine a contribuit la ameliorarea sau, dimpotrivă, la perpetuarea conflictului româno-maghiar.

Trebuie spus că prin conflict înțelegem o confruntare (doar la nivel politic sau ideatic) între grupuri etnice diferite care caută să-și atingă propriile obiective, care adesea vin în contradicție cu interesele celorlalți.⁵⁴ Succint, în România încă există un conflict între concepția majorității – în sensul persistenței opiniei că drepturile maghiarilor sunt respectate și că de fapt ei ar trebui să accepte că aparțin națiunii române, eventual prin atenuarea până la dispariție a oricărei specificități – și cea a minorității maghiare, care vede lucrurile diametral opus. Pe de altă parte, conflictul e întreținut și de radicalismul unor voci din interiorul minorității maghiare, care, la rândul lor ar dori anihilarea „celeilalte părți” (vezi în acest sens solicitările de eliminare completă a școlilor mixte).

Nu este surprinzător că, la nivel oficial, în România se afirmă că nu există nici un fel de conflict interetnic, iar Legea pentru maghiarii din statele vecine nu face altceva decât să confere niște drepturi culturale și educaționale. „Noi nu am perceput Legea ungară ca pe o modalitate de rezolvare a unor probleme etnice. Cel puțin în România nu credem că există astfel de probleme. Nu putem vorbi de așa ceva fără a demonetiza această sintagmă și nu știi atunci cum să ne mai exprimăm când discutăm despre situația din

⁵³ O variantă completă a Barometrului Relațiilor Etnice poate fi găsită pe site-ul Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, www.edrc.ro.

⁵⁴ Pentru o dezvoltare teoretică a acestui concept vezi Alina Mungiu, *Transilvania subiectivă*, Editura Humanitas, București, 1999, pp. 217-220.

alte zone ale regiunii Europei de sud-est, unde sunt într-adevăr probleme etnice”, spune Bogdan Aurescu. „Așadar, această lege este menită să arate importanța pe care statul ungar o acordă minorităților maghiare din statele vecine și să le confere o serie de drepturi culturale și educaționale pe teritoriul ungar, ceea ce completează sprijinul acordat de statele de cetățenie”.⁵⁵

Reprezentanții minorității maghiare resping orice influență negativă a Legii ungare asupra relațiilor interetnice din România, dar nici nu sunt extrem de optimiști privind implicațiile sale benefice. „De la bun început nu mi-a plăcut ideea expusă de unii că o astfel de lege ar rezolva problemele maghiarilor în sensul că ar fi un act de reunificare a națiunii maghiare. Acestea sunt exagerări de care nu avem nevoie”, spune liderul UDMR, Béla Markó. „Condiția de minoritar presupune anumite dificultăți în ceea ce privește păstrarea identității culturale și naționale și de aceea fiecare țară încearcă să găsească căi de sprijinire a comunităților respective. Așa că, în cazul Legii statutului, doar s-a venit cu ideea unui cadru legislativ transparent și unitar în privința acestui principiu de a sprijini minoritățile ce trăiesc în alte țări”.⁵⁶

O opinie asemănătoare împărtășește și senatorul UDMR Péter Eckstein-Kovács: „Statele caută soluții pentru rezolvarea problemelor de natură etnică, iar una dintre posibilități este de a acorda un statut privilegiat – dacă vreți – de către statul mamă, minoritarilor naționali care sunt cetățeni ai altor state. În sine, nu cred că legea ungară sau alte legi de această natură ar rezolva problema minorităților naționale, dar este o încercare asemănătoare cu cele avute și de alte state”.⁵⁷

În schimb, deputatul Zsolt Szilágyi, lider al Uniunii Civice Maghiare, este doar parțial mulțumit de măsura în care Legea ungară se dovedește eficientă, iar în ce privește soarta minorității maghiare în relația cu majoritatea română are doar o singură soluție: autonomia. „Din punct de vedere simbolic, Legea statutului și-a îndeplinit scopul, însă nu a dat un răspuns definitiv problemei relației maghiarilor din afara granițelor și Ungaria. Complexitatea acestei relații este acoperită doar de dubla cetățenie”, consideră Zsolt Szilágyi. „Pe de altă parte, eu cred că protejarea identității maghiarilor se va realiza numai și numai creându-și instituții proprii. Nici guvernul din Ungaria și nici cel de la București nu vor ști mai bine care sunt doleanțele comunității maghiare din Transilvania decât însăși comunitatea sau liderii ei. Vorbim aici de instituții culturale sau de alte tipuri de instituții a căror creare intră în definiția autonomiei, a auto-administrării în toate problemele care pot fi preluate de la stat. Aici intervine și ideea subsidiarității. Eu cred că o descentralizare amplă a țării ar aduce România mult mai aproape de Europa. În această construcție, acele instituții proprii

⁵⁵ Interviu cu Bogdan Aurescu, secretar de stat pentru probleme europene în cadrul Ministerului Afacerilor Externe.

⁵⁶ Interviu cu Béla Markó, președinte UDMR și senator în Parlamentul României.

⁵⁷ Interviu cu Péter Eckstein-Kovács, senator UDMR.

care ar putea oferi cadrul propice pentru auto-administrare ar fi de folos pentru menținerea identității maghiarilor”.⁵⁸

Analistii politici din România subliniază mai ales importanța la nivel simbolic a Legii pentru maghiarii din statele vecine, pe care o consideră necesară, dar nu suficientă pentru ameliorarea climatului interetnic. „Întâi de toate cred că e nevoie de legi interne la nivelul fiecărui stat în ceea ce privește respectarea drepturilor minorităților, legi care să prevadă măsuri afirmative, să permită folosirea limbii materne peste tot, inclusiv în administrație, justiție etc. Pe de altă parte, mi se pare firesc ca minoritățile să primească ajutoare din partea statului-mamă, iar lucrul acesta se întâmplă peste tot în lume. Dar nu cred că e neapărată nevoie ca acest lucru să fie făcut printr-o lege, pentru că sunt măsuri care se pot lua la nivel administrativ.”, arată Renate Weber.⁵⁹

La rândul său, Dan Oprescu consideră: „Legea pentru maghiarii din statele vecine Ungariei are o pronunțată intenție simbolică. Proiectul a apărut ca o asumare de către Ungaria a unei responsabilități față de conaționali, asta pentru că, în cazul maghiarilor din România, când ai frustrări economice ai nevoie de compensații ideologice. Legea nu cred că înseamnă nimic mai mult, nu încearcă deturnarea loialităților sau alte lucruri la modul acesta”.⁶⁰

Un punct de vedere mult mai nuanțat, în susținerea nu atât a Legii ungare, cât a necesității unor astfel de forme de sprijin, exprimă Zoltán Kántor. „În regiunea noastră suntem martorii mai multor procese de construcție națională, fie în cazul majorității, fie al minorităților. Aceste procese sunt evident în conflict și nu văd nici un stat, nici o minoritate națională, nici un stat-mamă că ar renunța la aceste proiecte. În acest context, Legea pentru maghiarii din statele vecine rezolvă unele probleme, dar creează altele. Sunt probleme care există de mult timp și vor mai exista multă vreme. Legea ungară mi se pare doar ca un punct intermediar în acest proces. Oricum, cel puțin la nivel teoretic, Legea poate contribui la formarea unei Europe a națiunilor, în locul uneia a statelor naționale, chiar dacă granițele nu se modifică”.⁶¹

⁵⁸ Interviu cu deputatul Zsolt Szilágyi, reprezentant al mișcării autonomiste Uniunea Civică Maghiară din România (UCM).

⁵⁹ Interviu cu Renate Weber, lector universitar, președinte al Consiliului Național al Fundației pentru o Societate Deschisă România.

⁶⁰ Interviu cu Dan Oprescu, analist politic, expert în cadrul Departamentului pentru Relații Interetnice din cadrul guvernului României.

⁶¹ Interviu cu Zoltán Kántor, cercetător la Institutul Teleki László din Budapesta. În opinia sa Europa ar trebui să-și recunoască bazele etnice proprii și să instituționalizeze acest lucru, în sensul de a permite autonomii sporite la nivel regional, iar statele-mamă să poată oferi sprijin conaționalilor din afara granițelor.

...și la (re)definirea unor concepte teoretice

Dacă în raportul de față am preferat o abordare cantitativă, mai exact a implicațiilor și efectelor concrete ale Legii pentru maghiarii din statele vecine, trebuie spus că într-o abordare calitativă s-ar putea încerca să se vadă în ce măsură aceasta este un instrument de promovare sau protecție a drepturilor minorităților etnice și totodată dacă Legea contribuie la crearea/consolidarea unei națiuni maghiare transfrontaliere (în acest sens există mai multe opinii ale unor lideri politici și analiști maghiari, opinii ce nu au mai fost totuși citate în acest raport).

Pe acest subiect există o bogată literatură de specialitate, numeroși cercetători și teoreticieni ai chestiunilor legate de naționalism sau protejarea drepturilor minorităților emițând puncte de vedere dintre cele mai diverse.

Într-un extrem de succint rezumat, am consemna aici câteva dintre opiniile cele mai răspândite. Astfel, profesorii Stephen Deets și Sherrill Stroschein argumentează în lucrarea *Minority Autonomy in Liberal Democracies: Rights, Justice, and Hungarians in Central Europe* că Legea Statutului era în varianta inițială expresia cea mai clară a preeminenței comunității culturale asupra granițelor statale și a cetățeniei, lucru care nu este totuși conform valorilor liberalismului democratic.⁶²

Pe de altă parte, profesorul George Schopflin argumentează că în condițiile în care Ungaria încearcă să-și definească modernitatea în contextul Europei largite, Legea Statutului aduce o importantă contribuție la îmbogățirea conceptului de cetățenie. Schopflin, alături de Zoltán Kántor, Miklós Bakó și Brigit Fowler, susține totodată că Legea reprezintă un pas înainte către crearea unei Europe a diversității regiunilor și culturilor, spre deosebire de una a statelor națiune. Există însă și punctul de vedere care argumentează că Legea Statutului introduce totuși un concept al națiunii centrat pe etnicitate, spre deosebire de unul centrat pe cetățenie.⁶³

6. Concluzii

Chiar dacă nu a contribuit semnificativ la ameliorarea relațiilor interetnice, putând vorbi în acest sens mai curând de *menținerea unui status-quo*, Legea pentru maghiarii din statele vecine Ungariei reprezintă totuși un moment important în ce privește relațiile dintre români și maghiari, atât la nivel politic, cât și al cetățeanului obișnuit.

⁶² Conform Levente Salat, *The Hungarian Status Law – from the perspective of the Hungarian minority in Romania*, lucrare prezentată la 2002 CECOB/ASN Special Convention, Forlì, Italia, iunie 2002.

⁶³ Vezi în acest sens Nándor Bárdi, *Hungary and the Hungarians Living Abroad: a Historical Outline*, în *Regio – a review of Studies on Minorities, Politics and Society*, Budapesta, 2003.

Marele merit al Legii pare să fie în acest sens importanta *lecție a concilierii* dintre Budapesta și București, care au dovedit capacitatea de a-și depăși împreună neînțelegerile, într-un cadru circumscris legislației internaționale.

Pe de altă parte, Actul LXII/2001 reprezintă un *punct de cotitură în ceea ce privește relațiile maghiaro-maghiare*, care de acum înainte sunt nu doar normate și unificate, ci li se și conferă o importanță deosebită, prin acordarea unor semnificative drepturi culturale sau educaționale. Toate acestea, desigur, cu scopul asigurării prosperității etnicilor maghiari din afara granițelor Ungariei și a păstrării identității lor culturale sau lingvistice.

Primele rezultate ale aplicării Legii au început să fie deja vizibile, iar dintre cele mai importante menționăm *revalorizarea învățământului în limba maghiară*, atragerea către acest sistem educațional a tot mai multor copii ce provin din *familii mixte* sau a tinerilor ce locuiesc în *zone izolate* ori aparțin unor *grupuri culturale marginale* (ceangăii, spre exemplu).

Efectele asupra fenomenului *emigrării* populației maghiare în Ungaria sau în țări occidentale sunt totuși *aproape nule*, chiar dacă în intenție aceasta ar fi trebuit să fie una dintre principalele realizări ale aplicării Legii.

Nu în ultimul rând, Legea Statutului reușește să promoveze *ideea „unității culturale a națiunii maghiare”* nu doar în rândul vecinilor Ungariei, ci și la nivelul agendei Europei comunitare.

Octombrie 2004

MINORITĂȚI ÎN TRANZIȚIE

Raport privind politicile publice în domeniul minorităților naționale și etnice din România

1. Introducere

România, deși este un stat în care aproape 90 la sută din populație se declară de origine română, are o lungă istorie a conviețuirii multietnice și multiculturale. Pe acest teritoriu trăiesc de mai multe secole numeroase minorități etnice, dintre care 20 sunt în acest moment recunoscute oficial (în sensul că au reprezentare parlamentară) și a căror contribuție la dezvoltarea economică și culturală a țării nu este deloc de neglijat.

Pe de altă parte, protecția minorităților naționale reprezintă unul dintre criteriile politice pe care România trebuie să le îndeplinească pentru a putea adera la Uniunea Europeană. Acest lucru presupune două principii majore de abordare: punerea în aplicare a normelor anti-discriminare și sprijinirea drepturilor minorităților astfel încât acestea să-și conserve specificitatea și implicit să nu fie asimilate forțat în cultura majoritară.

Este România un bun exemplu în ce privește protecția minorităților? Chiar dacă se vorbește de un model românesc al reconcilierii interetnice, iar progresele în domeniu sunt sesizabile, credem că nu se poate spune că în țara noastră s-au rezolvat toate problemele existente. S-a reușit indiscutabil, întâi de toate, garantarea drepturilor fundamentale ale omului, inclusiv cele la asumarea propriei identități etnice, la educație și cultură în limba maternă, la libera asociere etc. Cu toate acestea, există în continuare mai multe chestiuni care, în opinia noastră, necesită o rezolvare sau reglementare urgentă.

De aceea, raportul de față își propune să analizeze politicile publice în domeniul minorităților naționale în perioada post-comunistă și implicit să identifice problemele care încă împieteză asupra respectării și protecției eficiente a minorităților naționale și a comunităților etno-culturale. Deși în literatura de specialitate se face o distincție clară între cele două tipuri de minorități, în raportul de față – doar din considerente editoriale – o să folosim preponderent denumirea de minorități naționale. Pe de altă parte, este necesară totuși o mențiune specială. Doar cele mai numeroase minorități naționale din România – maghiarii și romii – ridică dificultăți de gestiune a raporturilor interculturale.

Pentru că în două rapoarte anterioare ale Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală am analizat atât relațiile dintre majoritate și minoritatea maghiară (inclusiv măsura respectării drepturilor acestora), dar și stadiul

de aplicare a Strategiei guvernamentale de îmbunătățire a situației romilor, nu insistăm acum foarte mult pe problemele specifice ale celor două minorități.

După un scurt istoric al prezenței minorităților naționale pe teritoriul României, inclusiv în perioada comunistă, facem o trecere în revistă a problemelor și a politicilor publice în domeniu. Pe baza analizei legislației existente, a activității atât a organizațiilor minorităților naționale, cât și a instituțiilor publice responsabile, dar și a unor interviuri sociologice cu persoane direct implicate (oficiali, reprezentanți ai minorităților, oameni politici) am reușit să identificăm un set de cinci probleme relevante. Acestea țin de garantarea și asigurarea protecției minorităților, de îmbunătățirea mecanismului de reprezentare parlamentară, ca și a celui instituțional de promovare a identității etnice. Nu în ultimul rând, este vorba de accelerarea procesului de retrocedare a bunurilor comunitare și a proprietăților confiscate în timpul regimului comunist, ca și de necesitatea unor eforturi sporite în ce privește conservarea limbii, tradițiilor și culturii specifice diferitelor comunități etnice.

Desigur, în analiza de față am plecat de la premisa că problematica minorităților ține în primul rând de sfera civilă, statul sau guvernul trebuind să aibă atât un rol regulator, prin promovarea unei legislații care să permită comunităților etnice să se dezvolte și să reușească să aibă grijă de ele însele, cât și de protecție.

În încheiere, ne exprimăm speranța că recomandările oferite la finalul raportului ar putea constitui o bază de plecare pentru orice program politic și/sau de reconstrucție instituțională care își propune prezervarea diversității etnice și buna conviețuire dintre majoritate și minoritate.

2. Minoritățile naționale din România (1918–1989) – scurt istoric

Chestiunea minorităților naționale se pune cu acuitate în România, îndeosebi după primul război mondial, o dată cu destrămarea vechilor imperii multinaționale și crearea unor state naționale noi, printre care și România Mare.

La acea dată, mai exact imediat după 1 decembrie 1918, circa 28 la sută din totalul cetățenilor români aparțineau minorităților naționale, ponderea cea mai mare având-o maghiarii – 7,9%, urmați de germani – 4,1%, evrei – 4%, ruteni și ucraineni – 3,2%, ruși 2,3%, bulgari – 2%, țigani (romi) – 1,5%, turci – 0,9% etc. Pe de altă parte, conform datelor statistice din 1919, structura etnică a Transilvaniei era și mai eterogenă: români – 57,12%, maghiari – 26,46%, germani – 9,87%, evrei – 3,28%, alte naționalități – 3,27%.

Autoritățile române au luat urgent măsuri pentru a crea un cadru legal care să asigure deplina egalitate a tuturor persoanelor, indiferent de originea lor etnică. Astfel, o dată cu ratificarea prin decrete-regale a unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei, s-a acordat cetățenia română tuturor locuitorilor din aceste teritorii. De asemenea, prin mai multe decrete-lege din 1918 și

1919 s-a recunoscut calitatea de cetățeni români evreilor din Vechiul Regat, care până atunci o puteau obține doar prin cereri individuale.¹

Pe de altă parte, „Consiliul celor patru” puteri învingătoare (Franța, Marea Britanie, SUA și Italia) impune statelor succesoare monarhiei habsburgice să semneze un tratat special privind minoritățile. Deși inițial se opune acestei inițiative, considerând că Tratatul poate alimenta tendințele unor cetățeni de a ieși de sub autoritatea statului unde locuiesc și de a se adresa unor foruri internaționale, România va semna documentul la 10 decembrie 1919.

Un alt moment important e marcat la 29 martie 1923, când este promulgată o nouă constituție, democratică, prin care se consfințează faptul că toți românii „indiferent de originea etnică, de limbă sau religie” se bucură de toate libertățile consfințite de lege. Și legislația ulterioară, în ce privește educația, cultura, dreptul de proprietate etc, adoptată pe baza Constituției, avea în vedere aceleași principii.

În România interbelică situația minorităților este totuși una paradoxală. Întâi de toate, există un cadru legislativ destul de coerent, ceea ce permite dezvoltarea activității politice, culturale, economice a celor mai multe minorități. Fiecare dintre acestea are propria organizație, unele chiar partide cu reprezentare parlamentară. În acea perioadă crește numărul școlilor și claselor în limba maternă, ca și cel al publicațiilor. Astfel, în 1922 se tipăreau în România un număr de 657 de ziare și 524 de reviste, dintre care 181 ziare și 75 reviste în limbile minorităților naționale (144 în maghiară, 71 în germană, 17 în rusă, 6 în ebraică, 5 în bulgară etc).²

Pe de altă parte, prin legea învățământului particular (din decembrie 1925), minoritățile naționale își puteau constitui școli proprii cu predare în limba maternă, urmând ca totuși limba română, istoria și geografia României să se predea în limba oficială a statului. Pe aceeași linie se înscrie și legea pentru învățământul secundar, din mai 1928, care permitea, în regiunile locuite precumpănitor de o minoritate etnică, înființarea de secții cu predare în limba minorităților respective.

Dar integrarea minorităților naționale în cadrul statului român a cunoscut și numeroase momente tensionate, legate îndeosebi de tendința unor minorități de a obține unele drepturi suplimentare considerate inacceptabile pentru autoritățile centrale de la București, iar cazul cel mai elocvent în acest sens este cel al cererilor maghiarilor sau germanilor pentru obținerea autonomiei, inclusiv teritoriale.

¹ Arhivele Statului din România, *Minoritățile naționale din România (1918-1925)*, București, 1995, p. 8.

Trebuie adăugat că situația evreilor (privind obținerea cetățeniei române, dar nu numai) a reprezentat un „măr al discordiei” între clasa politică din România și cea din Europa încă de la Congresul de la Berlin din 1878. De asemenea, ar fi mai multe de spus despre politicile asimilaționiste duse în urma încorporării Dobrogei sau a Cadrilaterului (între 1913-1940).

² Ibidem, p.13.

Pentru foarte mulți dintre maghiarii din Transilvania, trecerea de la statutul de superioritate politică, economică și culturală la cel de minoritate a reprezentat o traumă și o problemă de adaptare, foarte greu de rezolvat. În acest context, partidul politic al minorității maghiare a cerut constant ca statul român să nu se amestece în viața școlilor cu predare în limba maghiară, să nu pretindă aplicarea programelor de învățământ și folosirea manualelor aprobate de autoritățile competente. Revendicările politice mai vizau lărgirea drepturilor pentru minoritățile naționale, ca și asigurarea unei conduceri exclusiv maghiare în județele în care aceștia constituiau majoritatea populației. Toate acestea au fost însoțite de o amplă propagandă externă prin care se arăta că minoritățile în România sunt supuse unui constant regim discriminatoriu.

De aceea, pentru a menține un anume control al situației, autoritățile decid înființarea la 22 decembrie 1920 a Secretariatului de Stat pentru afacerile minorităților etnice în cadrul Ministerului de Interne. O bună parte dintre inițiativele acestui secretariat aveau la bază convingerea că grija Ungariei pentru soarta minorității maghiare este doar un paravan care ascunde de fapt intenții revizioniste.

O altă chestiune care avea să influențeze dramatic relațiile interetnice din România interbelică este legată de recrudescența antisemitismului. Prezent manifest la nivelul opiniei publice – și fiind generat, printre altele, de prejudecata că evreii sunt o minoritate care refuză programatic să se integreze în cadrul statului și care urmărește totodată constituirea într-o elită care își propunea dominarea economică și culturală a țării – antisemitismul românesc va cunoaște forme ce încep prin adoptarea unei legislații discriminatorii anti-evreiești, va continua cu pogromuri, muncă forțată, deportări și vor sfârși prin participarea României la Holocaustul european.

Deși nu există un consens deplin al istoricilor privind numărul exact al victimelor, conform Raportului Comisiei Internaționale pentru Studiarea Holocaustului în România, „autoritățile civile și militare române sunt responsabile de moartea unui număr cuprins între 280.000 și 380.000 de evrei români și ucrainenii din România și teritoriile aflate sub administrație românească”. Circa 340.000 de evrei români au supraviețuit datorită faptului că Guvernul de atunci a suspendat deportările în anul 1943, cu 16 luni înainte ca România să iasă din alianța cu Germania nazistă și să se alăture Națiunilor Unite, conchide raportul.³

³ Raportul Comisiei Internaționale pentru Studiarea Holocaustului în România poate fi consultat pe situl Președinției Române, care a avut această inițiativă (vezi www.presidency.ro). Pe de altă parte, literatura de specialitate pe subiectul Holocaustului este deosebit de bogată. Conform Liviu Rotman, *Romanian Jewry. The First Decade after the Holocaust*, în vol. *The Tragedy of Romanian Jewry*, ed. Randolph L. Braham, New York, Columbia University Press, 1994, p. 287-288, numărul evreilor din România a scăzut de la 756.930 (înregistrați conform recensământului din 1930) la circa 372 de mii imediat după al doilea război mondial.

Conform aceluiași raport, ultimii ani ai perioadei interbelice s-au mai remarcat și prin adoptarea unei legislații rasiste și discriminatorii care a culminat cu deportarea a 25.000 romi în Transnistria, numărul de victime între aceștia fiind de aproximativ 11.000.

Odată cu încheierea celui de-al doilea război mondial, după o scurtă perioadă de tranziție marcată de speranța revenirii la normalitatea democratică, în România se instalează un regim totalitar. Regimul comunist va vorbi propagandistic de promovarea unei ideologii internaționaliste (opusă așadar exceselor naționaliste interbelice), dar în fapt va instaura arbitrarul și va desființa treptat drepturile și libertățile individuale.

În 1951, în urma unei noi împărțiri teritoriale (confirmată prin Constituția din 27 septembrie 1952), dar și la presiunea sovieticilor, România acceptă să creeze Regiunea Autonomă Maghiară în zonele locuite majoritar de către secui. Capitala regiunii, care va funcționa timp de opt ani, va fi la Târgu-Mureș. În aceeași perioadă în unele școli de stat din zonele locuite de ceangăi exista posibilitatea studierii în limba maghiară, posibilitate însă restrânsă în perioada național-comunismului.

Evenimentele din 1956 de la Budapesta au adus schimbări importante în relația dintre guvernanții de la București și maghiarii din Transilvania. Astfel, un eveniment care va marca negativ comunitatea maghiară este cel din anul 1959, când autoritățile comuniste decid unificarea Universității maghiare din Cluj cu cea românească, iar toate unitățile școlare în limba maghiară vor fi încorporate în școli românești. În a doua jumătate a anilor '60 presiunea asupra minorităților etnice se intensifică prin promovarea național-comunismului.

Chiar dacă sub regimul comunist mai toată populația României a avut de suferit, fie că privațiunile au fost de ordin politic, dar mai ales material, viața minorităților etnice va cunoaște unele forme specifice de represiune.

După 1965, în România lui Nicolae Ceaușescu minoritățile etnice erau desemnate prin sintagma „naționalități conlocuitoare”, în aparență o formulare mai democratică deoarece enunța o egalitate deplină indiferent de originea etnică. În practică însă lucrurile nu au stat deloc așa căci statutul minorităților nu era unul bazat pe asumarea diferenței. Astfel, sunt desființate școlile particulare sau confesionale cu predare în limba maternă, iar acestea sunt înlocuite cu instituții de învățământ doar cu clase cu predare în limba maternă. În plus, îndeosebi la universități, accesul elevilor, inclusiv minoritari, este restricționat, fiind favorizați cei „provenind din rândurile clasei muncitoare și cu o bogată experiență în producție”.⁴

⁴ William Totok, *Constrângerea memoriei*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 11.

Nu vom insista asupra efectelor politicii comuniste asupra minorității maghiare, căci aceasta a făcut obiectul unui raport prezentat într-un capitol anterior⁵.

Trebuie menționate însă câteva aspecte legate de soarta altor minorități naționale și etnice. Astfel, în primii ani de după încheierea războiului, datorită sprijinului acordat regimului lui Hitler, minoritatea germană din România va fi supusă unui amplu proces de persecuție, concretizat în deportări în Bărăgan sau Siberia (circa 70 mii de persoane fiind astfel strămutate), confiscarea averilor, arestări sau suspendarea temporară a drepturilor cetățenești. În 1950 germanii reprimesc dreptul de vot, iar abia din 1956 iau înapoi casele și gospodăriile de la sate. Pe de altă parte, în urma unei înțelegeri între guvernul român și cel al Germaniei federale, în anii '70 a început „exportul” masiv al etnicilor germani. În pofida unor realizări sociale și culturale, până în anul 1989 populația germană a scăzut la aproximativ 250 mii de persoane și s-a răspândit în rândurile ei o dispoziție defetistă.⁶

De o soartă aparent asemănătoare are parte și minoritatea evreiască, numai că în cazul acesteia emigrarea nu are la bază atât considerente economice (precum în cazul germanilor), cât mai ales naționale. Crearea statului Israel a constituit pentru evreii din România atât împlinirea unui vis străvechi, cât și o ocazie de a scăpa de represiunea și restricțiile economice existente în țara de rezidență. „Schimbările socio-economice ce se impuneau «de sus» precum naționalizarea întreprinderilor, a băncilor, a diverselor tipuri de întreprize comerciale, cooperativizarea micilor meseriași, desființarea sectorului privat în cadrul profesiilor liberale, exproprierea de imobile, trecerea averii mobile și imobile a comunității în patrimoniul statului, aplicarea brutală a unor legi și principii care trebuiau să instaureze regimul comunist, controlul statului asupra averilor ș.a. – au afectat profund cea mai mare parte a evreilor din România prin diminuarea considerabilă a averilor lor. (...) În pofida unei campanii antiemigraționiste, tendința în masă de a pleca a devenit obsesivă pentru evrei, punând autorită-

⁵ Vezi „*O lege pentru (aceiași) status-quo? – Raport privind efectele aplicării Legii pentru maghiarii din statele vecine Ungariei*”.

⁶ Mai mulți istorici germani (vezi în acest sens trilogia lui Johann Böhm publicată între 1993 și 2004 și dedicată relațiilor complicate ale etnicilor germani din România cu Germania interbelică și nazistă) consideră că radicalizarea etnicilor germani a fost o reacție de respingere a politicii naționale promovată de diferitele guverne ale României Mari și desigur influenței ideologiei naziste.

Ulterior, în timpul regimului comunist și îndeosebi după 1965, mai multe zeci de mii de etnici germani părăsesc România. În 1978 între Germania Federală și guvernul de la București se încheie un acord pe baza căruia etnicii germani puteau să plătească și să-și cumpere astfel dreptul de a emigra.

țile române într-o situație pe care nu o prevăzuse, iar pentru unii lideri comuniști chiar greu de înțeles”.⁷

În aceste condiții, în intervalul 15 mai 1948-1951 au emigrat în Israel circa 117.850 evrei. După această dată, deși s-au impus restricționări drastice privind emigrarea, până în 1960 au mai plecat 32.462 evrei; între 1961–1964 au plecat 63.549 evrei, în general pe criteriul reîntregirii familiei, iar până în 1979 alte 41.053 de persoane. Așa se face că în urma recensământului din 1977 au mai fost înregistrați în România doar 24.667 evrei, iar în 1992 cifra a coborât la 9.000.⁸

Nici situația altor minorități etnice nu a fost deloc de invidiat. Unor comunități, precum cea bulgară, ucraineană, greacă etc le-au fost închise sau demolate școli, biserici, lăcașuri de cultură și de artă. Multor membri le-au fost confiscate bunurile în mod abuziv sau au fost supuși unui proces de asimilare forțată.⁹ Asta chiar dacă la nivel oficial regimul comunist arăta o grijă deosebită minorităților: merită menționată aici existența unor consilii ale oamenilor muncii de naționalitate maghiară sau germană, ori prezența unor persoane aparținând minorităților în înalte funcții de partid sau de stat (inclusiv în Marea Adunare Națională).

Mentalitatea asimilaționistă de care am amintit mai sus, bazată în mare măsură pe principiile naționalismului comunist, avea să afecteze în sens negativ viața comunitară a minorităților etnice din România. Nu însă până la distrugerea lor și nici până la generarea unor conflicte de genul celor care au zguduit Balcanii în anii '90.

3. Minoritățile naționale în perioada post-comunistă

Date statistice

România, deși este un stat în care aproape 90 la sută din populație se declară de origine română, are o lungă istorie a conviețuirii multi etnice și multi culturale. Pe acest teritoriu trăiesc de multe secole numeroase minorități etnice, a căror contribuție la dezvoltarea economică și culturală a țării nu este deloc de neglijat.

În ultimul deceniu s-a constatat o scădere continuă a procentului grupurilor minoritare (chiar dacă unele înregistrează creșteri numerice) din totalul populației României.

⁷ Conform Lucian Nastă, „Studiu introductiv” la *Evreii din România (1945-1965)*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2003, p. 41.

⁸ Ibidem, p. 44.

⁹ Gabriel Andreescu, *Ruleta – români și maghiari, 1990-2000*, Editura Polirom, Iași, 2001, pp. 18-19.

3. Minoritățile naționale în perioada post-comunistă

Vă oferim în continuare datele statistice oficiale privind structura etnică a populației României:

Naționalitate	Recensământ 1992	%	Recensământ 2002	%
Români	20.408.542	89,47%	19.409.400	89,50%
Maghiari	1.624.959	7,12%	1 434 377	6,60%
Romi (țigani)	408.087	1,76%	535.250	2,50%
Germani	119.462	0,52%	60.088	0,28%
Ucraineni	65.764	0,28%	61.353	0,28%
Ruși-lipoveni	38.606	0,17%	36.397	0,17%
Turci	29.832	0,13%	32.596	0,15%
Tătari	24.596	0,11%	24.137	0,11%
Sârbi	–	–	22.518	0,10%
Croați	–	–	6.786	sub 0,10%
Sloveni	–	–	175	sub 0,10%
Slovaci	19.594	sub 0,10%	17.199	sub 0,10%
Bulgari	9.851	sub 0,10%	8.025	sub 0,10%
Evrei	8.955	sub 0,10%	5.870	sub 0,10%
Cehi	5.797	sub 0,10%	3.938	sub 0,10%
Polonezi	4.232	sub 0,10%	3.671	sub 0,10%
Greci	3.940	sub 0,10%	6.513	sub 0,10%
Armeni	1,957	sub 0,10%	1.780	sub 0,10%
Ruteni	–	–	257	sub 0,10%
Italiani	–	–	3.331	sub 0,10%
Albanezi	–	–	477	sub 0,10%
Macedoneni slavi	–	–	695	sub 0,10%
Total	22.408.542		21.698.181	

Pe lângă minoritățile menționate mai sus, statisticile înregistrează și prezența unor comunități etnoculturale noi, precum chinezi, kurzi, arabi, dar și hutuli etc.

Un caz cu totul aparte îl reprezintă ceangăii, un grup comunitar de religie catolică și vorbitor de limbă maghiară, trăitor în Moldova și al cărui drept la educație în limba maternă este menționat în mai multe rezoluții ale Consiliului European.

Cadrul legal după 1989

Imediat după răsturnarea regimului comunist, în decembrie 1989, problematica minorităților naționale revine în prim planul dezbaterii publice și al agendei politice. La acest lucru au contribuit mai mulți factori. Este vorba mai întâi de activitatea și inițiativele Uniunii Democrate a Maghiarilor din România (UDMR), iar apoi de presiunea exercitată de către Uniunea Europeană și comunitatea internațională asupra guvernelor de la București în direcția modernizării instituționale și a respectării standardelor demo-

cratice. Nu trebuie uitată nici explozia naționalismului extremist (totuși nu de virulența celui din fosta Iugoslavie) și reacția față de acesta din partea societății civile (Liga Pro-Europa, APADOR-CH, GDS etc).

Să le luăm pe rând. La 25 decembrie 1989 se înființa UDMR, organizație care de la bun început s-a angajat „în apărarea și reprezentarea intereselor comunității maghiare”. Scopurile principale asumate de UDMR erau: recunoașterea minorităților naționale ca factor constitutiv al statului; crearea unor condiții sociale care să permită ca toți cetățenii să-și poată asuma liber și să-și poată păstra și cultiva identitatea națională; realizarea statului de drept, bazat pe separarea puterilor; garantarea prin Constituție a inviolabilității proprietății private; restituirea integrală a bunurilor bisericești și comunitare confiscate ilegal; reglementarea statutului juridic al minorităților naționale pe baza practicii pozitive în domeniu din Europa etc.¹⁰

Dar UDMR nu s-a angajat doar în apărarea drepturilor minorității maghiare, ci a contribuit la elaborarea sau inițierea unor proiecte legislative, de politici publice sau chiar strategii guvernamentale cu efecte benefice pentru mai multe comunități etnice. Menționăm în acest sens actele normative ce permit folosirea limbii materne în justiție sau administrație publică, posibilitatea de a afișa plăcuțe bilingve/trilingve în localitățile cu minorități etnice semnificative, restituirea proprietăților cultelor religioase minoritare sau a bunurilor comunitare, chiar și Strategia guvernamentală privind îmbunătățirea situației romilor (la origine o inițiativă a ministrului György Tokay) etc.¹¹

Al doilea factor important care a contribuit la ameliorarea statutului minorităților etnice din România a fost continua presiune internațională, pe parcursul anilor nouăzeci. În acea perioadă, îndeosebi Uniunea Europeană și Statele Unite erau preocupate de menținerea stabilității în răsăritul continentului în condițiile în care conflictele din fostul spațiu iugoslav amenințau să destabilizeze întreg eșafodajul european.¹²

Un exemplu elocvent în acest sens este legat de eforturile României de aderare la Consiliul Europei, când pentru a contracara criticile privind nerespectarea drepturilor minorităților s-a adoptat o lege electorală extrem

¹⁰ Conform programului UDMR prezentat pe situl www.rmdsz.ro.

¹¹ Pentru mai multe amănunte vezi rapoartele prezentate în capitolele anterioare: *Cu jumătate de măsură – raport privind procesul retrocedării proprietăților cultelor religioase din România*, *O necesară schimbare de strategie – raport privind stadiul de aplicare a Strategiei guvernamentale de îmbunătățire a situației romilor din România*, *O lege pentru (aceiași) status-quo? – raport privind efectele aplicării Legii pentru maghiarii din statele vecine Ungariei*”.

¹² Ideea este dezvoltată de Dan Oprescu în articolul (*Presque*) *Quinze Ans Apres: minoritățile naționale – bilanț*, Sfera Politicii nr. 107, pp. 26-30. Oprescu spune: „Felurite organisme internaționale au început să pună un accent deosebit pe tema acomodării minorităților naționale, îndeosebi în țările candidate la UE – acestea fiind și singurele țări din regiune asupra cărora se putea exercita o presiune eficientă”.

de permisivă, ce a inclus promovarea măsurilor de discriminare pozitivă la adresa minorităților etnice. Astfel, în baza art. 4 din Decretul-Lege nr. 92/1990, minoritățile etnice aveau dreptul la un reprezentant în Camera Deputaților, dacă nu reușeau să obțină acest lucru în urma alegerilor. Ideea a fost inițiată și susținută de către reprezentantul minorității armenice în Consiliul Provizoriu de Unitate Națională (organism intermediar cu atribuții legislative, apărut după răsturnarea regimului comunist), dar preluată imediat de partidul la putere – Frontul Salvării Naționale – ca o măsură de contrabalansare a prezenței UDMR, care după alegerile din 20 mai 1990 avea să devină a doua forță politică în Parlament.

Aceste prevederi aveau să fie menținute și în Constituția din 1991 și în Legea electorală (nr. 68/15 iunie 1992) în baza căroră organizațiilor non-guvernamentale ale minorităților naționale li s-a permis să participe la alegerile locale și parlamentare, putând să-și trimită un reprezentant în Parlament dacă întruneau minimum 5 la sută din voturile necesare, în mod normal, unui deputat. Acest prag este mai curând unul simbolic deoarece a fost de numai 1.336 voturi la alegerile din 1992, de 1.494 voturi la alegerile din 1996 și de 1.273 voturi la alegerile din 2000¹³. Spre comparație, un deputat în parlamentul României se alege în mod normal cu minimum 40 de mii de voturi. La ultimele alegeri desfășurate în 2004 acest prag a fost crescut la 10% din voturile necesare alegerii unui deputat.

O altă decizie ce avea să influențeze modul în care este reglementată activitatea organizațiilor minorităților este legată de înființarea, în aprilie 1993, a Consiliului pentru Minorități Naționale (CptMN, redenumit ulterior Consiliului Minorităților Naționale CMN), compus din toate organizațiile cu reprezentare parlamentară. Consiliul s-a aflat de la bun început sub tutela guvernului, iar principala sa menire este legată de modul în care se negociază aici modul de distribuire a fondurilor alocate de executiv pentru organizațiile minorităților etnice. Consiliul a fost folosit de către autorități drept un bun element de imagine „în favoarea unui guvern din care, într-o anumită vreme, au făcut parte și partide naționaliste, xenofobe și izolaționiste”¹⁴. Din aceste motive, dar și din cauza faptului că CptMN a fost gândit ca o tentativă de izolare a UDMR din punct de vedere politic și propagandistic, Uniunea maghiarilor a fost curând suspendată din acest Consiliu.

O schimbare semnificativă în ce privește statutul minorităților se constată începând din 1996, o dată cu intrarea UDMR la guvernare, alături de Convenția Democrată Română (CDR) și Partidul Democrat. Chiar dacă până

¹³ Cifre prezentate de Ciprian-Călin Alionescu, *Parliamentary Representation of Minorities in Romania*, Southeast European Politics, June 2004, p. 64.

¹⁴ Dan Oprescu, *(Presque) Quinze Ans Apres: minoritățile naționale – bilanț*, Sfera Politicii nr. 107, p. 27. Este vorba mai exact de așa numitul „patrulater roșu”, din care făceau parte partidele ultra-naționaliste PRM și PUNR.

atunci, anii 90 se remarcaseră printr-o anumită tensiune inter etnică (vezi în acest sens evenimentele de la Târgu Mureș din martie 1990), iar problemele și dezideratele comunității maghiare fuseseră tratate marginal, de la mijlocul anilor nouăzeci începe să se manifeste un adevărat „model românesc” de protecție a minorităților. Au contribuit la acest lucru semnarea tratatelor de prietenie cu Ungaria și Ucraina (prin care s-a încercat inclusiv rezolvarea problemelor legate de minoritățile din țările semnatare), absența de la putere a partidelor naționaliste, dar și luarea unei serii de măsuri în legătură cu problemele minorităților.

Este înființat astfel un Departament pentru Protecția Minorităților Naționale (DpMN), condus de către un ministru delegat aparținând UDMR, care cuprinde în structura sa și un Oficiu Național pentru Romi. Pe de altă parte, subvențiile acordate organizațiilor minorităților etnice cresc substanțial, an de an, mult deasupra ratei inflației. În plus, România semnează sau ratifică cele mai importante documente internaționale în chestiunea minorităților, este demarat procesul de retrocedare a clădirilor și terenurilor ce aparținuseră asociațiilor și bisericilor minorităților. În 1998 se constituie Comisia Inter-Ministerială pentru Protecția Minorităților Naționale, al cărei scop era monitorizarea și implementarea Convenției Consiliului Europei privind Protecția Minorităților Naționale. Nu în ultimul rând, merită menționată adoptarea Ordonanței nr. 137 din 31 august 2000 privind prevenirea și combaterea tuturor formelor de discriminare.

După alegerile generale de la sfârșitul anului 2000, DpMN este transformat în Departamentul pentru Relații Interetnice (DRI), în fruntea căruia este numit un secretar de stat (postul rămâne de fapt neocupat până în noiembrie 2003). La începutul anului 2001 UDMR intră într-o nouă coaliție parlamentară, de data aceasta cu Partidul Social Democrat (PSD), lucru care îi permite obținerea unor drepturi suplimentare pentru etnicii minoritari (îndeosebi maghiari). Astfel, Legea Administrației Publice este modificată, astfel încât se permite utilizarea plăcuțelor bilingve/trilingve sau folosirea limbii materne în administrația locală și justiție; Legea Învățământului este la rândul său îmbunătățită începând din 1997 astfel încât minoritățile etnice își pot folosi limba maternă la toate nivelele educaționale, de la grădiniță la doctorat.

O altă măsură importantă este legată de adoptarea, în aprilie 2001 a Hotărârii de Guvern 430 privind Strategia guvernamentală de îmbunătățire a situației romilor. Chiar dacă până acum nu și-a atins decât o parte dintre obiectivele propuse¹⁵, în baza Strategiei s-a reușit totuși asigurarea reprezentării romilor la diferite niveluri ale administrației locale și centrale, derularea unor programe în domeniul educației, sanitar, al forței de muncă etc, dezvoltarea unor parteneriate între Guvern, autorități locale și instituții non-guvernamentale.

¹⁵ Vezi în acest sens raportul *O necesară schimbare de strategie – raport privind stadiul de aplicare a Strategiei guvernamentale de îmbunătățire a situației romilor din România*.

4. Probleme specifice și politici publice

În general se consideră că pentru a găsi rezolvarea unei probleme este esențial ca aceasta să fie bine definită de la bun început. În cazul nostru însă este doar un aparent paradox faptul că există numeroase documente internaționale, reglementări juridice, tratate bilaterale care fac referire la problematica minorităților, fără însă a se da sau folosi o definiție a acestui concept.

Unii autori afirmă că o astfel de definiție nu este necesară și nici utilă, alții consideră că este suficient să se spună „minorități etnice, naționale, lingvistice sau religioase” pentru a se înțelege exact despre ce este vorba. Nu în cele din urmă, experții în chestiuni juridice susțin că cea mai bună soluție este „fie fără o definiție, ori cu o definiție minimă, cu puține excepții și bazându-ne pe autoidentificare, fiind evident în cea mai mare parte a cazurilor care grupuri sunt minorități; în cazurile neclare, problema ar putea fi lăsată practicii organismelor internaționale”.¹⁶

Unele legislații naționale (și ne vom referi aici doar la cazul Ungariei sau al Poloniei) fac o distincție destul de clară între „minoritățile naționale” (care posedă o țară mamă, printre altele) și „minoritățile etnice” (care nu au acest privilegiu).

La noi, până acum, nu s-a pus în mod oficial problema vreunei distincții între cele două tipuri de minorități, fie pentru că problema nu a interesat la cel mai înalt nivel politic, fie pentru că discursul despre minorități rămâne încă rudimentar la nivelul elitelor culturale sau politice.

Folosind însă distincția de mai sus, constatăm că romii, tătarii și rutezii (pentru a ne limita doar la etniile recunoscute oficial) sunt singurele minorități care nu posedă o țară-mamă, care să le apere interesele inclusiv prin metoda tratatelor bilaterale (după modelul documentelor semnate de România cu Ungaria, Ucraina, Serbia etc, unde se prevăd măsuri explicite de protecție a drepturilor minorităților).

O altă posibilă împărțire a minorităților din România este în funcție de numărul lor. În acest caz, putem constata existența categoriei minorităților „mari” (unde sunt reprezentați doar maghiarii și romii) și cea a minorităților „mai puțin numeroase” (restul). Această împărțire devine importantă doar când luăm în calcul reprezentarea politică a grupurilor etnice, ca și complexitatea sau specificitatea problemelor lor. Dar despre lucrurile acestea vom discuta pe larg în continuare.

¹⁶ Dr. Ion Diaconu, *Minoritățile în mileniul al treilea – între globalism și spirit național*, Editura Asociației Române pentru Educație Democratică, București, 1999, p. 83. Autorul se oprește în cele din urmă la o definiție propusă în 1993 de către raportorul special al Subcomisiei pentru prevenirea discriminării și protecția minorităților: „un grup de persoane care-și au reședința într-un stat suveran, reprezintă mai puțin de jumătate din populația societății naționale și ai cărui membri au în comun trăsături de natură etnică, religioasă sau lingvistică care-i deosebesc de restul populației”.

În perspectiva adoptării unei legi a minorităților, un criteriu care se cuvine a fi reconsiderat este acela prin care se face o distincție între minorități istorice și imigranți. Deși aceștia din urmă reprezintă comunități etno-culturale din ce în ce mai relevante numeric, unele dintre ele depășind ca dimensiuni grupuri minoritare naționale, politicile publice privind protecția diversității etnice continuă să îi ignore.

Nu în cele din urmă, o altă categorisire a minorităților naționale poate fi făcută în funcție de problemele acestora și de politicile publice dezvoltate de către autorități pentru rezolvarea lor. Din acest punct de vedere, am identificat următoarele categorii de probleme:

- garantarea și asigurarea protecției minorităților
- reprezentarea parlamentară a minorităților naționale și etnice
- retrocedarea bunurilor comunitare și a proprietăților confiscate în timpul regimului comunist
- mecanismul bugetar de promovare a identității etnice
 - i. situația minorităților naționale, cu excepția celei maghiare
 - ii. cazul Fundației *Communitas*
- necesitatea conservării limbii, tradițiilor și culturii specifice diferitelor comunități etnice.

În aceste condiții, în continuare vom face o analiză a problematicilor specifice minorităților naționale și etnice din România, plecând de la categoriile prezentate succint mai sus, dar mai ales a politicilor publice în domeniu.

Garantarea și asigurarea protecției minorităților

„Respectul pentru și protecția minorităților” constituie unul dintre criteriile politice ce trebuie îndeplinite de către statele candidate la Uniunea Europeană, implicit și de către România. Se are în acest fel în vedere elaborarea și aplicarea unor inițiative legislative sau politici publice care să contribuie la îmbunătățirea șanselor minorităților rasiale și etnice, astfel încât acestea să nu fie discriminate și să li se asigure toate drepturile tradiționale.

De câțiva ani buni România nu mai are probleme majore la acest capitol, în general majoritatea rapoartelor internaționale arătând că a fost adoptat cadrul legal necesar în ce privește protejarea minorităților. Problemele nu lipsesc însă, fiind legate îndeosebi de modul defectuos în care este aplicată legea sau de neaplicarea acesteia.

Astfel, în ultimul raport de țară privind progresul României pe calea integrării în Uniunea Europeană, dat publicității la 6 octombrie 2004, se arată că țara noastră continuă să îndeplinească criteriul politic de aderare, îndeplinește criteriul de economie de piață funcțională, însă mai sunt unele probleme în ce privește supremația legii și drepturile omului și respectarea drepturilor minorităților.

Conform documentului citat¹⁷, România continuă să respecte drepturile și libertățile omului dar, deși a ratificat principalele convenții în acest domeniu, mai are de ratificat Protocolul adițional nr. 12 la Convenția Europeană privind Drepturile Omului, care interzice discriminarea sub orice formă.

Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării¹⁸ și-a continuat politica de prevenire a acțiunilor discriminatorii, fiind adoptate noi prevederi legale, ceea ce reprezintă progrese în transpunerea acquis-ului privind antidiscriminarea, se mai arată în raport. Cu toate acestea, în pofida acestor îmbunătățiri legislative¹⁹, lipsesc elementele necesare unui mecanism antidiscriminatoriu eficient cum ar fi înlăturarea sarcinii probei sau acceptarea datelor statistice ca dovadă a discriminării indirecte.

Pe de altă parte, merită menționat faptul că în martie 2002, Guvernul a adoptat o ordonanță de urgență (nr. 31) privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii. Ordonanța a avut deja primele efecte, busturi ale unor criminali de război (printre care Mareșalul Ion Antonescu) fiind desființate, iar mai multe persoane fiind condamnate pentru propagandă nazistă.

O îngrijorare deosebită a fost exprimată de Comisia Europeană în ce privește ocazionala utilizare excesivă a violenței de către ofițeri însărcinați cu aplicarea legii, inclusiv utilizarea ilegală a armelor de foc. „Cazurile de violență au fost mai des întâlnite în ceea ce privește categorii mai dezavantajate, precum minoritatea roma”, se mai arată în raport.

În plus, tot în acest document se spune că „discriminarea la adresa minorității roma continuă să fie răspândită, iar inegalitățile sociale în rândul acestei populații sunt considerabile. Condițiile de viață sunt precare, iar accesul la serviciile sociale este limitat. Implementarea Strategiei guvernamentale de îmbunătățire a situației romilor, adoptată în 2001, a avut loc în sectoare precum educația, sănătatea, dreptul la muncă și relațiile cu poliția. Deși s-au înregistrat rezultate pozitive, aceste eforturi riscă să rămână izolate și ineficiente atâta timp cât coordonarea la nivel național și local

¹⁷ *Raportul de țară privind progresul României pe calea integrării în Uniunea Europeană*, disponibil la adresa www.infoeuropa.ro.

¹⁸ Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, organ administrativ în subordinea Guvernului a fost înființat în august 2002, acesta având atribuții în ce privește determinarea și sancționarea administrativă a diferitelor forme de discriminare. Conform unei declarații a primului președinte al CNCD, Cristian Jura, în România din punct de vedere legal nu există discriminare pe criterii etnice, putându-se vorbi de așa ceva doar la nivel individual (vezi interviul acordat buletinului Divers la adresa www.divers.ro/cgi-bin/articol_ro.py?id=2099).

¹⁹ În luna noiembrie 2000, România a devenit prima țară din grupul candidatelor la aderare care a adoptat o legislație antidiscriminatorie cu caracter general, prin intrarea provizorie în vigoare a Ordonanței nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare.

este slabă. Rezultate limitate s-au înregistrat și în ce privește funcționarea Comitetului Mixt de Implementare și Monitorizare a Strategiei”.²⁰

Raportul de țară a subliniat totuși evoluțiile pozitive din domeniul educației, sănătății, dreptului la muncă și al relațiilor cu poliția.

Pe de altă parte, nu au fost înregistrate nici un fel de probleme privind relațiile cu alte minorități etnice în perioada analizată de către raport. Legea privind afișarea plăcuțelor bilingve a fost pusă în practică, inclusiv în localități unde proporția minorităților este de sub 20 la sută din totalul populației.

După revizuirea Constituției, în 2002, ce permite acum dreptul cetățenilor de a-și folosi limba maternă în justiție, limba maghiară a început să fie tot mai folosită în anumite regiuni ale României. Tot Constituția, ca și Legea privind statutul ofițerilor de poliție, permite recrutarea unor ofițeri ce vorbesc limbi ale minorităților etnice, dar totuși numărul unor astfel de polițiști rămâne scăzut. În ceea ce privește învățământul pre-universitar în limbile minorităților, s-a înregistrat în 2003-2004 o scădere a numărului unităților de învățământ și a elevilor. Această scădere poate fi datorată tendințelor demografice negative, deoarece la nivelul legislației în ce privește educația nu au fost înregistrate modificări. Universitatea particulară în limba maghiară continuă să funcționeze la Cluj, cu filiale la Miercurea Ciuc, Oradea și Târgu Mureș. A fost agreat la nivel local un protocol privind înființarea a două facultăți în limba maghiară la Universitatea de stat din Cluj, dar acesta nu a fost pus în practică încă. Raportul menționează și îmbunătățirea atitudinii oficiale față de ceangăi, atâta timp cât limba maghiară este studiată ca materie opțională în zece comunități ale ceangăilor.

Ca o concluzie, putem spune că România a creat cadrul legal privind garantarea și asigurarea drepturilor minorităților naționale și etnice. Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, adoptată în cadrul Consiliului Europei a fost ratificată încă din 1995, iar tratatele bilaterale cu Ungaria (1996) și Ucraina (1997) obligă România să pună în aplicare standardele acestei Convenții, ca și ale Recomandării 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei²¹. Principalul document internațional ce ar trebui ratificat în scurt timp este Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare a Consiliului Europei, pe care România a semnat-o încă din 1995.

²⁰ Conform *Raportului de țară privind progresul României pe calea integrării în Uniunea Europeană*, disponibil la adresa www.infoeuropa.ro. Pentru detalii suplimentare privind implementarea Strategiei pentru romi vezi raportul *O necesară schimbare de strategie – raport privind stadiul de aplicare a Strategiei guvernamentale de îmbunătățire a situației romilor din România*.

²¹ Pentru detalii vezi Corneliu-Liviu Popescu, *Aplicarea în România a normelor juridice privind protecția minorităților naționale*, în *Drepturile Omului la întâlnirea dintre culturi*, Editura Paralela 45, Pitești, 2004, pp. 195-214.

Reprezentarea parlamentară a minorităților naționale și etnice

Reprezentarea tuturor intereselor și grupurilor minoritare la cel mai înalt nivel politic este una dintre soluțiile pentru coexistența pașnică a tuturor cetățenilor unui stat, mai ales în condițiile în care există un trecut marcat de conflicte și dispute. Deși modul cel mai simplu de a asigura reprezentarea minorităților este organizarea de alegeri libere și democratice, nu întotdeauna se reușește astfel acest lucru, pentru că pot exista minorități relevante din punct de vedere economic, social sau doar simbolic, dar care nu au suficientă forță politică.

De aceea, în practica politică există modalitatea discriminării pozitive a minorităților naționale sau etnice, mai exact acestora li se facilitează accesul în Parlament în baza unor măsuri afirmative. Practica este destul de răspândită în Europa de răsărit (vezi cazul Croației sau Sloveniei), în schimb România are cel mai inclusiv sistem, prin garantarea pentru fiecare minoritate a unui loc în Camera Deputaților.

Am arătat puțin mai sus care este istoria garantării reprezentării parlamentare pentru organizațiile cetățenilor aparținând unei minorități naționale, care nu au obținut în alegeri un mandat de deputat sau senator. Trebuie doar spus că UDMR a avut constant reprezentanți în diferitele Parlamente ale României (41 de senatori și deputați în 1990, 39 în 1992, 37 în 1996, 39 în 2000 și tot 39 în 2004), în timp ce în primul Parlament au fost reprezentate 11 minorități naționale (germani, romi, ruși-lipoveni, armeni, bulgari, cehi-slovaci, sârbi, greci, polonezi, ucraineni și turci), în 1992 au fost 13 minorități (cele de mai înainte la care s-au adăugat italienii și tătarii), în 1996 au fost reprezentate 15 minorități (în plus albanezii și evreii), iar în 2000 și 2004 au fost 18 minorități (ultimii pe listă sunt croații, ruteinii și slavii macedoneni).

Dacă numărul minorităților naționale reprezentate în Parlament a crescut constant, două alte tendințe sunt demne de remarcat:

a. scăderea constantă a numărului de voturi obținute de către UDMR la Camera Deputaților, e drept, pe fondul creșterii continue a absenteismului (vezi tabelul);

An	1990	1992	1996	2000	2004
Număr de voturi	991.601 (7,23%)	811.290 (7,46%)	812.628 (6,87%)	736.863 (6,80%)	637.109 (6,23%)

b. numărul fluctuant de voturi obținute de cele mai multe minorități (vezi tabelul; în paranteză este numărul organizațiilor participante la cursa electorală);

Minoritate națională sau etnică	Număr voturi obținut la alegerile din 1996	Număr voturi obținut la alegerile din 2000	Număr voturi obținut la alegerile din 2004
romi	159.521 (5)	83.597 (2)	71.117 (2)
germani	23.888 (1)	40.844 (1)	36.166 (1)
bulgari	9.474 (2)	34.597 (4)	25.588 (3)
ucraineni	11.297 (2)	15.427 (2)	10.888 (1)
ruși - lipoveni	11.902 (1)	11.558 (1)	10.562 (1)
croați	486 (1)	14.472 (3)	18.100 (2)
armeni	11.543 (1)	18.341 (1)	9.810 (1)
macedoneni	–	8.809 (1)	25.689 (3)
evrei	12.746 (1)	12.629 (1)	8.449 (1)
turci	4.326 (1)	10.628 (2)	21.638 (3)
greci	9.972 (2)	19.520 (4)	7.161 (1)
sârbi	6.851 (1)	8.748 (1)	6.643 (1)
tătari	6.319 (1)	10.380 (1)	6.452 (1)
italieni	25.232 (7)	37.529 (2)	11.349 (2)
slovaci	6.531 (1)	5.686 (1)	5.950 (1)
polonezi	1.842 (1)	6.674 (2)	10.632 (2)
albanezi	8.722 (1)	18.341 (2)	5.159 (1)
ruteni	–	6.942 (1)	2.871 (1)

Din analiza datelor de mai sus rezultă câteva concluzii surprinzătoare. În primul rând, în cazul foarte multor minorități *există o mare diferență între voturile obținute și numărul declarat al persoanelor aparținând acestor minorități*. Cazurile cele mai frapante sunt cele ale macedonenilor slavi (695 de persoane declarate, dar 25.689 de voturi obținute), rutenilor (257 - 2871), albanezilor (477 – 5.159) etc. În schimb, pentru organizațiile romilor nu votează decât o zecime din numărul de persoane ce și-au asumat oficial această identitate.

Pe de altă parte, deși din 1990 încoace minoritățile sunt reprezentate în Parlament cam de aceleași organizații, există nu puține cazuri în care *competiția pentru locul asigurat automat este foarte mare*, uneori anormală. În 2004, autoritățile au încercat limitarea numărului minorităților cu reprezentare în Parlament, și implicit a discuțiilor și certurilor dintre diferitele ligi și uniuni. „Încercăm să unificăm aceste mișcări pentru a fi o voce coerentă”, declara Viorel Hrebenciuc, președintele Comisiei electorale. Acesta, citat de presă la începutul dezbaterilor din Comisie, arăta că există organizații unde unii membri nu cunosc limba minorității respective și că trebuie „făcută ordine în această zonă”.²² Cu toate acestea, mai multe organizații care spuneau că reprezintă interesele unei minorități naționale au acuzat modul în care li s-a interzis participarea la cursa electorală (fie la alegerile locale, fie

²² Vezi buletinul informativ Divers, la adresa www.divers.ro.

la cele parlamentare) și amintim aici Uniunea Civică Maghiară, Asociația Etnică a Rușilor din România, ca și o organizație a tinerilor polonezi.

Nu în puține rânduri *intrarea în Parlament ca reprezentant al unei minorități etnice a constituit o adevărată afacere*, pe aceste locuri candidând persoane care aveau fie tangențial, fie deloc de a face cu etnia respectivă.

Cazul cel mai mediatizat în acest sens a fost cel al deputatului Vasile Savu, reprezentant în Camera Deputaților (între 2000-2004) al minorității macedonene slave. Savu, cunoscut lider sindical din Valea Jiului, a intrat în Parlament pe lista asociației, iar conform relatărilor presei postul i-ar fi fost oferit ca un soi de recompensă pentru că l-ar fi „trădat pe Miron Cozma în timpul ultimei mineriade”²³. Și tot legat de minoritatea macedoneană, trebuie spus că o altă organizație, Asociația Culturală a Macedonenilor Slavi, înființată în septembrie 2004, a încercat să promoveze în Parlament o persoană care a recunoscut public că nu are origini macedonene.²⁴

Și despre alți parlamentari există îndoieli că ar fi membri autentici ai minorităților etnice pe care le reprezintă în Parlament. Actrița Ileana Stana Ionescu a fost contestată în anul 2000 ca nefiind italiancă, lucru ce nu a împiedicat-o să reprezinte această etnie timp de patru ani. Ea declara la vremea respectivă că ar avea un bunic al socrului ei de origine italiană. În 2004 însă, la rândul ei, Ionescu avea să conteste originea reprezentantului unei organizații concurente, Gina Nazaritti. Cazurile controversate nu se opresc aici. Deputata Ligii Culturale a Albanezilor, Oana Manolescu, susține că are ascendență albaneză, dar în anul 2000 a fost intens contestată de alți etnici albanezi și chiar de unii membri ai asociației din care face parte. O altă situație confuză este legată de numele deputatului Gheorghe Firczak, reprezentant al Uniunii Culturale a Rutenilor (o minoritate de doar 275 de membri, conform ultimului recensământ al populației). Firczak, a cărui alegere a fost cu greu validată în 2000, este la origine etnic maghiar, iar la alegerile din 1996 și la cele locale din 2000 a candidat pe listele Partidului Liber Democrat Maghiar, pentru ca la alegerile generale să intre în Parlament ca rutean.

Există însă și numeroase situații în care persoane care nu aparțin vreunei minorități etnice să încerce să profite de larghețea legii și să încerce să obțină un loc în Parlament. Numai la ultimele alegeri parlamentare din 28 noiembrie 2004, pe listele electorale ale organizațiilor minorităților etnice

²³ Vezi în acest sens relatările cotidianului *Gazeta Văii Jiului* (www.gazetavaiiului.ro). Publicația respectivă, care a mai scris despre diferite afaceri ilegale ale lui Vasile Savu, inclusiv cu bani ai organizației macedonenilor slavi, a fost chemată de trei ori în instanță pentru calomnie, dar a câștigat toate procesele intentate de Savu.

²⁴ „Legăturile mele cu această minoritate se datorează faptului că, între 2001 și 2002, am fost consilierul pe probleme economice al președintelui Macedoniei, Boris Trajkovski, și faptului că am fost președintele grupului parlamentar de prietenie româno-macedonean”, declara Sorin Dimitriu, fost președinte al Fondului Proprietății de Stat, citat de ziarul *Cotidianul*, 18 noiembrie 2004.

(dintre care mai multe abia înființate) au candidat persoane care nu aparțin nouă etniei respective. Astfel, fostul deputat din partea Partidului Social Democrat (PSD), Ion Vela, după ce a căzut în dizgrația formațiunii respective a înființat o fantomatică Uniune Democrată a Croaților. „Nu am nici o legătură cu această etnie”, a recunoscut Vela, spunând că desemnarea sa drept candidat a reprezentat „o fațetă a conviețuirii armonioase între minorități în Banat”. Cu o situație similară s-a confruntat și minoritatea bulgară, după ce Mihai Florin Luican, fost prefect al Bucureștiului, s-a clasat pe locul 8 la alegerile interne din PSD pentru Camera Deputaților. Luican a reapărut drept candidat din partea unei nou înființate Asociații Culturale Bulgare, argumentând că are un bunic „bulgar basarabean” și cunoaște bine comunitatea bulgară din România. „Nu am auzit ca acest domn Luican să facă parte din minoritatea noastră”, a declarat însă deputatul Petru Mirciov, din partea Uniunii Bulgare din Banat.²⁵

Nu în ultimul rând, trebuie menționat cazul în care pentru obținerea de voturi, reprezentanți ai unor organizații au oferit avantaje pentru atragerea a cât mai multor simpatizanți. Cazul cel mai cunoscut în acest sens este cel al președintelui Uniunii Croaților din România (UCR), Mihai Radan, despre care presa a scris că a facilitat obținerea dublei cetățenii, ca și obținerea de pașapoarte croate pentru membrii organizației. Astfel poate fi explicat saltul semnificativ înregistrat de UCR, care la alegerile din 1996 a obținut 486 de voturi, iar la cele din 2000 nu mai puțin de 11.084 de voturi. În 2004, cifra este apropiată.

O altă problemă legată de reprezentarea minorităților naționale în Parlament este legată de *eficiența deputaților* acestor comunități. Este destul de greu de evaluat activitatea acestora, pentru că nu există niște indicatori foarte preciși, totuși luând în calcul numărul intervențiilor parlamentare în intervalul decembrie 2000 – februarie 2003, în cazul reprezentanților minorităților (exceptând pe cea maghiară) iese o medie de 5,6 intervenții pe an (spre comparație, pentru UDMR media este de 17,5, iar pentru principalul partid de opoziție din acea vreme e de 21,1)²⁶. Merită amintit că reprezentanții italienilor, rușilor și macedonenilor slavi au avut doar câte o intervenție în acest interval de timp și aceea doar când au depus jurământul. Tot ei au participat doar la elaborarea unui proiect de lege, care era de fapt inițiativa altui coleg.

Pe de altă parte, media inițiativelor legislative într-o legislatură, în cazul reprezentanților minorităților naționale nu este foarte ridicată. Deputatul armenilor a fost cel mai activ, cu 15 astfel de inițiative, cel al grecilor a avut 8 (care este aproximativ media în cazul deputaților minorităților), numai că foarte puține dintre inițiative au fost dedicate exclusiv comunităților pe care

²⁵ Vezi Cotidianul, 18 noiembrie 2004.

²⁶ Cifre prezentate de Ciprian-Călin Alionescu în *Parliamentary Representation of Minorities in Romania*, Southeast European Politics, June 2004, p. 69.

le reprezintă²⁷. Când totuși lucrul acesta s-a întâmplat, altele au fost condițiile „potrivnice”. Merită amintită aici inițiativa deputatului Partidei Romilor Social Democrată, Nicolae Păun, care a încercat promovarea unei legi privind reinserția socială a romilor, numai că proiectul a fost respins în februarie 2004 de către executiv pe considerentul că o lege care să prevadă măsuri de protecție socială doar pentru un grup etnic este neconstituțională.

Chiar dacă imaginea publică legată de activitatea parlamentarilor români este una foarte proastă, se constată că nici reprezentanții minorităților etnice nu se remarcă în vreun fel în sens pozitiv. Cu foarte rare excepții ei nu au reprezentat decât un grup parlamentar docil, care a stat alături de formațiunea câștigătoare a alegerilor. Totuși, un sistem care să asigure – chiar dacă în mod imperfect – reprezentarea grupurilor minoritare în Parlament pare să fie mai bun decât nimic.

Retrocedarea bunurilor comunitare și a proprietăților confiscate în timpul regimului comunist

Departate de a reprezenta un model perfect, perioada interbelică constituie totuși din multe puncte de vedere un exemplu în ceea ce privește dezvoltarea vieții comunitare a diferitelor minorități etnice și naționale. În această perioadă se înregistrează o creștere constantă a numărului școlilor confesionale ale minorităților²⁸, a teatrelor și instituțiilor de cultură (numai în 1920, spre exemplu, au primit autorizație de funcționare 10 teatre maghiare în afara celor deja existente), a publicațiilor în limbile minorităților, dar și a instituțiilor comunitare: organizații profesionale, aziluri pentru bătrâni, cantine pentru săraci etc.

După 23 august 1944, o dată cu instalarea regimului comunist, începe o politică concertată de etatizare și de anulare a aproape oricărei forme de agregare socială pe baze etnice. Succesiv, începând cu Decretul nr. 176 din 2 august 1948 sunt trecute în proprietatea statului bunurile bisericilor, congregațiilor, comunităților sau particularilor ce au servit pentru funcționarea și întreținerea instituțiilor de învățământ general, tehnic sau profesional.

²⁷ Interviu cu Varujan Pambuccian, deputat din partea Uniunii Armenilor din România, Sotiris Fotoupoulos, deputat din partea Uniunii Elene și cu Miron Ignat, din partea Comunității Rușilor Lipoveni. Acesta din urmă ne-a declarat că a solicitat comunității pe care o reprezintă să-i semnaleze ce probleme ar fi de rezolvat, dar nu ar fi primit nici un răspuns.

²⁸ Conform volumului *Minoritățile naționale din România (1918-1925)*, Arhivele Statului din România, p. 12 în 1925 existau 425 de școli primare catolice, 684 reformate și 268 luterane, în creștere notabilă față de anul 1918. La fel s-a întâmplat și cu liceele civile sau comerciale susținute de diferitele culte religioase.

O serie de alte naționalizări a avut loc în anii 50, când multe clădiri și terenuri ale cultelor religioase au fost preluate fără titlu legal.²⁹

După decembrie 1989, chestiunea restituirii proprietăților confiscate în timpul regimului comunist se pune cu mare întârziere, datorită complexității acestui subiect, dar și lipsei de voință politică.

Chiar dacă au existat și încercări anterioare, mai exact emiterea de hotărâri de guvern speciale, problema restituirii imobilelor care au aparținut comunităților etnice sau cultelor religioase începe să se pună în mod real în România abia din anii 1996-97, odată cu venirea la putere a unei coaliții reformatoare, din care făcea parte și Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR).

În această perioadă sunt emise ordonanțe de urgență privind restituirea unor proprietăți confiscate de regimul comunist care, în anexe, conțineau și câteva imobile aparținând diferitelor culte religioase sau comunități etnice. Menționăm în acest sens restituirea unor clădiri cu valoare simbolică, aparținând îndeosebi comunității evreiești, prin Legea 140/1997 privind aprobarea Ordonanței de Urgență nr. 21/1997, respectiv prin Ordonanța de Urgență nr. 13/1998.

Deși aceste restituiri au fost într-o oarecare măsură finalizate, nu se putea totuși vorbi de un cadru general de restituire a proprietăților comunitare.

Până la apariția Legii nr. 10/2001, regimul juridic general de restituire a bunurilor care au aparținut cultelor religioase era reglementat prin Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 94/2000. Respectivul act normativ trata problema restituirii într-o abordare limitată, în sensul că permitea restituirea a numai 10 imobile pentru fiecare cult religios în parte.

Aveau să mai treacă peste doi ani de la aceste evenimente până la adoptarea Legii 501/2002. Ani marcați de negocieri între formațiunea aflată până acum la guvernare, Partidul Social Democrat și respectiv Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR), pentru încheierea unor protocoale de colaborare la nivel parlamentar și local. Și în 2001, și în 2002, aceste protocoale au inclus chestiunea elaborării cadrului juridic care să permită retrocedarea imobilelor cultelor religioase. În plus, în toată această perioadă au avut loc mai multe întâlniri ale șefilor bisericilor istorice maghiare cu premierul Adrian Năstase, iar comunitatea evreiască (atât cea din România, cât și numeroase organizații internaționale) a făcut un lobby susținut pentru rezolvarea chestiunii.³⁰

²⁹ Pentru mai multe date vezi Olivier Gillet, *Religie și naționalism*, „Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist”, traducere de Mariana Petrișor, Editura Compania, București, 2001 sau Ioan-Marius Bucur, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice române (1918-1953)*, Cluj, Editura Accent, 2003.

³⁰ Pentru o analiză detaliată a acestui subiect vezi raportul *Cu jumătate de măsură – raport privind procesul retrocedării proprietăților cultelor religioase din România*.

Trebuie accentuat că adoptarea Legii 501 nu a reprezentat un act de voință politică, ci a fost urmarea unor presiuni, rezolvate prin soluții de conjunctură. Astfel, pentru adoptarea acestei legi s-a profitat de existența în circuitul parlamentar a Ordonanței de Urgență nr. 94/2000, care a fost amendată substanțial în comisiile parlamentare. Astfel, de la o ordonanță cu doar câteva articole și care își propunea o abordare parțială a chestiunii retrocedărilor imobilelor religioase s-a ajuns la Legea 501/2002, care a fost adoptată în regim de urgență de cele două Camere legislative.

În cele din urmă, procesul de restituire a bunurilor cultelor religioase minoritare a demarat și deși trebuia să se fi încheiat la sfârșitul anului 2004, acesta va mai dura ani buni. Elocvent în acest sens este, spre exemplu, faptul că din cele 1809 clădiri revendicate de cultul mozaic au fost restituite până în acest moment mai puțin de 25. Iar situația, procentual, este foarte asemănătoare și în cazul celorlalte culte minoritare.

Nu insistăm acum asupra cauzelor care au dus la această situație, subiectul fiind abordat într-un alt raport din volumul de față. O privire atentă la problemele constatate până acum poate oferi însă o perspectivă și în ce privește foarte probabilele dificultăți ce vor apărea și în procesul de retrocedare a bunurilor aparținând comunităților etnice. Pe 2 martie 2004, Parlamentul României a adoptat legea care permite acest lucru, așa că procesul de restituire ar trebui să înceapă în scurt timp. Considerăm că, dacă s-ar lua în considerație o serie de probleme semnalate, constatate în cadrul retrocedării proprietăților cultelor religioase, ar putea fi evitate mai multe neajunsuri. Rămâne de văzut dacă acest lucru se va întâmpla totuși.

Tot în ceea ce privește chestiunea reparării nedreptăților cauzate în timpul regimului comunist, se mai poate discuta despre chestiunea înapoierii aurului confiscat unor comunități de romi. Numai că acest lucru este insuficient reglementat până în acest moment, totul depinzând aproape exclusiv de voința politică. În cele din urmă, ar mai putea fi vorba de măsuri compensatorii pentru persoanele care au suferit deportări sau alte forme de persecuție în timpul celui de-al doilea război mondial, numai că până în clipa de față această chestiune, deși a fost ridicată de unele dintre minoritățile etnice și naționale (grecii, evreii), nu și-a găsit încă o rezolvare.

Mecanismul instituțional de promovare a identității etnice

i. Situația minorităților naționale, cu excepția celei maghiare

Toate guvernele României de după 1989 și-au asumat obligația de a se implica în asigurarea dreptului minorităților naționale la păstrarea și dezvoltarea identității lor etnice, astfel încât să se poată manifesta pe deplin în sfera culturii, limbii, religiei, educației, vieții publice etc. Dacă despre angajamentele asumate în procesul de integrare europeană, implicit normele europene și internaționale în domeniu, am vorbit anterior, trebuie spus

că principala modalitate prin care România contribuie la promovarea și conservarea identității minoritare este alocarea de fonduri bugetare.

Mecanismul este destul de simplu. În fiecare an, de la bugetul de stat, organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale și care sunt membre ale Consiliului Minorităților Naționale (CMN)³¹ primesc o anumită sumă de bani, destinată acoperiri parțiale a cheltuielilor materiale pentru funcționarea sediilor, organizațiilor și filialelor acestora, precum și pentru lucrările de întreținere și reparații ale acestora, cheltuieli de personal, cheltuieli pentru presă, carte, manuale școlare și publicații, cheltuieli pentru organizarea de acțiuni culturale, științifice, simpozioane, întruniri ale membrilor conform statutului etc.

În afara banilor de la buget, care au crescut constant an de an (și mai ales în anii electorali), peste media inflației, unele organizații ale minorităților participă la alte programe guvernamentale³², accesează fonduri europene sau primesc ajutoare financiare și materiale – uneori semnificative – de la țara-mamă.

Unul dintre principalele scopuri ale acestui raport a fost să vedem măsura în care organizațiile minorităților, folosind «alocațiile» bugetare, reușesc să cheltuiască aceste fonduri în conformitate cu nevoile reale ale comunităților minoritare. Nu avem un răspuns definitiv în această privință, asta întâi de toate pentru că nu există criterii ferme de apreciere, dar și pentru că mai multe organizații nu au părut dispuse să se lase supuse unui proces de evaluare. Avem însă convingerea că, fie și parțiale, concluziile la care am ajuns sunt într-un tot valid.

Dar mai întâi să vedem care este cuantumul fondurilor de la buget alocate anual organizațiilor minorităților etnice. Astfel, în 1997 au fost alocate circa 6 miliarde de lei, în 1998 – 12 miliarde de lei, în 1999 – 32 miliarde, 2000 – circa 63 miliarde, 2001 – 90 miliarde de lei, 2002 – 126 miliarde de lei, 2003 – 190 miliarde, 2004 – 240 miliarde de lei.

Pe lângă fondurile dedicate exclusiv organizațiilor minorităților, la dispoziția Departamentului pentru Protecția Minorităților Naționale (ulterior Departamentul pentru Relații Interetnice) au fost și alte fonduri dedicate unor proiecte și programe interetnice.

³¹ Consiliul Minorităților Naționale este doar un organ consultativ al Guvernului, fără personalitate juridică, ce se află în coordonarea Departamentului pentru Relații Interetnice (DRI). El este format din câte 3 reprezentanți ai organizațiilor cetățenilor aparținând minorităților naționale, reprezentate în Parlament.

³² Spre exemplu, anul trecut Departamentul Relațiilor Interetnice a alocat 15 miliarde de lei pentru finanțarea unor proiecte interetnice și de combatere a intoleranței.

4. Probleme specifice și politici publice

An / Fond (mili- oane)	Rezerva CMN	Campanie europea- nă de combatere a rasismului, anti-se- mitismului și intoleranței (RAXI)	Proiecte și programe inter- etnice	Contribuția la progra- me inter- naționale	Total la dispoziția departa- ment	Organi- zații
1994	107,80		–	–	107,8	1.392
1995	158,30	300	–	–	458,3	2.361
1996	90,23	306	–	–	396,2	3.103
1997	102,78	274	–	–	376,8	6.137
1998	–	700	880	–	1.580,0	12.120
1999	–	835	2.885	–	3.720,0	31.600
2000	–	900	3.900	1.221	6.021,0	62.600
2001	–	800	4.000	1.221	6.021,0	90.000
2002	–	2.660	4.400		7.066,0	126.498
2003	–	3.170	6.052		9.222,0	190.000
2004	–	–	15.000		15.000,0	240.000

Revenind însă, iată cum au fost distribuite fondurile în 2004, defalcate pe organizații ale minorităților naționale.

Organizația	Suma
Fundatia Communitas	50,00 miliarde lei
Partida Romilor Social Democrată	35,85 miliarde lei
Uniunea Ucrainenilor	20,00 miliarde lei
Forumul Democrat al Germanilor	19,50 miliarde lei
Comunitatea Rușilor Lipoveni	13,45 miliarde lei
Uniunea Armenilor din România	10,60 miliarde lei
Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani	9,95 miliarde lei
Uniunea Sârbilor	9,60 miliarde lei
Uniunea Elenă	9,30 miliarde lei
Uniunea Democratică a Slovacylor și Cehilor	8,60 miliarde lei
Uniunea Bulgară din Banat	8,60 miliarde lei
Federația Comunităților Evreiești	8,00 miliarde lei
Uniunea Democrată Turcă	7,90 miliarde lei
Uniunea Croaților	6,00 miliarde lei
Uniunea Polonezilor „Dom Polski”	5,55 miliarde lei
Liga Albanezilor	4,70 miliarde lei
Comunitatea Italiană	4,70 miliarde lei
Asociația Macedonenilor	4,70 miliarde lei
Uniunea Culturală a Rutenilor	3,00 miliarde lei

Întâi de toate trebuie spus că prezența Fundației Communitas, care reprezintă interesele minorității maghiare, este o soluție sui generis găsită de autorități pentru a evita administrarea tot de către UDMR a fondurilor bugetare derulate prin intermediul Consiliului Minorităților Naționale. UDMR,

care nu este în mod oficial partid politic, (fiind o asociație ce reunește mai multe organizații culturale, sociale, platforme politice etc) primește oricum bani de la buget pentru că este o formațiune reprezentată în Parlament.

Revenind, trebuie spus că în mare măsură *criteriile după care se face împărțirea fondurilor bugetare* în cadrul CMN *sunt cu totul aleatorii*. „Banii se împart așa cum vor minoritățile, într-o ședință a CMN în care ne întâlnim toate organizațiile și este un îndelungat și dificil proces de negociere. În fiecare an discuțiile sunt similare, dar în general iau mai mulți bani cei care au proiecte punctuale. De obicei, se face un prim draft în care se împart fondurile în urma cererilor pe care le are fiecare minoritate în parte. După aceea, în funcție de câți bani rămân – de obicei rămân în minus – unele minorități cedează în favoarea altora în funcție de cât de convingători sunt liderii acelor minorități”, spune un lider al unei organizații minoritare³³. „Sunt ani în care unii au proiecte mai bune și mai importante și atunci e de înțeles, sunt ani în care nu au. Lucrul cel mai important este să nu fie atinsă de lipsa de bani zona educației... după care discutăm orice altceva”.

Un alt criteriu după care sunt repartizate fondurile este cel al numărului declarat al membrilor unei comunități, dar acesta nu este totuși unul definitoriu. Astfel, din tabelul de mai sus, rezultă că Uniunea Armenilor a primit cu două miliarde de lei mai mult decât Uniunea Democrată a Cehilor și Slovacilor, chiar dacă cei din urmă sunt mult mai numeroși decât armenii.

Oricum, marea problemă nu este legată atât de faptul că banii în cadrul Consiliului Minorităților Naționale se împart prin negociere, fie și pe baza unor idei de proiecte, cât de faptul că nu există încă un mecanism simplu și transparent în acest sens. Nu există încă o concordanță între cuantumul sumei alocate de guvern și nevoile reale ale comunităților etnice, dar nici criterii ferme de repartizare a fondurilor.

Pe de altă parte, deoarece CMN depinde de o structură guvernamentală cu o afiliere nu clar stabilită și mereu supusă schimbărilor politice³⁴, face ca adesea *banii de la buget să vină cu mare întârziere, afectând programele propuse*. În aceste condiții, nici membrii CMN (reuniți în șase comisii de specialitate printre care cultură și mass media, financiar, legislație, învățământ etc) nu se întrunesc atât de des pe cât ar trebui, pentru a dezbate și a încerca să găsească soluții pentru problemele minorităților naționale. „Din păcate, frecvența și cvorumul ședințelor de comisii ale CMN (în anul 2004 – n.n.), cu excepția Comisiei pentru probleme financiare, nu au fost cele

³³ Interviu cu deputatul Varujan Pambuccian, lider al grupului minorităților naționale din Camera Deputaților.

³⁴ După ce între 1997-2000, Departamentul pentru Protecția Minorităților a funcționat independent din punct de vedere formal, fiind condus de un demnitar cu rang de ministru, între 2001 și 2003, noua structură – numită acum Departamentul pentru Relații Interetnice – a depins când de Ministerul Informațiilor Publice, când de Secretariatul General al Guvernului. Abia în noiembrie 2003 la conducerea DRI a fost numit un secretar de stat.

scontate, fapt care s-a răsfânt asupra eficienței activității lor”, se arată într-un document al DRI³⁵. Iar în anii anteriori situația a fost chiar mai rea.

Idei pentru rezolvarea acestei situații nu lipsesc, una susținută chiar de minorități fiind cea a *promovării unei autorități naționale* pentru problemele lor, *care să fie independentă și să poată administra direct banii pentru minorități*.³⁶ Numai că, până în acest moment lipsesc niște programe de politici publice foarte clare în cazul minorităților naționale, ca și voința politică de a le aplica.

Toate acestea ar trebui corelate cu *adoptarea unei legi privind statutul minorităților naționale*, ca și cu *crearea cadrului legal și instituțional al autonomiei culturale*. Îndeosebi despre necesitatea unei legi a minorităților se discută imediat după 1990, acest lucru fiind inclusiv pe agenda noii coaliții guvernamentale, instalată după alegerile din noiembrie 2004. Au existat mai multe propuneri de proiecte, iar UDMR a anunțat că va face publică varianta sa în prima parte a acestui an. De asemenea, Departamentul pentru Relații Interetnice a început o colaborare cu experți internaționali pentru o astfel de lege.

Reprezentanții minorităților naționale au elaborat încă de acum trei ani un proiect propriu și spun că știu care ar trebui să fie principalele prevederi ale acestuia. „Am vrea să se stabilească foarte clar care sunt minoritățile în România, să nu ne trezim de la o legislatură la alta că mai apare câte o minoritate nouă. Cred că trebuie mers pe principiul că minoritățile naționale sunt acelea care din punct de vedere istoric trăiesc de o anumită perioadă (150-200 de ani) pe teritoriul României. Cele care au venit după, să fie considerate grupuri etnice. Minoritățile istorice este evident că au adus o cultură specifică, ce s-a întrepătruns cu cea a majorității. Și pentru că această minoritate a supraviețuit atâta timp, a demonstrat că este o minoritate solidă, care-și păstrează obiceiurile și tradițiile cu toate problemele și influențele existente”, spune un lider al rușilor-lipoveni.³⁷

Un alt capitol pe care reprezentanții minorităților îl consideră obligatoriu de introdus în viitoarea Lege a minorităților este legat de definirea drepturilor acestora. „Aceste drepturi includ dreptul la limbă, la cultură, la organizare, la conexiuni cu țările mamă și cu organizațiile similare minori-

³⁵ *Raport privind activitatea comisiilor de specialitate ale Consiliului Minorităților Naționale* în perioada ianuarie – 11 octombrie 2004.

³⁶ Interviu cu deputatul Varujan Pambuccian, lider al grupului minorităților naționale din Camera Deputaților. Acesta a declarat: „Eu am propus o formulă de tip autoritate independentă, coordonator principal de credite, pe formula pe care este Banca Națională sau autoritățile pentru energie sau pentru comunicații, sau sub control parlamentar, ori direct dependentă de Primul Ministru”.

³⁷ Interviu cu Miron Ignat, reprezentantul în Parlament al comunității rușilor-lipoveni. În ce privește definirea minorităților etnice, trebuie menționat că reprezentanții comunității maghiare doresc ca pe lângă criteriul vechimii, minoritățile să fie definite și în ce privește limba, cultura, eventual religia comună.

tare, clauze privind participarea la alegerile locale și parlamentare. Apoi trebuie stipulat dreptul fiecărei minorități pentru păstrarea specificului și identității etnice. Un alt capitol se va referi la relațiile minorităților cu structurile democratice guvernamentale, non-guvernamentale, parlamentare și prezidențiale din țările în care trăiesc și din țările de obârșie, un capitol privind sprijinirea materială a acțiunilor minorităților, consideră reprezentantul etnicilor greci în Parlamentul României.³⁸

Alte chestiuni care trebuie să fie stabilite în viitoarea lege a minorităților sunt legate de definirea foarte precisă a organizațiilor minorităților naționale, care în clipa de față nu sunt nici doar organizație non-guvernamentală, nici partid politic³⁹, ca și crearea unei concordanțe între standardele românești și cele internaționale în domeniu.⁴⁰

ii. Cazul Fundației *Communitas*

Fundația *Communitas*, beneficiind de un sprijin acordat de statul român de la buget, a finanțat până în prezent proiecte ce vizează activități ale minorității maghiare din România. Sumele alocate de la buget au sporit constant, an de an, ajungând ca în 2004 să se cifreze la cca. 50 miliarde de lei, adică de 10 ori prima sumă primită în 1997, pentru sprijinirea tuturor minorităților.

În 1998, numărul mare al solicitărilor de finanțări privind editarea unor cărți aparținând scriitorilor maghiari din România și publicarea de cărți în limba maghiară, în general, avea să indice nevoia unui organism care să direcționeze o parte din fondurile bugetare către acest segment. La propunerea UDMR ia ființă un fond special alocat din resursele bugetare destinate minorităților și o comisie aferentă care să distribuie pe baza diverselor proiecte sumele solicitate.

Începând cu anul 2000 se ivește posibilitatea legală pentru efectuarea de investiții – sume importante fiind așadar alocate pentru imobile – atât pentru achiziționare, cât și pentru renovarea lor, concomitent cu demararea programului „Magyar Ház” (Casă Maghiară), care asigură sedii pentru organizațiile nonguvernamentale existente.

³⁸ Interviu cu deputatul Sotiris Fotopoulos, președintele Uniunii Elene din România.

³⁹ „Trebuie să definim ce înseamnă o astfel de organizație, să edităm și un fel de ghid în care să scrie cam cum ar trebui ea structurată, trebuie găsită o formulă care să-i permită fiecărei minorități să se organizeze cum crede ea de cuviință”, consideră deputatul Varujan Pambuccian.

⁴⁰ „Trebuie să racordăm legea minorităților pe care dorim să o facem cu Convenția-cadru privind protecția minorităților naționale. Este un document pe care România l-a ratificat și nu putem face o lege a minorităților cu aceleași prevederi precum cele din Convenția-cadru”, a declarat șeful Departamentului pentru Relații Interetnice, Cristian Jura, citat în suplimentul *Împreună*, nr.7, editat de cotidianul „Ziua”.

Începând cu 2001, Fundația *Communitas* preia toate aceste atribuții, adăugând Comisia pentru tineret, căreia tot în 2001 îi pune la dispoziție o primă sumă de 400 milioane de lei. Tot în același an, pentru sprijinirea presei de limbă maghiară, Fundația *Communitas* distribuie din fondurile alocate 2,8 miliarde de lei, iar pentru editarea de cărți în limba maghiară 700 milioane de lei. Pentru restul proiectelor culturale, în 2001, *Communitas* a mai distribuit 1,88 miliarde de lei. Pentru propriul sediu, în același an, Fundația *Communitas* alocă 1 miliard de lei (iar anul următor încă 2,4 miliarde), iar pentru propriile programe 1,5 miliarde de lei.

Din 2002, Fundația *Communitas* organizează constant concursuri de proiecte vizând acțiuni de sprijinire a infrastructurilor și activităților unor organizații civice, culturale, educaționale etc. maghiare, proiecte de finanțare a unor călătorii de studii, participări la cursuri, festivaluri, întruniri științifice pentru profesori, artiști, acordă burse pentru scriitori și artiști plastici, muzicieni, actori. Un rol important revine în continuare și sprijinirii mass media maghiare și publicării unor cărți în limba maghiară.

Cererile de acordare a finanțărilor sunt centralizate și dezbătute în cadrul comisiilor de specialitate (în număr de șase), care decid asupra oportunității finanțărilor și a sumelor ce se alocă. Din aceste comisii fac parte 50 de persoane.

Curatoriul Fundației Communitas 2004 (componența nu s-a modificat față de 2003): László Borbély, Attila Kelemen, Hunor Kelemen, Gábor Kerekes, Béla Markó, István F. Nagy, Zsolt Nagy, Gyula Szép, Csaba Takács, Attila Verestóy, Gyula Winkler.

Se poate observa că fondurile pentru sprijinirea presei s-au dublat, în timp ce fondurile pentru tineret au crescut de 4 ori, iar alocările pentru proiectele culturale au crescut de 7 ori.

Finanțări proiecte	2001	2002	2003
presă	2.800.000.000 lei	2.600.000.000 lei	5.395.000.000 lei
editare de cărți	700.000.000 lei	900.000.000 lei	1.800.000.000 lei
cultură	1.880.000.000 lei	2.000.000.000 lei	7.065.000.000 lei
tineret	400.000.000 lei	450.000.000 lei	1.800.000.000 lei
diaspora internă			1.158.000.000 lei
burse			774.000.000 lei

Toate aceste finanțări se referă la activități altele decât cele vizând programele proprii ale Fundației *Communitas*, care pe 2003 însumau 1,4 miliarde de lei.

	2001	2002	2003
finanțări	5,7 miliarde lei	11,7 miliarde lei	17,9 miliarde lei

Bursele acordate – în cuantum de 3 milioane de lei lunar – vizau în 2003 un număr de 114 educatoare de grădiniță și învățători de școală primară, dar și 12 burse pentru creație. În 2004, au fost solicitate pentru aceas-

tă ultimă categorie 105 burse, din care s-au acordat 21 – adică 6 pentru literatură, 5 pentru artă plastică, 5 pentru actorie și 5 pentru muzică.

În anul 2003, la Comisia pentru *cultură* au existat 698 de proiecte din care s-au aprobat 357. Din acestea 22 aparținând unor organizații de tineret, iar 17 unora bisericești.

Iată distribuția pe județe:

Județ	Proiecte aprobate	Suma
Cluj	70	689.000.000
Harghita	64	508.000.000
Mureș	38	387.000.000
Covasna	30	315.000.000
Bihor	29	269.000.000
Sălaj	17	115.000.000
Satu Mare	15	138.000.000
Timiș	13	112.000.000
Bistrița Năsăud	8	51.000.000
Arad	8	70.000.000
Maramureș	8	50.000.000
Alba	5	42.000.000
Brașov	5	39.000.000
Hunedoara	5	27.000.000
Sibiu	4	38.000.000
Bacău	2	20.000.000
Suceava	1	5.000.000
București	1	10.000.000

Acestora li se mai adaugă 31 de proiecte naționale, în sumă totală de 567.000.000 de lei, proiecte derulate de Teatrul Maghiar de Stat din Cluj, de Liga Scriitorilor Maghiari din Ardeal etc.

De remarcat faptul că 10 la sută din proiectele aprobate de comisia de cultură sunt proiecte clujene, ca și în cazul proiectelor vizând finanțările pentru presă, unde însă ponderea proiectelor clujene este de departe mult mai mare. Se poate observa de asemenea o activitate mult mai susținută de promovare a intereselor maghiarilor în 8 județe, fruntașe fiind Cluj, Harghita, Mureș, Covasna etc, adică județe în care fie ponderea maghiarilor este ridicată în cadrul populației generale a județului, fie – cum este cazul Clujului – reprezintă un soi de „cartier general” pentru toate activitățile legate de sprijinirea minorității (tot aici funcționând și Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice, ca să nu mai pomenim de UDMR și chiar Comunitas). În plus, tot la Cluj funcționează facultăți cu predare în limba maghiară în cadrul Universității Babeș-Bolyai, precum și o universitate în limba maghiară. Restul județelor (Sibiu, Brașov) vin cu un număr relativ mic de proiecte, aproape nesemnificative fiind cele aparținând ceangăilor – cazul Bacău, unde nu s-au alocat decât 20 milioane de lei, față de sume considerabile – aproape 700 milioane în cazul Clujului.

Proiectele privind *editarea de carte* au vizat în 2003 un număr de 47 de titluri, cât despre autori – 42 din 43 fiind scriitori maghiari. În ceea ce privește editurile alese, pe primul loc, în 2003, s-a aflat Editura Kriterion (8 cărți publicate), urmată de Editura Pallas Akadémia (5 cărți), Editura Mentor (5 cărți), Editura Polis (4 cărți) etc.

În ceea ce privește *presa de limbă maghiară*, peste 120 de titluri de publicații (presă scrisă sau electronică – incluzând și internet) – au beneficiat de finanțări în 2003. Un număr comparabil de finanțări s-au acordat și în 2004. Iată distribuția numărului de titluri pe câteva județe: Clujul deține supremația cu peste 40 de titluri finanțate, Harghita și Covasna – peste 25 de titluri, Mureș – 10, Brașov, București, Bihor – 4, Sibiu – 1, Arad – 2, Sălaj – 4, Timiș – 5 etc. Au existat 212 de solicitări de finanțare. Din proiectele depuse, cca. două treimi au fost aprobate.

Ca structură a publicațiilor, 27% sunt culturale, 28% de tineret, 19% științifice, 8% religioase, 5% literare, abia 12% reprezentând ponderea ziarelor. Iată câteva exemple privind sumele alocate:

Organul de presă	Localitate	Finanțare (lei)
Korunk	Cluj	250.000.000
Krónika	Cluj	50.000.000
Szabadság	Cluj	50.000.000
Romániai Magyar Szó	București	150.000.000
A Hét	București	250.000.000
Hargita Népe	Miercurea Ciuc	50.000.000
www.transindex.ro	Cluj	80.000.000
Brassói Lapok	Brașov	40.000.000

La Comisia pentru Tineret s-au înregistrat 383 de proiecte, din care s-au aprobat 160, în sumă totală de *1.067.500.000 lei*. Iată și distribuția lor:

Categorii	Suma (lei)
sondaje de opinie, simpozioane	202.900.000
organizații și inițiative noi	14.000.000
comunicații electronice	112.700.000
cluburi de tineret	236.900.000
specializări	257.500.000
infrastructură, conlucrări	92.900.000
diseminare informații științifice	58.000.000
mic sprijin	12.600.000
altele	49.000.000

În ceea ce privește *Diaspora internă*, numărul proiectelor depuse a fost de 157, din acestea aprobându-se 126. Prin termenul de „diaspora internă” cei de la Communitas (ca și cei din UDMR) înțeleg comunități unde ponderea maghiarilor nu depășește 20 la sută din totalul populației. Activitățile finanțate s-au referit la programe de „construire” a comunității maghiare, prin facilitarea de contacte între diverse comunități aparținând „diaspo-

rei interne”, contacte cu maghiari din regiunile cu comunități maghiare bine conturate, întâlniri cu personalități, organizarea de tabere, constituirea de biblioteci etc. În plus, programele au mai vizat sprijinirea programelor dedicate educatorilor din grădinițe și învățătorilor de școală primară.

Global, în 2003, peste 800 de organizații s-au adresat pentru finanțări fundației Communitas, precum și cca. 170 de publicații. Cererile unor persoane fizice au depășit numărul de 250. Din suma totală a solicitărilor, s-au acordat finanțări pe bază de proiecte aprobate la cca. 45% din solicitanți.

În anul 2004, fondurile bugetare de care s-a bucurat Fundația Communitas au ajuns la cca. 50 miliarde de lei, astfel că putem vorbi despre o creștere a fondurilor, față de 2003, cu 33 la sută.

O problemă delicată, care nu și-a găsit încă rezolvarea, este legată de faptul că *unele persoane* care au făcut parte din diversele comisii ale Communitas (și care s-au ocupat de alocarea fondurilor), *au aprobat finanțări pentru proiecte ale unor organizații neguvernamentale ai căror membri erau.*

Necesitatea conservării limbii, tradițiilor și culturii specifice diferitelor comunități etnice

Dacă stai de vorbă cu aproape orice reprezentant al minorităților naționale și etnice din România îți va spune cu certitudine că etnia pe care o reprezintă nu este suficient de bine cunoscută, iar tradițiile și cultura sa specifică nu sunt suficient sprijinite de către statul român.

Totuși, cu banii primiți de la bugetul statului sau cu fonduri atrase din alte surse, organizațiile minorităților naționale reușesc să aibă o prezență rezonabilă în ce privește viața culturală (editare de publicații, cărți, organizare de spectacole etc) sau în promovarea tradițiilor specifice. Nu este în intenția noastră să facem un inventar al acestui gen de activități sau să apreciem cât de relevante sunt ele pentru comunitățile minoritare sau pentru publicul larg. Trebuie spus că aproximativ 80 % din banii publici sunt cheltuiți pe activități culturale și de prezervare a tradițiilor, conform declarațiilor mai multor membri ai Consiliului Minorităților Naționale.

Chiar dacă nu sunt suficient sprijinite de statul român, există totuși o categorie de trei minorități naționale (maghiarii, germanii și evreii) care, primind sprijin consistent din partea statelor mamă sau a diferitelor organizații partenere, reușesc să nu aibă probleme majore în acest sens. „Resursele financiare proprii sunt foarte reduse, iar din contribuții nu se poate face mai nimic. Așa că 80 % din existența Federației Comunităților Evreiești din România – FCER este asigurată de Joint, o societate de sprijin a Congresului Mondial Evreiesc”, spune consilierul cultural al FCER⁴¹.

⁴¹ Interviu cu Jose Blum, consilier cultural al Federației Comunităților Evreiești din România. Pe scurt să amintim că FCER este foarte activă în ce privește producția culturală (Editura Hasefer sau Teatrul Evreiesc de Stat fiind unanim apreciate) și publică un lunar bilingv, Realitatea Evreiască. Sunt totodată organizate activități

Pe de altă parte, comunitatea germană din România a primit numai anul trecut un ajutor de circa două milioane de euro din partea Ministerului german de Interne pentru proiecte sociale și de tineret, alte sume fiind alocate de alte instituții publice⁴². În ce privește minoritatea maghiară, sprijinul primit de aceasta din partea Ungariei este extrem de consistent, numai în domeniul educației fiind alocate în ultimii ani circa 8 milioane de euro⁴³. Alte sume importante sunt destinate sprijinirii unor proiecte editoriale, publicării de ziare și reviste sau susținerii unor studiouri de televiziune etc.

Pentru celelalte minorități naționale, chiar dacă și unele primesc sprijin din partea statelor-mamă, lucrurile nu stau deloc prea grozav. Principala lor problemă în relația cu statul român este legată de insuficienta susținere oficială a educației în limba maternă.

Întâi de toate, este acuzată *lipsa de interes pentru tipărirea de manuale școlare în limbile minorităților*, ale căror tiraje sunt mici, dar la costuri mari și de aici dezinteresul editurilor. „Noi, slovaci, constituim cea mai numeroasă rețea școlară, după maghiari și germani. Cu toate acestea, Ministerul Educației și Cercetării nu vrea să respecte legea învățământului referitor la minorități. Din 1990 încoace s-a tipărit pentru școlile slovace doar un manual, restul au fost reeditări. S-a ajuns ca în clasele cu predare în limba maternă să ne întrebe părinții de ce să-și dea copiii aici dacă oricum primesc manuale în limba română”, spune un lider al comunității slovace.⁴⁴ Opinia sa este completată de un reprezentant al croaților: „Manualele sunt un cerc vicios. Trebuie respectată legea, care spune că statul se ocupă de editarea manualelor. Nu e treaba organizațiilor minorităților naționale. Atunci hai să privatizăm învățământul, că noi cred că ne vom descurca pe cont propriu”.⁴⁵

Minoritățile naționale acuză și o *politică neoficială de a desființa din posturile de inspectori școlari pentru minorități*. În plus, conform unui lider

legate de comemorarea victimelor Holocaustului sau de sărbătoarea tradițională, Hanuka. Există un Centru de Studiu pentru Istoria Evreilor din România și două centre de studii iudaice, la Universitatea din Cluj și la cea din București. FCER mai ajută la întreținerea unor case de rugăciuni și a 801 cimitire iudaice.

⁴² Informație publică citată de buletinul informativ Divers, www.divers.ro. Trebuie menționat că în domeniul cultural funcționează Teatrul german de stat din Timișoara și câte o secție la Teatrul de stat „Radu Stanca” din Sibiu, respectiv la Teatrul de Păpuși din Sibiu. Există, de asemenea, cotidianul „Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien”, editat la București, săptămânalul sibian „Hermannstadter Zeitung”, un lunar „Kirchliche Blätter”, publicație a Bisericii Evanghelice C.A. din România, dar și numeroase buletine informative.

⁴³ Pentru mai multe amănunte vezi raportul *O lege pentru (aceiași) status-quo? – raport privind efectele aplicării Legii pentru maghiarii din statele vecine Ungariei*, pp. 76-77.

⁴⁴ Interviu cu Ondrei Ștefanko, deputat în Parlamentul României din partea Uniunii Democratice a Slovacilor și Cehilor din România.

⁴⁵ Declarație a lui Mihai Radan, deputat în Parlamentul României din partea Uniunii Croaților din România.

al rușilor-lipoveni, „directorii de școli din etnia noastră au fost schimbați pe capete. Pe de altă parte, de la inspectorate ni se spune că nu se pot angaja învățători cu jumătate sau sfert de normă, pentru că aceste locuri nu sunt prevăzute de către MEC”.⁴⁶ Nu în cele din urmă, minoritățile cer autorităților simplificarea procedurii de echivalare a diplomelor absolvenților care au studiat la universități din țările de origine și se întorc să lucreze în țară.

La toate aceste acuzații și solicitări, reprezentanții Ministerului Educației spun că știu despre ce e vorba și că încearcă de mai mult timp să găsească soluții. „Noi am înaintat numeroase propuneri de rezolvare a acestei situații și ne-am propus traducerea tuturor manualelor din limba română la toate disciplinele de învățământ. Pe de altă parte, comunitățile etnice ar trebui să arate că au nevoie de mai multe cadre didactice calificate și să ajute la formarea acestora. Nu pot în schimb să fiu de acord cu faptul că MEC ar fi interesat să afecteze învățământul în limba maternă prin destituirea unor directori sau desființarea unor posturi de inspector”.⁴⁷

Vă prezentăm în continuare datele statistice oficiale privind sistemul de învățământ în limba minorităților naționale, în anul școlar 2002-2003.

Sistem preuniversitar

Limba de predare	Total unități și secții	%	Total copii și elevi	%
Total țară	23 519	100,00	3 900 489	100,00
Total minorități	2 648	11,25	208 146	5,33
Maghiară	2 322	9,87	186 218	4,77
Germană	245	1,04	19 076	0,48
Ucraineană	10	0,04	685	0,01
Sârbă	32	0,13	788	0,02
Slovacă	32	0,13	1 191	0,03
Cehă	4	0,01	111	—
Croată	3	0,01	77	—

Număr studenți

I. Învățământ superior public

Total studenți pe țară	457 259	100,00%
Total minorități	25 544	5,58%
Maghiari	21 259	4,64%
Germani	1 533	0,33%
Alte naționalități	2 752	0,60%

⁴⁶ Interviu cu Miron Ignat, deputat în Parlamentul României din partea Comunității Rușilor Lipoveni.

⁴⁷ Declarație a doamnei Christiane Cosmatu, din cadrul Ministerului Educației și Cercetării.

II. Învățământ superior privat

Total studenți pe țară	139 038	100,00%
Total minorități	5 140	3,69%
Maghiari	4 503	3,23%
Germani	348	0,25%
Alte naționalități	289	0,20%

O mențiune aparte trebuie făcută în cazul învățământului pentru etnicii romi, care beneficiază de o rețea destul de dezvoltată de clase, învățători și mediatori școlari. Aceasta a fost realizată mai mult în urma străduințelor câtorva inspectori școlari sau activiști romi, cu sprijin consistent din partea unor organizații și fundații românești sau internaționale. Astfel, s-a ajuns ca în anul 2004 să fie 16925 de elevi care studiază în gimnaziu limba și literatura romani, iar alți 3603 care învață despre istoria și tradițiile comunității lor. Pe de altă parte, prin aplicarea unor măsuri afirmative, pentru elevii de origine roma în 2003 au fost asigurate 1918 locuri la admiterea în licee și școli de arte și meserii. În același timp, anul trecut pentru tinerii romi au fost alocate 399 de locuri în mai multe centre universitare din întreaga țară.⁴⁸

5. Concluzii și recomandări

România a înregistrat în ultimii ani o evoluție pozitivă constantă în ce privește abordarea comprehensivă a protecției minorităților, mai exact în legătură cu aplicarea normelor anti-discriminatorii și sprijinirea drepturilor minorităților. Asta nu înseamnă că nu mai sunt suficient de multe lucruri de rezolvat, după opinia noastră România aflându-se încă într-o perioadă de tranziție în ce privește respectul și protecția minorităților naționale și etnice.

Pentru ca totuși această perioadă să fie încheiată cu bine, mai ales că ne aflăm la foarte puțin timp înainte de probabila aderare la Uniunea Europeană, considerăm că România ar trebui să își asume și să pună în practică mai multe principii de reformă.

Implementarea efectivă și completarea legislației privind garantarea și asigurarea protecției minorităților. În acest sens, chiar dacă a fost adoptat cadrul legislativ, lipsesc elementele necesare unui mecanism antidiscriminare eficient cum ar fi înlăturarea sarcinii probei sau acceptarea datelor statistice ca dovadă a discriminării indirecte.

O altă problemă încă nerezolvată este legată de persistența discriminării la adresa minorității roma, ca și a inegalităților sociale în rândul acestei

⁴⁸ Pentru mai multe date, vezi pagina oficială a Ministerului Educației și Cercetării, www.edu.ro/invrrom_b04.htm.

populații. Autoritățile derulează încă insuficiente programe de combatere a discriminării, iar aplicarea Strategiei guvernamentale de îmbunătățire a situației romilor, adoptată în 2001, se face încă cu dificultate.

Pe de altă parte, cadrul legislativ actual trebuie completat prin ratificarea în scurt timp a Cartei Europene a Limbilor Regionale sau Minoritare a Consiliului Europei, pe care România a semnat-o din 1995.

Însă principalul act normativ care ar trebui adoptat în scurt timp este o lege a minorităților, care să definească foarte clar ce anume și mai ales care sunt minoritățile naționale, care sunt drepturile acestora și totodată să definească foarte precis statutul organizațiilor minorităților naționale.

Îmbunătățirea mecanismului de reprezentare parlamentară a minorităților naționale. Deși constituie indiscutabil un câștig al democrației, reprezentarea minorităților naționale în Parlamentul României pe baza principiului măsurilor afirmative are unele deficiențe care ar trebui rezolvate. Este vorba întâi de toate de stabilirea foarte clară a ceea ce înseamnă minoritate națională și a organizațiilor care pot să își trimită un reprezentant în Camera Deputaților, astfel încât să se evite situațiile de până acum când fie au existat diferențe mari între voturile obținute și numărul oficial al persoanelor aparținând unei etnii, fie unele persoane au profitat de larghețea legii și au candidat, chiar dacă nu aparțineau unei minorități. Nu în ultimul rând, legislația electorală din România ar trebui modificată, astfel încât să încurajeze pluralismul politic în rândul comunităților minoritare și să nu restrângă în vreun fel libertatea de asociere, șansa de afirmare politică etc.

Îmbunătățirea mecanismului instituțional de promovarea a identității etnice. Desele schimbări din ultimii ani în ce privește structura guvernamentală însărcinată cu gestionarea politicilor publice privind minoritățile naționale face necesară promovarea unei autorități independente care să aibă suficientă autonomie în ce privește apărarea drepturilor minorităților, ca și a derulării fondurilor bugetare. Acest lucru trebuie însoțit de promovarea mai susținută a principiului repartiției deschise a fondurilor bugetare pe bază de concurs de proiecte, în funcție de prioritățile reale ale comunităților minoritare.

Sporirea eforturilor de conservare a limbii, tradițiilor și culturii diferitelor comunități etnice. Aceasta este o chestiune care depinde întâi de toate de cuantumul banilor pe care autoritățile române își pot permite să îl aloce, ca și de capacitatea organizațiilor minorităților naționale și etnice de a atrage fonduri suplimentare din alte surse. Totuși, trebuie găsite soluții urgente, inclusiv legislative, pentru a se asigura mai buna desfășurare a procesului de învățământ în limba maternă, mai exact să se asigure manualele ca și cadrele didactice necesare.

Incurajarea, facilitarea comunicării interculturale și a educației multiculturale. Considerăm că este necesară ridicarea la nivel de politici publice a acestor principii. Autoritățile, ca și organizațiile non-guvernamentale trebuie să promoveze educația multiculturală în școli, licee etc pentru cunoașterea mai bună a culturilor minoritare, lucru ce poate contribui indiscutabil la relații intercomunitare bune și stabile.

Urgentarea retrocedării bunurilor comunitare și a proprietăților confiscate în timpul regimului comunist. Întârzierea adoptării cadrului legal face ca o despăgubire echitabilă a foștilor proprietari (și ne referim aici la cultele religioase minoritare, ca și la comunitățile etnice) să fie mai puțin posibilă decât acum un deceniu, spre exemplu. Anii de amânări și o valoare a despăgubirilor sub cea de piață duc la soluții de retrocedare nu pe deplin echitabile. Totuși, este nevoie de urgentarea acestui proces în condițiile în care totuși cadrul legal există.

Ianuarie 2005

Publicat de

CENTRUL DE RESURSE PENTRU

DIVERSITATE ETNOCULTURALĂ

400305 Cluj, str. Țebeș 21, România

Telefon: +40 264 420 490, fax: +40 264 420 491

E-mail: info@edrc.osf.ro

www.edrc.ro

Tipărit de

Telefon/fax: +40 264 433 894

E-mail: office@ammdesign.ro

Volumul de față este o tentativă onestă prin care ne-am propus să abordăm câteva subiecte delicate și inedite, toate legate de problematica diversității etnoculturale din România.

În demersul nostru am urmărit să reducem distanța dintre abordarea strict științifică, ce presupune un travaliu minuțios și îndelungat și chestiunile de stringentă actualitate. Au rezultat patru rapoarte-analiză privind problematici din domeniul minorităților etnice și religioase, pe care vi le supunem atenției.

Primul raport, intitulat **„Cu jumătate de măsură”** inventariază și punctează toate problemele, ca și toate disfuncționalitățile unui sistem legislativ, în chestiunea retrocedării proprietăților care au aparținut cultelor religioase, confiscate în timpul regimului comunist.

Cel de-al doilea raport, **„O necesară schimbare de strategie”** are în centrul atenției minoritatea roma și modul de implementare a Strategiei de îmbunătățire a situației romilor.

Al treilea raport, **„O lege pentru (același) status-quo?”** pune în discuție efectele aplicării în România a Legii pentru maghiarii din afara granițelor Ungariei.

În cele din urmă, pentru a încheia această radiografie a câtorva dintre principalele problematici legate de minoritățile naționale și religioase din România, am decis ca este cazul să vedem modul în care funcționează și se aplică politicile publice în domeniu. Așa a rezultat cel de-al patrulea raport, intitulat **„Minorități în tranziție”**.

PROVOCĂRILE DIVERSITĂȚII

Politici publice privind
minoritățile naționale și
religioase în România

Aankomst van het
Koninkrijk der Nederlanden

Proiect finanțat de
Ambasada Regatului Țărilor de Jos
în cadrul programului Matra-KAP